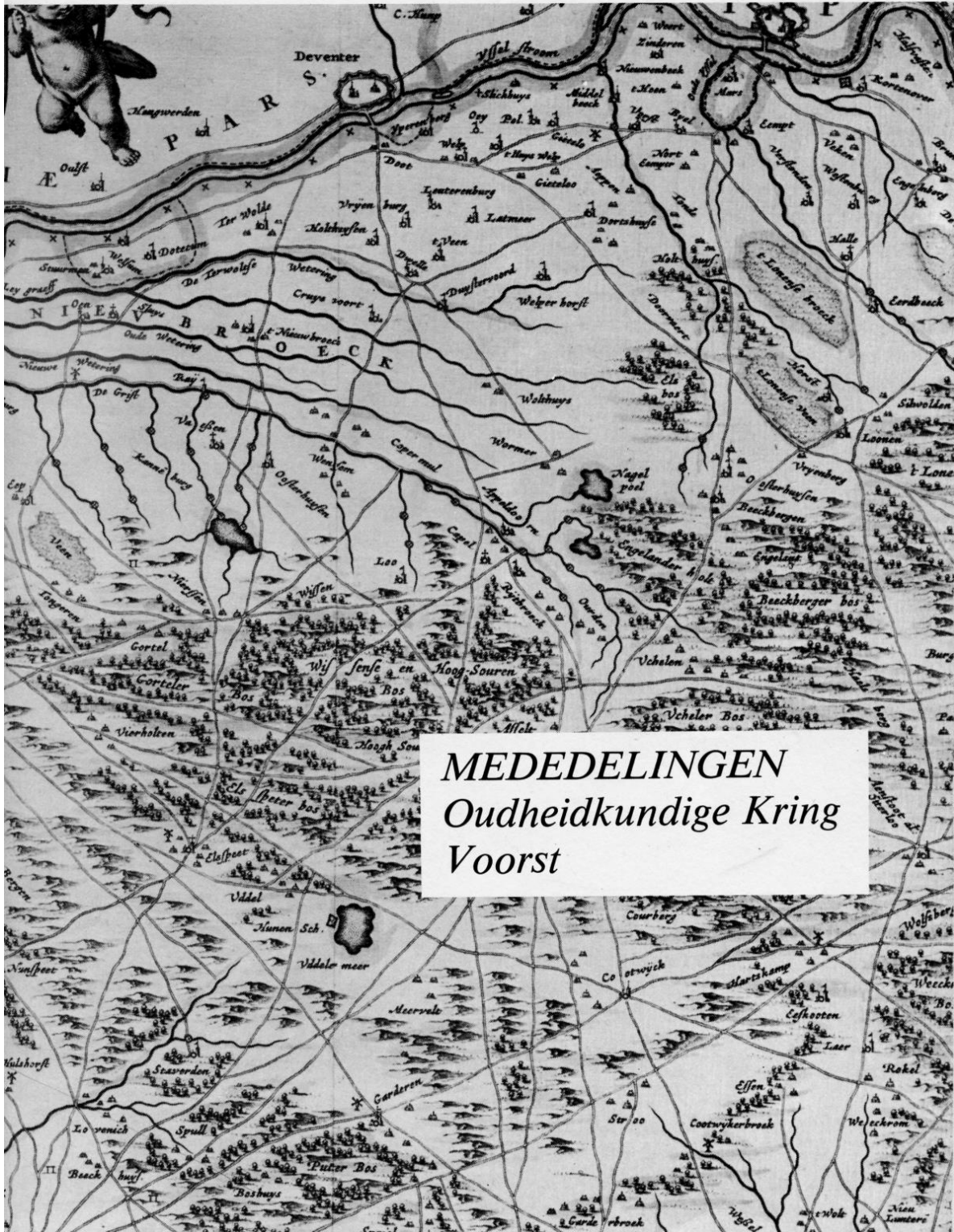

''Kroniĵek''

Oudheidkundige kring Voorst

EXTRA UITGAVE

MEI 1990

VOORWOORD

Het is voor mij een grote eer om deze speciale extra dikke uitgave van "Kronijck" bij u te mogen introduceren. Deze "Kronijck", die gewijd is aan de oorlogsjaren 1940-1945 in de gemeente Voorst, bevat een groot aantal nooit eerder gepubliceerde foto's en biedt veel historische informatie over deze periode. Ik maak hierbij van de gelegenheid gebruik om alle mensen die op de een of andere wijze hebben meegewerkt aan de tot standkoming van deze speciale uitgave, te bedanken voor hun medewerking. Met name wil ik de redacteur bedanken voor al het werk dat hij verricht heeft ter verwezenlijking van deze extra uitgave.

Ik hoop dat u allen veel kijk- en leesplezier zult beleven aan deze "Kronijck" ook al zal voor sommigen van u de herinnering aan deze moeilijke oorlogstijd pijnlijke emoties oproepen.

De voorzitter
Mr. C.G. Bieze-van Eek

BESTUUR

Voorzitter : Mr. C.G. Bieze-van Eek
Rijksstraatweg 103
7391 MK Twello
tel.: 05712 - 74859

Secretaris : L. Sevenster
Schadewijkpad 11
7391 TJ Twello
tel.: 05712 - 72037

Penningmeester: B. van der Hoek
H.W. lordensweg 47
7391 KD Twello
tel.: 05712 - 71247

Leden : A.J. Bessels, Enkweg 9a te Posterenk
Mr. J.H. Hermsen, Rozenhoflaan 10 te Zutphen
H.J. ten Hove, Tuinstraat 24 te Voorst
J. Lubberts, Kon. Wilhelminastr. 10 te Terwolde

Redactie-adres: J. Lubberts
Koningin Wilhelminastraat 10
7396 AJ Terwolde
tel.: 05717 - 1760

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder toestemming van de redactiecommissie.

BUITENGEWONE OPROEPING

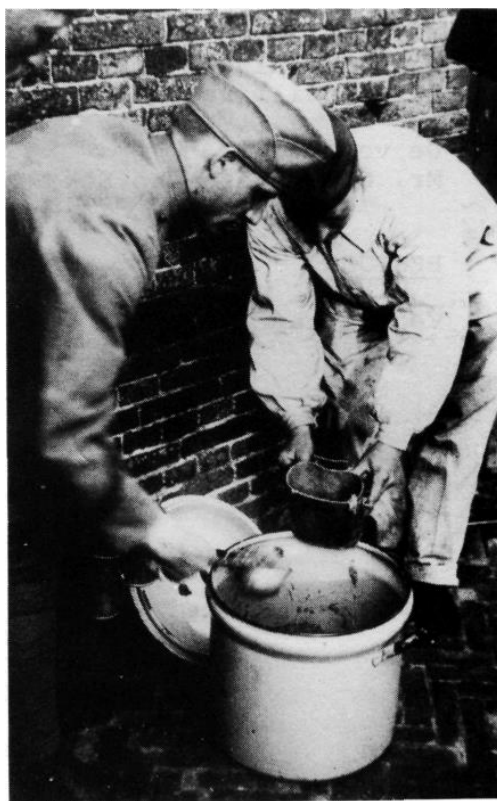
Detachement Infanterie in september/oktober 1938 te Gieteloo.

De ouderen (65+) onder u weten het misschien nog wel, dat er destijds van 26 september tot 4 oktober 1938 militairen waren gelegerd te Gieteloo rond de driehoek of T-Kruising bij de Gietelsche Brouwerij! Bij verschillende boeren rond dit punt, de families van Voorst en Albers, werden manschappen gelegerd van de 3e compagne van het eerste Bataljon van het 35ste regiment Infanterie. Eigenlijk was dit: 11 R.I. doch door dreigende oorlogsomstandigheden werden al deze regimenten met "24" opgenummerd. De boeren moesten met dit ongemak leren leven, doch een vergoeding stond er tegenover. Je moest toch iets voor Het Vaderland over hebben niet waar! Grens- en Kustbewakingstroepen werden opgeroepen.

Kapitein D.W. Jansen Venneboer spreekt zijn mannen toe.

Soep halen bij de kok. 1939 Coll. T.J. Jansen Venneboer.

Deze opkomst werd aangeduid als: B.O.U.V. en staat voor: Buitengewone Oproeping (ter verzekering van de) Uitwendige Veiligheid. De B.O.U.V. was een strategische voorzorgsmaatregel die in september 1938 plaats vond tegen het decor van de Sudeten Kwestie, en die er op was gericht de grensbewaking te versterken! Oostenrijk is dan al door de Duitsers ingelijfd (maart 1938).

De Nederlandse overheid gaf er de voorkeur aan uitdrukkelijk niet de term "mobilisatie" te hanteren. Later werden deze militairen weer opgeroepen - in april tot september 1939 - en veelal in Rhienderen gelegerd. Hun oorlogsverblijven waren echter in de buurt van huize "Reuversweerd" bij de Gelderse IJssel tegenover het vak vanaf de "Groene Jager" tot aan de uitspanning "Het Harenberg", gelegen aan de Zutphen- Emmerikseweg, doch deze geschiedenis valt buiten dit verhaal- hoewel! In Gieteloo kwam dus leven in de "Brouwerij".

De Compagnies commandant in Gieteloo was de heer D.W. Jansen Venneboer (overleden in 1980), hoofd ener Chr. lagere School te Wichmond (destijds Gemeente Warnsveld) sinds kort Gemeente Vorden. Hij had de rang van Reserve Kapitein en vond onderdak (buiten diensttijd) bij de familie Bakker, hoofd ener school in Gieteloo. De Compagniesstaf was gevestigd in de eerder genoemde Gietelsche Brouwerij. Tevens waren hier ook enkele luitenanten toegevoegd alsmede een sergeant-administrateur en een sergeant-fourier met 2 gouden "chevrons" boven elkaar op de linker mouw van het tuniek, en een oppasser voor de heren officieren.

De heren officieren droegen een officiers-koppel met draagriem en een sabeldrager. Tijdens hun rondes langs de diverse manschappenverblijven en in het "veld" droeg men tevens een pistool of revolver, al of niet "eigendom", men moest dan wel een officiële vergunning hebben om particulier een wapen in bezit te hebben of te dragen. De heren officieren moesten zelf voor hun uniform zorg dragen, dus laten maken bij een militaire(burger)kleermaker. Te Zutphen aan de Rozengracht op de hoek van de Apestert was tot oktober 1944 zo'n kleermaker. Om u een indicatie te geven wat in september 1939 een officiers uniform kostte:

- uniform-tuniek en broek- f 66,-,
- kepie f 5,25,
- veldmuts f 2,70 dit was dus ook nog maatkleding.

Er werden beenwindsels of poeties bij gedragen of beenkappen. De heren onder-officieren mochten ook een buitenmodel uniform dragen - op eigen kosten -. Om indruk te maken op de vrouwelijke jeugd?

T.J. Jansen Venneboer.

MEIDAGEN 1940

Zo kwam in mei veertig de oorlog over Voorst. Met een zucht word ik wakker en draai me nog eens heerlijk om. Het is zo lekker in bed. Maar wat is dat? Och, dat kan toch niet. Ik luister scherp. Ja, nu hoor ik het duidelijk. M'n hart begint sneller te kloppen. Zou het nu...? Och ik wil aan die mogelijkheid nog niet geloven. Het is wel meer voorgekomen dat buitenlandse vliegtuigen ons grondgebied schonden. Doch nu wordt het toch te erg. Aanhoudend ronken de motoren. Daar in de verte klinkt een dof gedreun. Dan steeds meer. Nu wordt het me te machtig. Ik stap uit bed en ga zonder me aan te kleden naar buiten. Prachtig weer is het. Dat belooft een mooie dag te worden. Wannneer dat zo blijft moet ik vandaag aan de bieten

beginnen. Doch hoe anders is dit alles gelopen. Daar naderen weer vreemde vliegtuigen. Hoog gaan ze door de lucht. Net vogels. Ik kan nu nog niet beseffen welke vernielende projectielen ze meevoeren. Daar, links en rechts, noord en zuid, overal vliegtuigen. Daar tussendoor klinkt een dof gedreun.

OORLOG --- ?

Wat moet dit alles betekenen? Oorlog? Nee, daar wil ik nog niet aan geloven. Ik ga weer naar bed. Doch van slapen komt niets. Steeds woel ik me om. Steeds ronken, steeds dreunen. Daar opent vader de deur en zegt: Jan hoor je het wel. Ik antwoord bevestigend en vraag wat dat wel kan zijn. Hij weet het ook niet, maar wel dat het niet in de haak is. Ik kruip er weer uit en reeds zijn de andere huisgenoten ook ontwaakt en opgestaan. Dan gaan we weer naar buiten. Nog steeds komen de vliegtuigen over. Het gedreun wordt iets duidelijker. Wat zou het zijn? Vragend kijken we elkaar aan. Dat het niet goed is weten we allen. Maar wat? De radio! Ja, misschien kan die uitkomst geven.

We gaan naar binnen en schakelen het toestel in. Het is ongeveer half zes, maar reeds is er wat te doen. Dat is in geen geval in orde. Anders begint de zendtijd pas om acht uur en nu al zo vroeg. Dan horen we eensklaps: Bij Leiden vreemde vliegtuigen gezien op grote hoogte. Richting: Oost-West. Hier Delft. Vijftig vreemde vliegtuigen richting Zuidoost-Noordwest. En zo gaat het door. Steeds maar weer grote getallen vliegtuigen. Uit alle plaatsen komen dezelfde berichten. Hier Arnhem, 60 vreemde bommenwerpers. Richting Oost-West. Wat beduidt dit alles? Nog kunnen we er geen bevredigend antwoord op geven.

DIEPE RUST BIJ BUURMAN

Dan ren ik naar de buurman. Misschien kan die antwoord geven. Doch hoe mijn verbazing. Hier is alles nog in diepe rust. Ik kijk even om me heen, niet wetende wat te doen. Nog steeds ronken motoren. Dan klop ik aan. Even wachten. Geen gehoor. Nog maar eens proberen. En dit keer met succes. Slaperig klinkt het: "Wie is daar?" Ik noem m'n naam en even later komt Dorus naar buiten sloffen met half dichte ogen en in nachtgewaad. Vragen wat er aan de hand is, behoeft hij niet. Het gedreun en geronk, zegt alles. "Dat zal wel oorlog zijn", zegt hij. "Want nog nooit zijn er hier zoveel overgekomen". Ik haal m'n schouders op maar vermoed hetzelfde. We lopen een eindje op en staan dan een poos zwijgend naast elkaar, ieder met z'n eigen gedachten.

Dan ga ik weer naar huis terug. Binnen gekomen verkondigt de radio nog altijd hetzelfde: Vreemde vliegtuigen waargenomen! Vreemde vliegtuigen waargenomen. Richting Zuid-Oost. Even later klinkt het: Bij Den Haag zijn parachutisten gedaald! Hier Zoeterwoude: Parachutisten gedaald! Parachutisten! Wat dat woord zeggen wil en welke betekenis het heeft, weten we nu nog maar half. In courantenberichten hebben we er wel eens van gelezen bij oorlog in vreemde landen. Maar verder ook niet.

BENAUWEND

Als verslagen, versuft, staan we bij elkaar. Nog immer de brandende vraag "Zou dit oorlog zijn?" Het vermoeden is reeds aan-

merkelijk gestegen, maar nog altijd die onzekerheid. Het is zo benauwend. Het geeft zo'n eigenaardig gevoel. Zes uur zal 't ongeveer zijn. Dus melkenstijd. Maar moeten we nog wel melken? Is het nog nodig? Waarschijnlijk rijdt de melkboer toch niet. Ja, het moet toch maar gebeuren. De koeien moeten in ieder geval gemolken worden. Wat er met de melk gebeuren moet, zullen we later wel zien. Na enige gedachtenwisseling wordt er besloten dat ik bij de radio moet blijven om te horen of er ook bijzondere berichten komen. Zo gaan de anderen dus maar naar de wei en ik blijf alleen thuis. In gedachten verzonken loop ik naar de kast en haal de nodige kleren voor een eventueel vertrek. Want dat er nu oorlog is, lijdt geen twijfel. Reeds eerder is van hogerhand bevolen dat we in tijden van oorlog moeten evacueren. Want we wonen hier te dicht bij de IJssellinie. Naar Te Winkel zullen we gaan, indien het nodig mocht blijken. Al het eerst onmisbare heb ik bij elkaar gezocht. Dan denk ik even over alles na. Over deze vreemde morgen, welke zo heel anders is dan andere dagen.

De boerderij "De Langenkamp" op de Voorster Klei van de familie Elfrink in 1940 Coll. J. Elfrink, Voorst

ZUTPHENS BRUG VERNIELD

Eensklaps een geweldige knal. De ramen schudden. Kalk valt naar beneden en komt kletterend op de vloer. Wat is dat? Ik vlieg naar buiten en zie in de richting Zutphen een zwarte rookkolom opstijgen, welke langzaam wegtrekt in westelijke richting. Wat kon dat zijn? een bom? Nee, dat kan toch niet, want op dat moment waren er geen vliegtuigen te zien. De brug soms? Ja, dat kan. In die richting was het wel. Dat lijkt nog het meest waarschijnlijke. Er was al veel over gepraat dat de brug in tijden van nood opgeblazen zou worden. Zou dat nu soms gebeurd zijn? Langzaam drijft de rook weg. Het dynamiet heeft zijn vernietigende werk verricht. Allen zijn door deze explosie hevig geschrokken en we staan beteuterd bij elkaar. Dan ga ik weer naar binnen om verdere berichten af te wachten. Maar nauwelijks ben ik in de kamer of een vliegtuig komt met donderend geraas over. Ik ijl weer naar buiten. Net is het monster voorbij. Met grote snelheid

doorklieft het de lucht. Welk een snelheid, welk een kracht ! Wat is de mens daarbij een nietig schepsel! Reeds is het in de verte verdwenen, vervolgt zijn weg. Wat zou zijn taak geweest zijn? Bommen werpen of misschien parachutisten uitgelaten?

Daar is geen antwoord op te geven. Ook de beide buurmeisjes staan nu bij ons. Ook zij kijken ernstig. Het melken is gedaan en het zoete vocht wordt maar zo lang in de schuur gezet. Met z'n allen gaan we weer naar binnen. Nog steeds zendt de radio berichten uit. Nog altijd de zelfde roepstem: "Er zijn parachutisten gedaald! Er zijn parachutisten gedaald! Het houdt maar niet op. We proberen een stukje te eten maar het lukt niet. Het is ook alles zo vreemd deze morgen. Het anders zo begeerde brood wil er nu niet in. Met moeite slaag ik er in er een stukje door te krijgen.

ZEKERHEID...

Hoor! Een bericht van het A.N.P. Wat zou het wezen? Goed of slecht? Langzaam maar met nadruk leest de omroeper: "Ons land is in oorlog met Duistland?". Dat is vreselijk, onze neutraliteit, waarop we zo trots waren en die ons zo dierbaar was, is in één slag verloren gegaan. Wij zijn in oorlog. Het is nuchtere werkelijkheid. Oorlog ! Weg alle vragen, weg alle gissingen. Wat moet er nu nog gebeuren? Ik ga weer naar de buurman. Het vliegtuiggeronk is iets afgenomen. Alleen in de verte is het nog zwak hoorbaar. Ik ga naar binnen, doch nu zonder kloppen. Ook hier is men druk in de weer om kleren en voedsel bij elkaar te zoeken. Het eerste wat ze vragen is: "Jan, heeft de radio nog nieuws?" Ik geef antwoord zoveel ik weet. Dat er nu oorlog is, schokt hen zeer. Even staan we bij elkaar. Dan gaat ieder weer door met de voorbereidselen voor het vertrek.

Want dat we hier weg moeten is nu wel zeker. Ik ga maar weer naar huis, want ik kan hier ook niets uitrichten. In huis gekomen bespreken we de toestand. Moeten we zo gaan of eerst bericht afwachten? Er was wel eens gezegd dat er eerst iemand kwam en op diens komst moest men wachten. In ieder geval konden we wel voorbereidselen maken. Vader werpt in het kippenhok emmers zaad en meel neer. De kippen pikken gretig, niet wetende wat hen overkomt. Onderwijl gooi ik de stier welke nog op stal staat een berg hooi voor. Genoeg voor enkele dagen, misschien wel voor een week. Daarna giet ik talrijke emmers water in de bak en strooi hem nog eens extra. De koeien! Ja, die moeten ook kunnen drinken. Wel hebben we in de wei een ton staan maar dat is niet voldoende. Je kunt nooit weten hoe lang onze afwezigheid zal duren. Misschien is het maar één dag, misschien langer. Daarom gaan vader en ik naar de sloot en maken daar het draad los. In de sloot zetten we enkele palen, zodat het vee er niet door kan lopen en daardoor te ver van huis kan geraken. Nadat we dit volbracht hebben gaan we een eind verder en maken ook daar het draad los. Nu hebben ze voldoende gras en water. Hierover behoeven we dus geen zorg meer te hebben. Zwijgend gaan we naar huis terug.

Ik drentel wat om het huis en zie in de richting Deventer een zwarte sluier van rook. Waarschijnlijk is ook daar de brug opgeblazen. Het is daar een en al rook wat je zien kunt. De eerste sporen van de oorlog. Af en toe komt er nog een vliegtuig met

luid geraas over. Voor de zoveelste maal ga ik vanmorgen naar binnen. De radio is nog altijd ingeschakeld en verkondigt nog steeds hetzelfde. Hoor maar: Hier Sliedrecht! Parachutisten gedaald 1 Grote aantallen parachutisten gedaad"! Steeds klinkt deze roepstem maar weer. Moeder verzamelt enkele dingen van waarde en legt kleren en dekens klaar. Binnen houd ik het ook niet lang uit en besluit om maar weer eens bij de buurman te gaan kijken. Ik vind hem bij de voordeur, zittende op de drempel. Ook buurman Spiegelenberg is hier aanwezig. Ook hij praat druk over de toe-stand. "Bij mij", zegt hij, "zijn ze al aan het opladen met al het nodige. Wij laden het maar op de wagen en nemen zo veel mogelijk mee".

En waarlijk, alle kleren, stoelen, ledikanten, om zo te zeggen het hele huisraad, is hoog op dit vervoermiddel opgetast. De oudste dochter van Tijmans besluit om eens een kijkje te gaan nemen bij haar grootmoeder, want die moet ook evacueren. Bij het huis aangekomen zijn de bewoners reeds vertrokken. De deuren staan echter nog open. Het brood staat nog op tafel. Alles getuigt van een overhaast vertrek. Kippen scharrelen rond en de koeien pinken en ander vee graast vredig bij elkaar in één wei.

Hier is alles rustig vredig. Hier bij de dieren merkt men niets van het op handen zijnde oorlogsgeweld. Nu is alles nog vredig, maar dat zal spoedig verstoord worden door de laaiende oorlogsfakkels. In de verte ziet men de brug als gebroken in de IJssel liggen. De trots van Zutphen in één slag vernietigd. Sterke ijzeren balken zijn als twijgen gebogen. Hier overtrekken is uitgesloten. Hier over zullen geen vijandelijke troepen hun opmars kunnen voortzetten. Na enige tijd ga ik eens bij Pelgrim informeren hoe het daar is. Ook hier dezelfde aanblik. Alle mogelijke dieren grazen bij elkaar. Ja, zegt Pelgrim wanneer we met inpakken gereed zijn vertrekken we. We nemen alleen het allernodigste maar mee, want ik vermoed dat we over een paar dagen toch weer thuis zullen zijn. Ik weet dat nog zo zeker niet.....

Nadat we de toestand enige tijd besproken hebben, gaan we ieder weer onze eigen weg. Hij met de voorbereidingen voor het vertrek; ik naar huis. Nu zijn we nog buurmensen, nu praten we nog met elkaar. Maar straks zullen we ver van elkaar verwijderd zijn. Ver van elkaar.

EVACUEREN IN PLAATS VAN WIEDEN

Ook bij ons thuis is inmiddels besloten maar te vertrekken. Het paard wordt in de wei gedaan en onze fietsen zwaar beladen met dekens, kleren, voedsel enz. We wassen ons wat, hetgeen er nog bij ingeschoten was. Pompen banden op en maken nog een laatste ronde door het huis. Vensters worden dicht gedaan, deuren gesloten. Dan gaan we. Evacueren! Evacueren, waarover we zo vaak in de couranten hadden gelezen, doch er dan niet over nadachten. Evacueren in de ware zin van het woord. Weg van alles. Weg van hetgeen je lief is. Weg van al het mooie dat we zo vaak niet gebruikt hebben. Ik werp nog een laatste blik op het land. De vruchten staan goed. Daar had ik vandaag mee zullen beginnen te wieden. Evacueren! Nu zal van al die arbeid niets komen. Dan gaan we verder. De dochters van Tijmans staan aan de weg als we voorbijgaan. Ze groeten. Wij ook. Ook zij zullen spoedig vertrekken. Zwijgend gaan we verder. We zullen de kortste weg

maar nemen. De zandwegen zijn stoffig. Prachtig weer wordt het vandaag. Dan komt buurman Spiegelenberg ons tegen. "Ga die weg niet", zegt hij, "dat is gevaarlijk". "Toen ik straks daar langs kwam meende ik de kogels te horen". "Ga je ook weg?" informeren we. Ja hij gaat ook. Dus draaien we de fietsen maar weer om en veranderen van richting. Het dorp dus maar door. Als we op weg zijn, komt er nog een vliegtuig hoog over en we gaan veiligheidshalve even onder een boom staan. Dan gaan we weer verder. In het dorp staan groepjes mensen bij elkaar. Ze kijken ernstig. Wat een verschil bij anders. Dan was het een vrolijk groeten maar nu.....Alles klinkt even ernstig. Soldaten rijden af en aan. Hier en daar staat een vrachtauto. De mannen zien met gespannen blik, zorgvol, maar vastberaden. Waar zullen deze jongens, die nu nog bij elkaar zijn, morgenavond vertoeven? Allemaal vragen zonder antwoord. Voor en achter ons zien we ook bewoners van gevaarlijke zones. Ook zij moeten evacueren. Ik denk na, hoevelen er vandaag hun woningen verlaten.

Moe en bezweet van 't lopen komen we bij Te Winkel aan. Ook hier kunnen we de knallen van 't geschut duidelijk horen. Ja, het is zelfs heftiger geworden. Te Winkel en zijn vrouw staan buiten als we aankomen. Ze schrikken er van. Wat een wonder ook. Ze wisten wel dat we zouden komen, maar het overvalt hun toch. Liefdevol worden we ontvangen. De fietsen worden afgepakt en alles op zijn plaats gelegd of gezet. Dan gaan we naar binnen maar ik bedenk dat het wel goed kon zijn wanneer we eens een schuilkelder maakten.

TOCH AAN 'T WERK.....

Dat vond Oom Willem best en zo togen we aan 't werk. Eerst werd een diepe kuil gegraven. Met vereende kracht en energie hadden we binnen korte tijd een voor allen plaats biedende kuil gegraven. Daarna werden planken langs de wand geplaatst om instorten te voorkomen. Balken werden er over gelegd en stro en aarde er op geworpen. Met welk een kracht hebben we gewerkt. Het zweet parelde ons langs het hoofd, maar we merkten het niet. Gedreven door de gedachte hier misschien een veilige schuilplaats te hebben werkten we door. Enkele lachen ons uit en vragen wat we toch van plan zijn. We storen ons echter aan niemand en wanneer het werk klaar is, zijn we voldaan. Voldaan, want hier zijn we beschermt tegen mogelijke splinters of kogels.

Gelukkig hebben we er geen gebruik van behoeven te maken. Als het klaar is, drinken we een kop thee wat na deze arbeid wel smaakt, 't Is nu ongeveer vijf uur 's avonds. Nog steeds dreunt heftig het geschut en in de richting Zutphen rookt het. Dat zal wel brand zijn.- Daar ginds woedt de oorlog reeds in al zijn hevigheid. In de verte spat een granaat uiteen. Doelloos lopen we wat rond. Nergens vinden we volkomen rust. De één weet nog alarmerender berichten dan de ander. "We moeten naar Klarenbeek", zegt er een. "De Duitsers zijn reeds bij 't station", zegt een ander. Dat alles verhoogt nog de spanning. Langzamerhand wordt het donker. De zon is reeds in purperode gloed ondergegaan, 's Avonds staan we nog bij elkaar te praten over wat er deze dag geschied is. Hier en daar zien we lichtkogels. Wat het te betekenen heeft weten we niet. Misschien seïnen. Donker is 't 'als we naar binnen gaan. We gaan zitten en eten een stukje. Het smaakt wel beter dan vanmorgen, maar toch niet

als anders. Alle factoren spelen hierbij een rol. Oorlog. Weg van thuis en in een vreemde omgeving. Wel komen we hier vaak, maar dan is 't maar familiebezoek. Maar nul We praten nog een ogenblik en besluiten om naar bed te gaan. Tante heeft met behulp van Riek een noodbed klaar gemaakt. Matrassen met stro gevuld. Een deken en een laken, alles op de grond uitgespreid, ziedaar ons bed. Riek en Tante willen nog een poosje opblijven, maar de anderen gaan slapen. Ook ik leg me te ruste zonder me uit te kleden. Dat is altijd iets veiliger als er eens onverhoopt wat gebeuren mocht. Maar de slaap wil maar niet komen. In verbeelding zie ik me thuis in het heerlijke bed. Wat lag ik daar gisteravond nog rustig, niet wetende wat er die nacht gebeuren zou. Vreemd dit alles. Onverwacht is het gekomen.

De heer en mevrouw Elfrink gaan de koeien melken, 1940 Coll. J. Elfrink, Voorst

Ook vader en moeder kunnen eerst niet slapen, terwijl integendeel oom snurkt als een os. Zo nu en dan blaft een hond. Tante en Riek praten gedempt. Niettemin versta ik alles en dat draagt er toe bij dat de slaap niet komen wil. Telkens rol ik tegen de kast aan, wat weer lawaai geeft. Vliegtuigen komen over en verdwijnen weer. Het schieten is nu gestaakt en verder is alles rustig. Na enige tijd begeven de anderen zich ook ter ruste. Het licht blijft evenwel aan voor alle zekerheid.

ROEPENDE PLICHT: MELKEN

Wat duurt zo'n nacht lang. In de nanacht val ik in slaap en ontwaak niet voor ze me roepen. "Wat is er?" vraag ik. "We zullen wel moeten melken", zegt vader. "Moet ik meegaan of durf jij?" Ja, dan moet ik maar gaan, alhoewel met tegenzin. Ik kruip uit m'n bed en kleeft me aan. Aan wassen wordt niet gedacht. De banden

worden opgepompt en nadat nog een boterham verwerkt is, gaan we op weg. Stil is alles. Vredig en rustig. De zon schijnt al lekker en het belooft weer een mooie dag te worden. Langs de weg staan soldaten op hun post en vragen waar we heen moeten. Hier zijn vluchtige barricades opgeworpen en enkele soldaten slapen in het jonge gras. Als we onze bedoelingen bekend gemaakt hebben, mogen we doorrijden. In het dorp slaapt alles nog. Alleen bij de kerk staat een troepje soldaten. Vrachtauto's staan opgesteld, klaar om naar de eventueel aangewezen plaats te vertrekken. We groeten en ze groeten terug.

Daar staan ze, onze Hollandse soldaten. Wat waren ze in mobilisatietijd niet opgewekt, vrolijk, de lust van ons dorp. Nu staan ze daar, niet wetende wat met hun gebeuren gaat. Immers, de tweede oorlogsdag is aangebroken. We rijden verder naar huis.

Wat doet dat vreemd aan: de vensters dicht, de deuren gesloten. Je gaat je eigen huis niet gerust binnen. We zetten de fietsen weg en kleden ons iets om. In de wei staan de koeien reeds aan het hek. Ze loeien, niet wetende wat er gaande is. Het is hun in lang niet overkomen, of zelfs nog nooit, dat ze in zo lange tijd niet gemolken zijn. Hun uiers staan dan ook strak gespannen.

Zo gaan we melken. Boordevolle emmers brengen we weg. Nog nooit hebben we zo vlug gemolken. Met energie, misschien wel door de zenuwen, trekken of drukken we het vocht er uit dat nu niet naar de fabriek kan. Ook daar ligt alles stil. In de richting Deventer klinkt, dreunt reeds weer het kanon. Daar wordt de vernielende werking weer voortgezet. Als het melken geëindigd is, voert Riek de varkens en ik verzorg de kippen. Wat een eieren in de nesten. Soms wel twintig bij elkaar. De kippen kakelen dat het een lust is. Heerlijk, al dat levendige na al dat sombere van gisteren, 'k Gooi de dieren nog weer een portie voer in en ga naar de kuikens. Die hebben we verleden week pas ontvangen, dus ze zijn nog klein en hulpeloos. Gelukkig brandt de kachel nog goed en is er nog voldoende voer in de bakjes.

Toch strooi ik er nog een hoeveelheid bij in waar ze tjilpend in pikken. Ik controleer of de warmte nog goed is en ga dan naar de kamer om nog enige nodige dingen in te pakken. Scheerstel, kam, enz. Riek pakt ook nog wat levensmiddelen in, welke wel eens te pas kunnen komen. Het brood van gistermorgen staat nog onaangeroerd. Alles is nog op z'n plaats. Nadat we alles zorgvuldig gesloten hebben, vertrekken we weer. Ook bij Pelgrim is men aan 't melken. We maken even een praatje en gaan dan weer verder. Ook in Voorst is nu meer leven. Overal ziet men soldaten en burgers aan de weg staan. "Hoe was het op de Klei"? vragen ze. We geven onze indrukken en gaan verder. Plotseling ratelen in de richting van het station de mitrailleurs. Soldaten zoeken haastig dekking. Maar wij, nog onbewust van het gevaar, rijden door. Wel iets vlugger, maar toch niet snel. We beseffen niet hoe gevaarlijk het hier is.

We vervolgen onze weg en zien ook onze buurman nog. Hij wil ook even naar huis om het vee te verzorgen. Ook hij informeert naar de Klei. "Daar was het nog rustiger dan hier", zeggen we. We passeerden weer de soldaten die daarstraks nog sliepen, maar nu op hun post staan. "Nog wat bijzonders gezien?" is hun eerste vraag. We antwoorden ontkennend. "Nog Duitsers soms?". "Nee ook niet". We kruipen over de stelling van takkebossen heen en komen zo weer behouden terug.

STRIJD KOMT DICHTERBIJ

Ondertussen is hier alles druk in de weer. Brood wordt klaar gemaakt, varkens gevoerd, koeien gemolken, afijn wat op een boerderij te doen is. Belangstellend worden we ondervraagd. Of het paard nog in de wei liep, of we onderweg nog wat gezien hadden, enz. Dat alles nog goed is, stemt tot vreugde. Zodra het ontbijt klaar is, schikken we aan. Het smaakt al heel wat beter. Morgen is het Pinksteren. Wat hadden we anders een fijn tochtje kunnen maken. Hoe is dit alles veranderd. Mijn vriend is nu waarschijnlijk in Apeldoorn en ik zit hier. Maar er is niets aan te doen. Na het ontbijt lopen we wat rond, praten met buurlui, maar gaan al weer gauw naar binnen. Tegen tien uur horen we eensklaps een zwaar gedreun. We schrikken er van, niet wetende waar en wat het is. Hoor! Al weer één en nog één. Bij elk schot klopt het hart sneller. Waar zou dat op gericht zijn? Op Voorst? Als het even stil is, wagen we het naar buiten te gaan, maar we zien niets bijzonders. Alles lijkt op het oog rustig. Vliegtuigen zijn niet te bekennen. Boem.....! Daar.....was het weer. Ja, nu kunnen we de richting duidelijk waarnemen. Het is op Voorst gemunt.

Nederlandse militairen zijn met de "lange mars" bezig met de tamboer voorop, 1939 Coll. T.J. Jansen Venneboer, Zutphen

Ons dorp, dat nu een gebied van oorlogshandelingen is geworden. Wat zal iedere granaat daar aanrichten? Zwaar dreunt ieder schot De ramen rinkelen. Allen zijn stil en luisteren met gespannen aandacht, wachtend op een volgend schot. Zo gaat het door, misschien wel een uur. Tenminste zo lijkt het ons. Hoe lang het in

werkelijkheid geduurd heeft weet ik niet. Dan wordt het rustiger. Het vuren is gestaakt. Na enige tijd wagen we ons weer naar buiten. We zien overal rond, maar er is niets bijzonders te bemerken. De toren van Voorst steekt net boven de bomen uit. Die staat er dus nog en verder is alles door het groene lover omringd. Kleine witte wolkjes drijven langs de hemel. De zon werpt haar warme stralen over de aarde. Zij stoort zich niet aan wat hier gaande is. Wanneer die rust zo enige tijd geduurd heeft, ratelen plotseling weer de mitrailleurs, nu in de omgeving van het station voorzover we kunnen vaststellen.

Overhaast gaan we naar binnen, hier beschutting zoekende. Steeds ratelen de mitrailleurs met grote heftigheid. Ik bedenk hoe elke kogel dood en ellende kan brengen. Zouden de soldaten, die daar straks nog stonden, er nu nog zijn? Zouden ze zich verdedigen, zich overgeven of misschien vluchten? Angstig stil is het in huis. Alleen de kinderen verbreken zo nu en dan de stilte. Zij weten nog niet wat dit alles te betekenen heeft. Als we anders op bezoek kwamen, was er een gestoei en lawaai van belang. Nu kan ik daar niet aan mee doen. Het is in hun ogen te zien dat ze het niet begrijpen.

Waarom nu niet spelen? vragen hun ogen. Maar ik voel er nu niets voor. Nog steeds ratelen de mitrailleurs. De tijd dat we binnen zitten af te wachten lijken wel uren. Het middageten staat al op de kachel maar als het zo doorgaat, zal er vanmiddag wel niet veel van genuttigd worden. De anders zo heerlijke geur is er nu niet. Tenminste, ik ruik het niet. Als het vuren even ophoudt, ademen we verlicht. We gaan eens even naar buiten. Dan zegt oom Willem dat hij over de spoorlijn een man heeft zien lopen met een vlag bij zich. Wat zou dat betekenen? Overgave? Nee dat kan haast niet. Onze stelling langs de IJssel, waarop vertrouwd werd, bezwaken en de vijand ons dorp al bezet? Het is haast niet te geloven. Gisteren zei men al, dat de Duitsers op 't Hondsveld en Klarenbeek gezien waren. Dat werd toen voor onnozele praat aangenomen. Dat kon immers niet. Later is wel gebleken dat het wel op waarheid berustte.

WEERGEKEERDE RUST STIMULEERDE FANTASIE

Het schieten is nu zo goed als opgehouden, tenminste bij 't station. Maar verderop in Gietelo is het nog duidelijk hoorbaar. Wel een teken dat de onzen achteruit trekken. Daar in de verte is ook brand. Zwarte rookwolken stijgen op en vervloeien in de lucht. Eerst vermoeden we dat het huize "Beekzicht" is, waar geruime tijd soldaten gelegerd waren. Misschien hebben ze zich daar wel verdedigd en heeft de vijand daar de boel in brand geschoten. Doch een juist antwoord geven kunnen we niet. Nu het weer rustig is, komt er meer beweging in de omgeving. Overal ziet men de bewoners weer te voorschijn komen. In groepjes staan ze bij elkaar om het gebeurde te bespreken. Natuurlijk komen er ook de nodige fantastische verhalen bij van hetgeen men gehoord heeft. Zutphen is uitgebrand, de Hoven ligt platgeschoten en dergelijke onzin, welke men op dat ogenblik voor waar aanneemt.

Grote groepen vliegtuigen zijn er die dag overgekomen. Soms wel tien tot twintig bij elkaar, meest in westerlijke richting vliegend. Vaak ga ik die dagen naar Nijveld, een buurman, om te horen welke berichten de radio uitzendt. Het geeft een bevredi-

gend gevoel wanneer men de voor ons belangrijkste uitzendingen hoort. Wij hier zijn niet in het gelukkige bezit van een radio. Wel hadden we er eerst over gedacht het toestel mee te nemen, maar aangezien dit per fiets moest geschieden, is dat niet gebeurd. Nadat we het middagmaal genuttigd hebben, gaan we voor 't eerst weer wat werk verrichten. Oom Willem heeft besloten de haver in de berg te brengen waarbij ik hem behulpzaam ben. Het geeft een tevreden, rustig gevoel, men krijgt dan weer eens andere gedachten. Dan gaat ook de tijd veel vlugger. Af en toe zien we motorrijders over de weg gaan. Zouden dit Duitsers zijn? Velen zeggen van wel.

Zo gaat de middag voorbij en wordt het weer tijd om naar huis te gaan melken. Ik ben nu veel geruster dan vanmorgen en dus gaan we maar dadelijk op weg. We komen nog enkele kennissen tegen met wie we een praatje maken. Het is wonderlijk zo gelijk gestemd men in die dagen is. Mensen die anders zonder groeten voorbijgaan, vragen nu naar de toestand. Voorbijgangers welke men niet kent, vragen naar berichten waarop men dan tracht het juiste antwoord te geven. Broederlijk één is men in die dagen. Als we in Voorst aankomen staan er velen langs de weg en turen in de verte. Daar is stellig iets te zien. "Wat is er aan de hand"? vragen we. "Er zijn Duitsers in het dorp", zegt men.

DUS TOCH BEZET

Daar schrikken we van. Dus ons dorp is toch bezet? Wat moeten we nu doen? Teruggaan? Enige tijd staan we bij elkaar, niet wetende wat te doen. Dan vatten we alle moed bijeen en gaan in de richting van de Rijksstraatweg, welke we passeren moeten. Doch we

zien al spoedig het grijs-groen der uniformen. Ja hoor, het zijn vijandelijke troepen welke ons dorp bezet hebben. Ze trekken in kolonnes verder en zingen daarbij hun marsliederen. Wat klinkt dat eigenaardig in deze tijd, zo vreemd. Als we bij de Rijksweg zijn, houdt daar juist een colonne halt. Geweren en andere uitrustingsstukken worden neergeworpen en de mannen gaan er bij liggen. Hun helmen en kleren zijn vuil en met modder besmeurd. Sporen van de strijd welke ze geleverd hebben.

Verbaasd staan we te kijken naar al dat nieuwe, dat vreemde, dat we nooit eerder gezien hebben. Wat klinkt dat raar, die vreemde taal. Om nu de weg over te steken, kunnen we niet en we vragen dus maar enige inlichtingen aan een politie-agent. "Ik zou je aanraden vanavond niet naar huis te gaan", zegt hij, "want dat is gevaarlijk. Bij je woonplaats is het nog niet rustig, dat zal nog wel een ogenblik duren". We bedanken hem voor de gegeven raad en keren onverrichterzake terug. Wat kijken ze op als we zo gauw weer thuis komen. Natuurlijk wordt er direct naar de reden gevraagd, hetgeen we dan ook vlug vertellen. Ook zij kijken verbaasd dat Voorst nu bezet is. En zo komt weer de avond. Weer één van die prachtige zomeravonden, zoals er zovelen zijn.

Kleurig verdwijnt de zon in het Westen. Avond 1 Maar welk een verschil bij anders. Dan zit ik dikwijls onder een boom, rook een pijp tabak en lees de courant. Nu tuur ik in de verte en zie aanhoudend colonne na colonne over de weg trekken. Naar de Grebbeberg en omgeving 1 Daar zal nu de strijd ontbranden. Daar zal nu de oorlogsfakkel zwaaien. Daar zal nu het kanon dood en verderf zaaien. O, hoe vreselijk is dit alles. En waarom?

Immer door passeren auto's, troepen, pantserwagens, voorraadwagens en andere voertuigen. Alles is met takken afgedekt om niet zo in het oog te vallen. Lange tijd staan we bij elkaar en turen allen in dezelfde richting, waar een eindeloze stoet voorbijtrekt. Hun gezang klinkt door de avondschemering. Dan gaan we naar binnen om wat te rusten. Ongemerkt laat je dan je gedachten weer de vrije loop. Alles komt je dan weer voor de geest.

Op de gewone tijd gaan we naar bed. Die nacht heb ik goed geslapen. Och, je went zo gauw aan een vreemde omgeving al is het bed ook op de grond. Ook is dat nu iets verbeterd, tenminste ik rol nu niet telkens meer tegen de kast. Zoals gezegd, de nacht ging rustig voorbij, uitgezonderd een enkel vliegtuig dat op grote hoogte of verre afstand passeerde.

PINKSTERZONDAG

Zo werd het Pinksterzondag. Dag der illussies. Dag, waarvan we zoveel verwacht hadden. Ook deze morgen moet er gemolken worden, 's Morgens is het altijd veel angstiger, tenminste dat vind ik. Als we ons aangekleed hebben, vertrekken we. Nu gaan we maar langs een andere weg welke binnendoor loopt. We treffen het, want juist komt ook buurman Spiegelenberg uit de deur van zijn tijdelijke verblijfplaats en dus kunnen we samen gaan. Wat is het heerlijk om weer eens met goede kennissen te kunnen praten. Deze keer komen we zonder oponthoud aan. We hebben onderweg geen spoor van vreemde troepen gezien. Misschien was het vroege uur hier wel oorzaak van. Ook nu staan de koeien reeds aan het hek en wachten op onze komst. Nadat we ons weer iets verkleed hebben, vangen we met het werk aan. Het heeft dezelfde loop als gisteren, uitgezonderd dat er nu vreemde koeien bij ons huis zijn, welke al danig huisgehouden hebben.

De zaadberg is aardig toegetakeld en ook de tuin moest het ontgelden. Met grote moeite slagen we er in de dieren weer in hun weide terug te drijven. Ook nu is het weer dezelfde gang, melken, voeren, enz. De jonge kuikens redden het best. Als we alles geregeld hebben, vertrekken we weer. We nemen de kortste weg. Dat is naar onze mening nog het beste. Op de spoorlijn zijn de Duitsers reeds bezig de rails te herstellen. Als we weer dicht bij Te Winkel zijn, zien we dat men reeds op ons wacht. Wat zou dat betekenen. Het is gauw opgelost. Ons lange uitblijven was hier de oorzaak van. Dat koeien wegbrengen had nog al enige tijd gevergd. Allen waren dan ook blij dat er verder niets bijzonders was. Het is nu Pinksterzondag en ik ga me dus maar scheren. Ook de andere mannelijke personen hebben zich reeds van hun baard ontdaan.

Als ik hiermee bezig ben, komen ook de buurmeisjes welke een eind verderop "gelogeerd" zijn, een kijkje nemen. Wat geeft dat een voldaan blij gevoel, bekenden weer te ontmoeten. Natuurlijk vragen we direct hoe het ginds gesteld is. Ook daar is het nu rustig zeggen ze. En het is er evenmin erg geweest. Wel zijn ze wat angstig geweest vanwege het lange uitblijven van hun vader, die juist toen het bombardement op de kerk begon, thuis was. Maar nu is alles weer terecht. Onderwijl is ook nog een oom van me gekomen om te kijken hoe we het maken. Ook naar zijn welstand informeren we. Dat is nog in orde, al is in die omgeving iets meer van de oorlog te bemerken geweest. Zo vliegt de tijd om en eer we er erg in hebben, is het twaalf uur. Dus etenstijd. De bezoekers nemen afscheid met een tot weerziens en wij smullen van de heerlijke middagkost.

's Middags wandelen we wat en luisteren aandachtig naar hetgeen sommigen gezien hebben van de verwoestingen welke hier en daar zijn aangericht. Ikzelf heb daar niet zoveel interesse voor en ik ga dus ook niet op pad om deze ruïnes ook te bekijken. Niet omdat het me onverschillig laat hoe anderen lijden, nee dat niet, maar ik heb er geen idee in. Sommige geëvacueerden zijn reeds weer vertrokken, horen we. Dat blijkt ook werkelijk zo te zijn en wij denken er ook over om maar weer naar eigen huis terug te keren.

NAAR HUIS....

Wel zegt onze gastvrouw dat we nog met plezier een poosje kunnen blijven, maar we wijzen dit aanbod vriendelijk van de hand. En zo gaan we weer inpakken. Kleren, dekens en verdere benodigdheden welke we meegenomen hebben. Als de fietsen gepakt zijn drinken we eerst nog een kop thee en vangen dan de thuisreis aan. We bedanken oom en tante vriendelijk voor hetgeen ze voor ons gedaan hebben, maar ze willen van geen dank weten. En zo gaan we op weg. Welk een verschil van reis, met die van enige dagen geleden. Nu zijn we als het ware opgewekt dat we er zo goed afgekomen zijn. Onderweg zien we ook de Hovenaren weer naar hun geboorteplaats terugkeren. Ook zij zijn volledig bepakt. Wat moet het voor sommigen van hen, wien het ongeluk getroffen heeft dat ze hun huis verloren hebben, een verschrikkelijke teleurstelling zijn geweest. Wij komen echter gelukkig weer in ons eigen ongeschonden huis aan. Wat is dat weer gezellig na die dagen in een vreemde omgeving doorgebracht te hebben. Ook onze buurman is weer gearriveerd en dadelijk komt hij een bezoek brengen. Het is alsof we elkaar in lange tijd niet gezien hebben, zo veel vragen en vertellen we elkaar.

Hier in de buurt is niet veel van de oorlogshandelingen te zien, uitgezonderd een paard dat dood in de wei ligt. We gaan even kijken en zien dat het door een kogel gedood is. Bloedsporen zijn duidelijk te zien. We zijn nogal onder de indruk als we de plek verlaten. Maar bij alles overheerst de gedachte: WEER THUIS!

J. Elfrink

Het landhuis "De Reuvekamp" in Twello
Coll. A.W. Peet, Deventer

DE REUVEKAMP

Huize de Reuvekamp werd voor de oorlog tot de brand in 1941, bewoond door de NSB-familie B. Deze familie was fanatiek aanhanger van de NSB. Daardoor werden ze in de mobilisatie van 1939 tot 10 mei 1940 onder bewaking gesteld van het Nederlandse leger. Voor hun huis aan de Meermuidenseweg stond een schildwachthuis. Bij het uitbreken van de oorlog werd B. gearresteerd, samen met nog zesduizend andere NSB-ers. Toen de Duitsers kwamen en de Nederlanders moesten capituleren werd B. door de NSB in ere hersteld. Hij bleef de Reuvekamp bewonen, tot in de zomer van 1941, door blikseminslag het hele huis afbrandde. De familie B. verhuisde naar het dorp en na de oorlog bewoonden ze een huis aan de Molenallee te Wilp.

A.W. Peet.

MEI 1940

DE OVERGAVE AAN DE GIETELSE BROUWERIJ

In de vroege morgenuren van 12 mei 1940 vindt aan de "Gietelse Brouwerij" de overgave plaats van het dan nog resterend gedeelte van het 1e bataljon van het 35e Regiment Infanterie van het Nederlandse leger, aan een Duits officier. De overgave wordt aangeboden door de commandant van het bataljon, majoor H.J. Tromp, na een strijd van twee dagen en ongeveer twee nachten.

De keukenwagen staat bij de boerderij "De Rensink" van de familie Albers in Gietelo. Coll. T.J. Jansen Venneboer, Zutphen

Het bataljon was gedurende de mobilisatie in 1939 en 1940 en ook bij het uitbreken van de oorlog op 10 mei 1940 opgesteld aan de IJssel, vanaf een punt ongeveer 2 kilometer ten zuiden van de bruggen te Zutphen tot een punt, ongeveer 2 kilometer ten zuiden van de verkeersbrug te Deventer. De commandopost was gevestigd te Voorst.

De panden "Het Wapen van Gelderland" en Huttendijk B 27 (oude nummering) waren bij het bataljon in gebruik. Langs de IJssel was een linie van kazematten aangelegd, met een aantal bijzondere kazematten bij de bruggen te Zutphen, zogenaamde rivierkazematten. (Nog aanwezig.) Deze kazematten waren ruimer en beschikten over een wat zwaardere bewapening. In het bijzonder waren ze bedoeld voor bescherming van de bruggen.

De bataljonsbewapening bestond uit Infanterie-handvuurwapens: zware mitrailleurs, lichte mitrailleurs, geweren, karabijnen, pistolen en mortieren. Bij de bruggen stonden voorts opgesteld enkele verouderde kanonnen. In de morgenuren, omstreeks 05.15 uur van 10 mei 1940 werden de bruggen te Zutphen vernield. Vanuit de zuidelijke rivierkazemat werd de pantserwagen die op de rails reed voor de pantsertrein, vernield. De strijd in de directe omgeving van de bruggen was zeer hevig; na 14.00 uur vindt de doorbraak van de Duitsers plaats. De bataljonscommandant heeft vrijwel geen invloed op deze gevechten doordat er vrijwel geen contact is. Aan de gevechten bij de brug wordt ook deelgenomen door groepen van het 16e Grensbataljon, onder bevel van de majoor Tromp gesteld.

Persoonlijk neemt de bataljonscommandant omstreeks 16.00 uur in de middag het voorwaarts gaan van vijandelijke eenheden over Empe in de richting Klarenbeek waar. Besloten wordt stellingen te bezetten, lopende van "De Beele" naar de spoorwegovergang bij de Enk. Omstreeks 20.00 uur wordt aan de Territoriaal Bevelhebber Oost in Apeldoorn gemeld dat de commandopost en de resterende delen van het bataljon dreigen te worden afgesneden en omsingeld door oprukkende Duitse troepen. Het daarop uiteindelijk verkregen bevel houdt in dat het uitdrukkelijk bevel van de Opperbevelhebber Land- en Zeemacht: "Standhouden", opgevolgd moet worden. Een reeds uitgegaan bevel tot gereedhouden voor terugtocht wordt ingetrokken; de oudste luitenant van het 16 e Grensbataljon wordt belast met het bevel over de stelling tussen "De Beele" en de spoorwegovergang.

Op 11 mei, om 08.00 uur wordt de stelling aangevallen door een Duitse pantserwagen. Ter versterking worden nu ook stellingen ingericht langs de Rijksstraatweg. De situatie verandert nu: een nieuwe positie wordt voorbereid. Besloten is de volgende punten te bezetten. De boerderijen "Wellenberg", "Snauwert" en "Sinderen"; de kruispunten "Nieuwenhof" en "Gietelse Brouwerij". Om 09.00 uur is er weer een Duitse "prikactie". Vanuit noordelijke richting nadert opnieuw een pantserwagen en neemt een aantal Nederlandse militairen gevangen. Direct geeft de bataljonscommandant opdracht de verlaten stelling opnieuw te bezetten.

Behalve de reeds bezette punten moet nu een verdedigingslinie gevormd worden met het gezicht naar het westen, dus naar Klarenbeek en Wilpse Achterhoek - Posterenk. Om dit te bereiken wordt een deel van de nog steeds aanwezige kazematbezetting aan de IJssel, vrijgemaakt. Het gedeelte van de kazematbezettingen dat aanwezig blijft vormt een front naar het oosten.

Wat vrijgemaakt wordt uit de kazematten krijgt stellingen aangewezen, die in grote lijnen gelegen zijn langs de weg Voorst-Deventer, tot een punt gelegen juist voorbij het dorp Wilp. Daar zal aansluiting gevonden worden bij het 43e Regiment Infanterie, gelegen in noordelijke richting langs de IJssel.

Om 10.00 uur wordt bevel gegeven om de volgende punten te bezetten: Kruispunt Marsweg-Rijksstraatweg te Wilp; Driesprong Rijksstraatweg en weg naar Kasteel "Lathmer"; Zuidelijke viersprong, west van Wilp; Noordelijke viersprong, west van Wilp.

De zware mitrailleurs uit de kazematten moeten op de affuiten worden gezet. De uitvoering van het bevel kost vrij veel tijd; om 15.30 komt de bezetting van kazemat 177 als eerste op de opgegeven plaats aan.

Generaal-Major Zickwolff, commandant van de Duitse 227e Infanterie-Divisie, wordt het blijkbaar allemaal wat te veel. Tot de IJssel, die hij omstreeks 06.00 uur in de morgen van de 10e mei heeft bereikt, heeft hij voornamelijk te maken gehad met opgeworpen hindernissen, over de wegen gevallen bomen, opgeblazen bruggen en incidentele weerstand. Maar dan is het uit met de Duitse voorspoed.

De verkeersbrug en de spoorbrug bij Zutphen zijn vlak voor aankomst vernietigd. De verkenningswagen van de pantsertrain wordt kapot geschoten, zijn mortieren worden van de IJsselkade weggeschoten door de Hollanders, een vliegtuig dat de kazematten onder vuur moet nemen, wordt neergeschoten en het oversteken van de IJssel wordt welhaast een ramp! Eerst om 14.00 uur lukt het om in de Hoven te komen, ten koste van vele doden. (Het juiste aantal is nooit bekend geworden; ook thans zijn geen cijfers van de Duitse verliezen in Nederland, gedurende de mei-oorlog 1940 bekend.) Nu krijgt hij weer te maken met weerstand te Voorst, wat zijn flank bedreigt. Hij besluit dan ook een eind te maken aan deze bedreiging. Een volledig bataljon, met pantserwagens van de SS en artillerie moet er op af.

Een groep Nederlandse militairen tijdens de Mobilsatie in 1939 bij het "Hof te Presink" in Gietelo coll. fam. Van Voorst, Voorst

Om kwart over tien, 11 mei vangt de artilleriebeschieting op Voorst aan. Terwijl een gedeelte van het personeel van de commandopost niet volgt, begeeft de majoor zich naar zijn nieuwe commandopost, die hij inricht in een boerderij in de nabijheid van de "Nieuwenhof". Het is dan elf uur geworden.

Omstreeks dezelfde tijd valt de stelling aan de weg "De Beele"-spoorwegovergang de Enk in Duitse handen en Voorst wordt door de Duitsers bezet. Maar als Zickwolff meent dat hij nu klaar is, dan heeft hij het mis! Om twaalf uur geeft majoor Tromp bevel alle kazematten ten noorden van het slot "Nijenbeek" te ontruimen. Hij zal de kruispunten in de weg Voorst-Deventer, tussen de "Nieuwenhof" en de brug over de Oude IJssel te Wilp, zo sterk mogelijk bezetten. Bij het bereiken van het kruispunt bij de "Lathmer" door de groep afkomstig uit kazemat 177 (een flankerende beton-kazemat, die stond, niet ver van wat de Wilpenaren kennen als "de batterijen") onder commando van een sergeant, wordt deze groep beschoten door de vijand; echter de aanval wordt afgeslagen en de vijand wijkt uit terwijl een Nederlandse vaandrig wordt gevangen genomen, die juist bezig is het kruispunt bij de Marsweg te bezetten.

Als het kruispunt bij "De Lathmer" even later toch weer door de Duitsers bezet blijkt, krijgt een vaandrig opdracht dit kruispunt opnieuw in bezit te nemen. Dat lukt, maar hij wordt beschoten uit de richting van "Het Soerhuis". Bij een tocht langs de bezette kruispunten blijkt de bataljonscommandant om 15.30 uur dat "Het Soerhuis" door de vijand is bezet. Terugtrekkende Nederlandse militairen worden door hem opgevangen en teruggestuurd naar hun plaatsen. Een vaandrig, door de Duitsers gevangen gemaakt, brengt dan in opdracht van de Duitsers het bericht over dat niet meer geschoten moet worden. Als daaraan gehoor zal worden gegeven dan zal van Duitse zijde ook niet meer geschoten worden. Majoor Tromp gaat er niet op in!

Hij gaat wel over tot een aanval op de Duitsers 1 Bij dit gevecht sneuvelen aan Nederlandse zijde twee militairen, een sergeant en een soldaat, (vermoedelijk sergeant C.P.H. Dietvorst en soldaat J. Rouwenhorst.) Om zeven uur 's avonds, op 11 mei, na terugkeer in Wilp, vermoedelijk op de commandopost van de 2e compagnie, komt voor de bataljonscommandant vast te staan dat Twello door de Duitsers is bezet. Het bataljon, of beter wat daarvan nog over is, is dus nu ook aan die kant ingesloten. Zonder zware wapens om de pantserwagens te kunnen bestrijden, kan hij niets meer. Uitbreken en alsnog terugtrekken op de Grebbelinie biedt geen kans van slagen meer.

Om 19.30 uur geeft hij dan ook een bevel uit waarin de volgende woorden voorkomen: "Ik heb besloten de weerstand op te geven en zal mij te zijner tijd verantwoorden over dit besluit bij Hogerhand". Hij bepaalt dat hij voor de commandant van de Duitse troepen bereikbaar is op de commandopost van de 2e compagnie. Een officier wordt belast met de voeding en de legering van zijn soldaten.

Bij de 1e compagnie, die gelegen was nabij "Sinderen" en waarvan de commandopost was gevestigd op het huis "Sinderen" werd eveneens vuurcontact gemaakt met de Duitsers. Dat gebeurde omstreeks half drie in de middag van 11 mei. Bij deze compagnie sneuvelen twee soldaten. (In de door mij geraadpleegde lijst van gesneuvelden komt echter slechts één naam voor: J.C. Muijen, geboren te Dordrecht.)

Wat niet voorbehouden is aan de bataljonscommandant, lukt wel aan een groep van circa 30 man met luitenant Doppen. Bij aankomst van de luitenant met zijn manschappen op het kruispunt "Gietelse

Brouwerij", blijkt dat de Duitsers daar reeds een bezetting hebben. Hoewel een aantal Nederlandse militairen in Duitse handen valt, slaagt de luitenant met zijn groep van 30 man er in door de Duitse linie heen te breken en de Posterenk te bereiken. Daar weet hij een auto te bemachtigen, een trailer, waarmee de groep in Harderwijk aankomt. Vervolgens gaat men over het IJssel- maar naar Amsterdam, waarna Hoorn wordt bereikt.

Door P. Boesveld.

EVACUATIE

Evacuatie burgerbevolking 1940 in de gemeente Voorst.

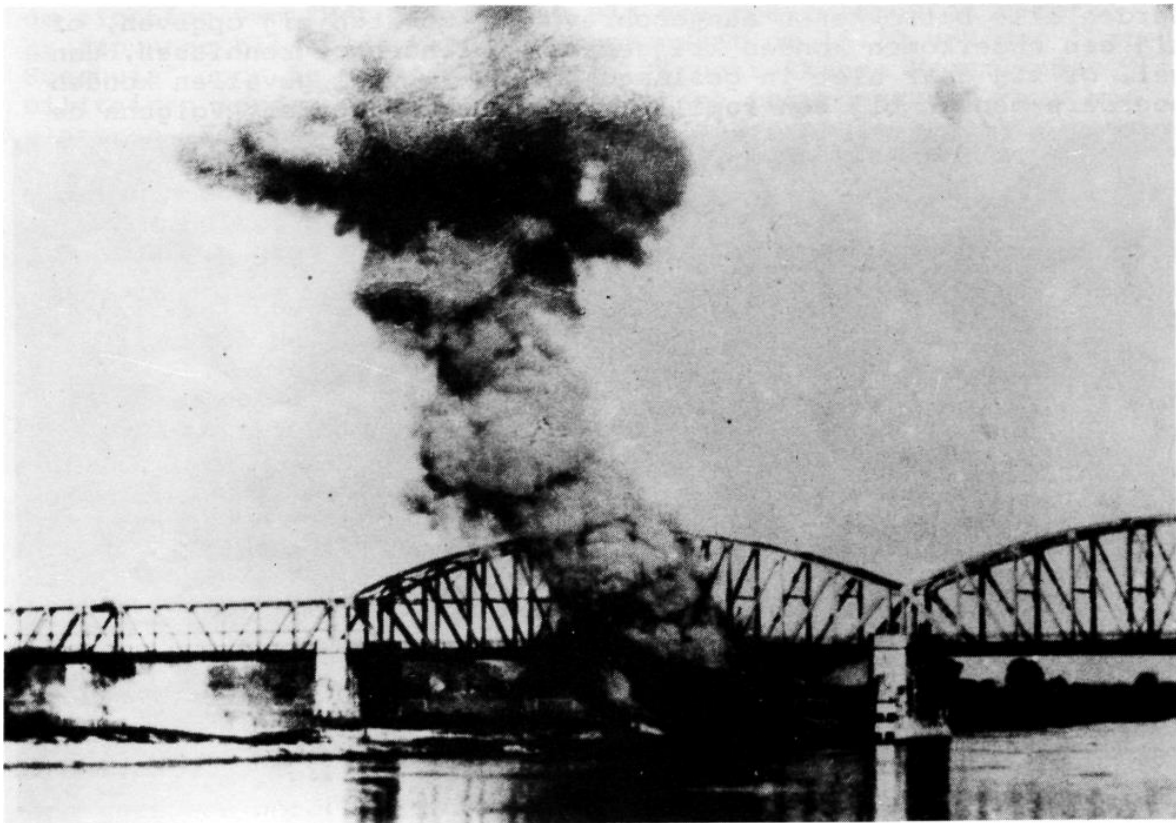
Voor de gemeente Voorst gold, dat in geval van een inval vanuit het oosten, alle personen, wonende in de strook, gelegen 4 km. van de linker IJsseloever, moesten evacueren. In november 1939 werden alle betrokkenen aangeschreven en moesten zij opgeven, of zij een onderkomen konden krijgen bij vrienden of kennissen, dan wel, of zij daar niet in geslaagd waren. In veel gevallen konden meerdere mensen bij één familie ondergebracht worden. Volgens de

De evacuee's, de familie Kamphuis uit Welsum, vluchten naar de familie Stenfert in Nijbroek op 10 mei 1940
Ze rijden hier bij de boerderij "Het Kleine Fort"
Coll. A.J. Stenfert, Nijbroek

opgave hadden 777 gezinnen een onderdak gevonden, zes families wilden naar Deventer, wat verboden werd in verband met laten springen der bruggen, terwijl 206 families te kennen gaven naar andere gemeentes, hoofdzakelijk Apeldoorn, te willen gaan. Hier bestond geen bezwaar tegen. De volgende aantallen gezinnen hadden geen onderkomen gevonden:
dorp Voorst 65, Wilp 146, Twello 48 en Terwolde 168.

Deze personen werden tijdens de evacuatie op 10 mei 1940 ondergebracht in scholen, kerken, café's en andere grote gebouwen. Rekent men de gezinnen gemiddeld op 4 personen, dan bedroeg het aantal onder te brengen mensen circa 1.708. Verder werden naar de gemeente Voorst geëvacueerd de bewoners van de Hoven uit Zutphen circa 1.750 personen, die ondergebracht waren in Klarenbeek en omgeving, hoofdzakelijk in de fabrieksgebouwen, de R.K. school, in enkele café's en grote boerderijen. De bewoners van de Hoven te Deventer circa 1.000 personen werden in de veilinggebouwen ondergebracht. In de gebouwen was gerekend op een ligruimte van 2 m² per persoon. Het eerste waar voor gezorgd moest worden was stro of hooi om op te slapen en voedsel. Onder leiding der artsen was in elk dorp een gelegenheid ingericht voor zieken en zwakke ouden van dagen. De kruisverenigingen, de E.H.B.O. en luchtbeschermingsdienst waren hiervoor ook ingeschakeld. Bij de evacuatie die op 10 mei reeds vroeg begonnen was bleek al snel dat de meesten er niet aan gedacht hadden voedsel voor langere tijd mee te nemen.

De Spoorbrug van Deventer wordt opgeblazen op 10 mei 1940
Coll. A.W. Peet, Deventer

Doordat de bruggen bij Deventer en de bruggen over het kanaal Hattem - Dieren al vroeg opgeblazen werden, ontstonden er moeilijkheden bij de voorziening van gist voor het brood. Met de gezamenlijke bakkers werd besloten om brood te bakken van een mengsel bestaande uit één deel roggemeel en tien delen tarwebloem, terwijl tevens zuurdeeg gemaakt werd dat voor dit mengsel zeer geschikt was. Gebrek aan voedingsmiddelen was uitgesloten, daar in verschillende fabrieken in Twello regeringsvlees in blik, erwtensoep, rookworst enzovoort aanwezig was. Dit werd dan

gevorderd. Fornuispotten waren gerequireerd en zo werd het middagmaal, soep of stampot klaargemaakt. In de meeste dorpen werd dit centraal gedaan. Melk was er voldoende, daar de melkfabrieken stillagen.

Dinsdag 14 mei moesten de evacu  s weer naar huis. In totaal zijn er ruim acht en een halfduizend personen geëvacueerd geweest. De artsen hadden geen aantallen van zieken bijgehouden, daar zij de geneeskundige behandeling in deze moeilijke dagen als menslievend beschouwden. Slechts weinigen hadden paarden of vee meegenomen. Alleen in Klarenbeek waren er 45 paarden uit de hoven ondergebracht. Doordat iedereen meewerkte is het hele gebeuren in de beste orde verlopen.

J. Lubberts.

DE AANVAL

Duitse aanval tot over de IJssel, ten noorden van Deventer, in de avonduren van 10 mei 1940.

De vernielingen tussen de grens en de IJssel.

Bij een overrompeling door de Duitsers, diende het volgende te gebeuren. Een groot aantal hindernissen diende opgeworpen te worden door: bruggen te vernielen, bomen over de wegen te laten vallen, met beton gevulde putringen op de wegen te plaatsen en dergelijke. Met het oog op veiligheid en vertraging van de treinenloop waren echter geen vernielingen van en het opwerpen van hindernissen op de spoorlijnen tussen de grens en Westervoort, Zutphen en Deventer voorzien. Dat heeft tot gevolg gehad dat de door de Duitsers gebruikte pantser treinen, waarin opgenomen wagons voor het vervoer van infanterie, tot Westervoort, Zutphen en Deventer konden doorrijden. Kon de trein in Zutphen tot aan de brug doorrijden, in Deventer kon dat niet. De spoorbrug bij de Snippeling, over het Overijssels kanaal, was namelijk wel ter vernieling voorbereid. Daar deze brug tijdig vernield was, kon de pantser trein, die toch reeds veel vertraging had, niet verder dan de oostrand van Deventer komen. Direct achter de pantser trein volgde een goederentrein, die infanterie aanvoerde, die dus ook niet verder kon. In de goederentrein werd vervoerd "Infanterie Regiment 328", met uitzondering van één bataljon, behorend bij de 227e Infanterie Divisie.

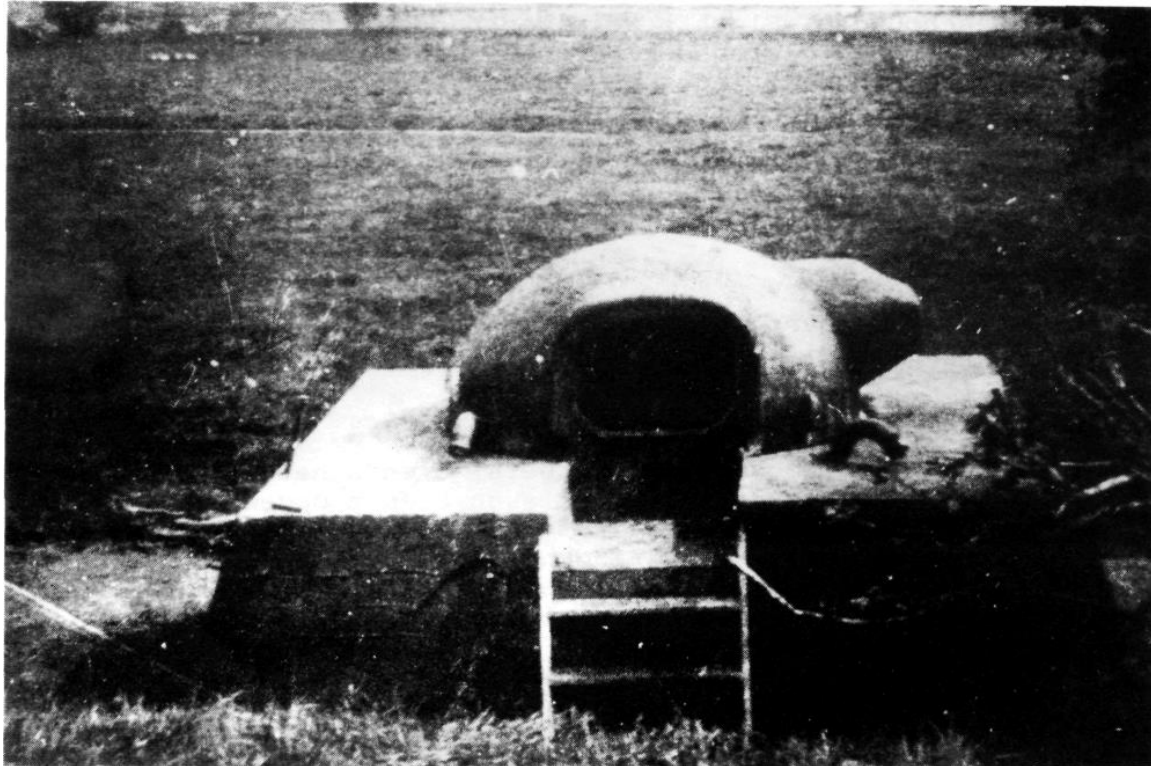
NAAR DE IJSSEL

Te voet gingen de Duitsers, die bij de Snippeling de trein hadden verlaten, op pad richting IJssel, die bereikt werd ten noorden van de stad, even onder Olst. Het IIIe bataljon kreeg opdracht de IJssel te overschrijden bij Kletterstraat. De rest zocht dekking in een steenfabriek. De Duitsers hebben na de oorlog aangevoerd dat er te weinig middelen waren om de overgang tot een succes te maken: 3 rubberboten stonden er tot hun beschikking. Aan de westelijke kant van de IJssel, tegenover de steenfabriek en Kletterstraat bevonden zich: 2e compagnie van het He bataljon, 43e regiment infanterie; delen van het 5e Grensbataljon, teruggekomen van de oostelijke oever. Van belang is de situatie op de weste-

lijke oever wat toe te lichten. De Nederlandse militairen beschikten over een aan-een-gesloten vuurlinie langs de IJssel. De wapens, lichte en zware mitrailleurs, waren opgesteld in kazematten van verschillend model.

De situatie op de westelijke oever, was als volgt.

Gerekend vanaf kazemat 155, recht tegenover Kletterstraat, lag verder stroomopwaarts, maar juist achter een bocht in de rivier, gietstalen koepel 161. (Iets stroomafwaart van de "Scherpenhof".)

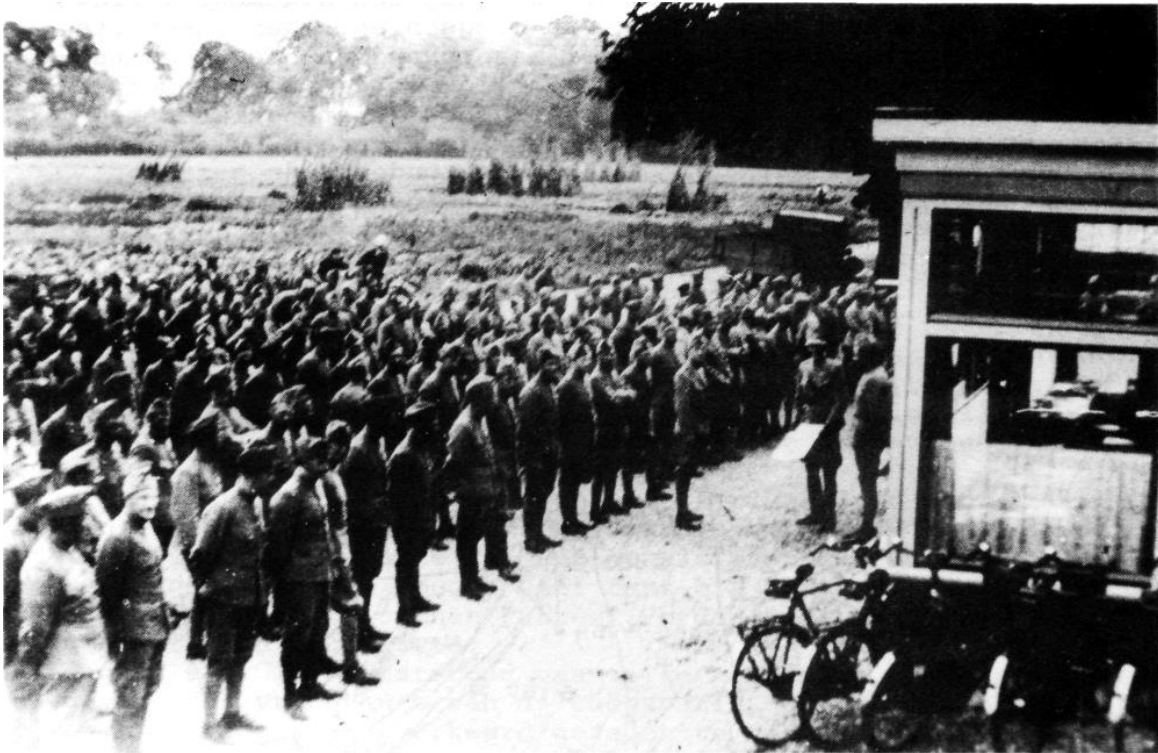

Een gietstalen mitrailleur koepel aan de IJssel bij Terwolde in 1940 Coll. P. Boesveld, Twello

Deze kon dus niets doen. Stroomafwaarts lag kazemat 153, een gietstalen koepel, die de gehele IJssel bestreek en dus de overtocht kon zien en aanvallen. Kazemat 154 was een flankerende kazemat, die alleen stroomafwaarts kon schieten. Daartussen lag nog kazemat 157, een stekelvarken, maar deze nam niet of nauwelijks aan de strijd deel. Zodoende was de weg naar kazemat 153 praktisch open (Kazemat 156, een stekelvarken noord van 153 nam eveneens niet of nauwelijks aan de strijd deel, mogelijk omdat de afstand te groot was.) De Duitsers: naar de westelijke oever.

Door de Duitsers werd, ter voorbereiding van de overtocht in de rubberboten, kazemat 155 beschoten met pantserafweergeschut en mitrailleurs. Direct daarop volgde de overtocht in de richting van de beschoten kazemat; echter, deze was niet door Nederlandse militairen bezet. De eerst-overgestoken Duitsers wisten op de westelijke zijde een boot, die op de oever lag, te bemachtigen, roeiden daarmee naar de oostelijke oever en zetten vervolgens meer dan 20 man over. Kazemat 153 bond de strijd aan met de Duitsers terwijl de steenfabriek op de oostelijke oever, waar de

Duitsers een onderkomen hadden gezocht, werd beschoten door een Nederlands kanon. Echter: kazemat 153 werd door de Duitsers tot zwijgen gebracht en de mitrailleur werd er uit gehaald. Inmiddels hadden de Duitsers een flink stuk grond in bezit en onder andere de bezetting van kazemat 157 had nu stellingen betrokken langs de IJsseldijk. De posities werden zowel door de Duitsers als door de Nederlandse militairen vastgehouden. Inmiddels was de avond gevallen. Om 22.25 uur bemerkte de commandant van een sectie dat de Duitsers het terrein hadden ontruimd. Hij wachtte nog tot twee uur in de nacht en ging toen op verkenning in het door de Duitsers verlaten gebied, langs de IJssel.

Nederlandse militairen staan aangetreden bij café "Dorpszicht" in Terwolde, 1939 Coll. mevr. M.M. Doornink-Hoogenraad, Zutphen

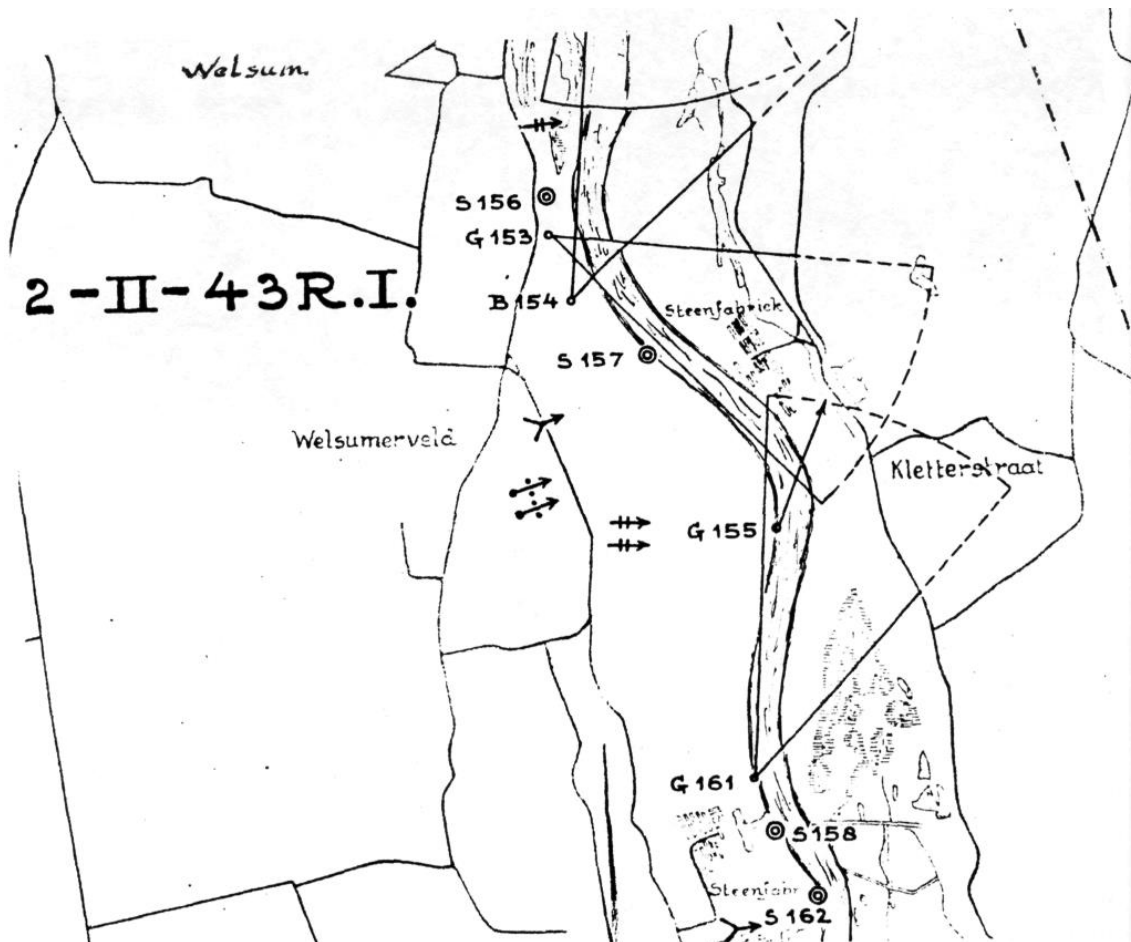
En niet zonder succes: hij maakte een Duitse infanterist gevangen, die in de weilanden was achtergebleven en zich trachtte te verstoppen. Deze gevangene, Günther Fermont, werd na de terugtocht op de Grebbelinie, die om 05.10 uur aanving, meegevoerd en op 11 mei overgedragen aan de politietroepen achter de Grebbelinie. Na 15 mei zal hij zijn eigen onderdeel wel weer hebben bereikt.

Waarom deze aanval?

Wat was nu het doel van de aanval over de IJssel tussen hectometerpaal 92 en paal 103? De opdracht van de gehele 227e divisie was, waar dan ook, een overgang te forceren. Aangewezen punt was onder andere Gorssel, juist daar waar in 1945 de operatie "Canonslot" werd uitgevoerd! Bij de opmars van de grens naar de IJssel had men echter veel materialen gebruikt in verband met de Nederlandse hinderinsses en men kreeg vertragingen. Ook was er nog van een vergissing sprake: bij Zwolle zou een IJsselbrug in takt gebleven zijn, wat niet juist was.

Toen na 14.00 uur, 10 mei, de Duitsers een definitief bruggehoofd tegenover Zutphen hadden gevestigd, werd opdracht gegeven aan alle onderdelen, daar de IJssel over te gaan, richting Grebbe-linie. Wat wisten de Duitsers van het Nederlands verdedigingsstelsel? Nederland, neutraal, verleende gemakkelijk toegang aan iedere vreemdeling die het land wilde bezoeken. Er werd hem vrijwel niets in de weg gelegd. Gebruik makend van dit gegeven, werd driftig gespioneerd, maar dat niet alleen. Spionagerapporten moeten worden gecombineerd om zodoende een inzicht te krijgen in b.v. een verdedigingsstelsel. Maar wat was eenvoudiger dan dat een hogere commandant zelf een rondreis maakte, in burger, door het gebied dat zijn operatieterrein zou worden? Hij kon niet in de stellingen doordringen maar wel kon hij een algemene indruk opdoen en de verkeerscapaciteit van bruggen en wegen inschatten. De kazemattenlinie langs de IJssel was bovendien heel goed te benaderen over water. Zeer waarschijnlijk is dat ook gebeurd door op vrachtschepen een Duitse inlichtingenofficier te laten meevaren. Er zouden zelfs foto's van de kazematten in Duitse handen zijn geweest, die vanaf een vrachtschip zouden zijn gemaakt. Deze veronderstelling dateert uit 1980. Sindsdien is er geen bewijs voor gevonden. Foto's door mij gezien geven echter wel de indruk. De foto's zijn nimmer gepubliceerd. Maart 1990.

P. Boesveld

KRIJGSGEVANGENENKAMP OFLAG V.

Het krijgsgevangenenkamp voor officieren te Weinsberg. Het krijgsgevangenenverhaal van kapitein J.W. Jansen Venneboer begint op 10 mei 1940. Hij is dan gelegerd met zijn onderdeel in Cortenoever, gemeente Brummen. Hij was kapitein bij het C4-II 35 R.I. en had zijn commandopost in huize Reuversweerd. Na de overval door de Duitsers op 10 mei 1940 worden er om circa elf uur al schoten gehoord, waarna later op de dag ook in deze omgeving geschoten wordt. Er worden door een patrouille twee Duitsers met een motorrijwiel gevangen genomen. 's-Avonds is het rustig en de volgende dag ook, hoewel er twee Nederlandse soldaten gewond raken. De gehele dag doen allerlei geruchten de ronde over al of niet aanwezige vijandelijke militairen in Hall, Dieren en Brummen. Na al deze geruchten komt 's-avonds het bevel: "Terug naar de oorlogskwartieren en niet meer vuren". Allen gaan slapen. De volgende morgen, zondag 12 mei, 1e Pinksterdag, worden we om half vijf gewekt door de bataljonscommandant plus twee Duitse officieren. Het bevel is: "Om zeven uur klaar staan bij Holthuisergoed, met wapens, geen particuliere bagage". Wij worden afgevoerd via Rhienderen naar Zutphen. In De Hoven hebben we op een groot grasveld een lange rustpauze. Daarna gaan we verder via de geslagen wipbrug over de IJssel naar "De Kap". We passeren onder andere de Vispoortstraat, Tademasingel, over het bruggetje bij het zwembad en dan verder via de Buitensingel naar de grote weg richting Vorden. In Vorden ontvangen we van burgemeester Arriëns drie eieren, twee blikken vlees en een blik melk per man. Onderweg tijdens een pauze gaf een kennis me nog gauw een paar stel ondergoed mee. We houden weer rust bij huize Baank en 's-nachts overnachten we op het kasteel Vorden op strozakken. We krijgen worst en sigaretten. Maandag 13 mei, 2e Pinksterdag gaan alle aanwezige officieren met een gevorderde vrachtauto van de Coöperatie, chauffeur Golstein, op weg. Na enige malen verkeerd gereden te hebben komen we in Bocholt aan. Samen met Kuiper krijgen we een kamer met twee strozakken, maar voor het avondappèl moeten we alweer verhuizen, omdat onze plaatsen ingenomen worden door zojuist aangekomen hoofdofficieren. Wij gingen naar een grote slaapzaal, waarbij ik nog mijn handdoek verloor. 's-Avonds kregen we nog een kop warme soep. De volgende dagen hangen we maar wat rond of liggen op een strozak. Praten met elkaar over wat er met ons zal gebeuren. Dinsdagavond moesten we al ons geld inleveren. Donderdag 16 mei worden we 's-morgens om zes uur gewekt en marcheren af naar het station Bocholt voor vertrek per trein naar wat later bleek Soest (Duitsland). Wij rijden via Wezel, Oberhausen, Essen, Bochum, Dortmund/Dorsfeld, Werl, waarna we om ongeveer twee uur in Soest aankwamen. De gehele dag geen warm eten gehad, alleen een kop koffie van Rode Kruis-zusters op het station Essen. We werden gelegerd in een nieuwe kazerne op stro met 18 man bij elkaar. We mochten niet van de kamers af. Vrijdags werd er een emmer aardappelsoep op de kamer gezet, de man een schep plus brood, kaas en worst.

Zaterdag de 18e mochten we ook in de gang komen en later ook op het grasveld bij de kazerne.

's-Zondagsmiddags 19 mei om half drie marcheren we af naar het station en vertrekken om tien voor vier met onbekende bestemming. Om twintig over vijf de volgende morgen arriveren we in Weinsberg in de buurt van Frankfurt am Main. Na 14 uur in de trein gezeten te hebben marcheren we af naar het gevangenenkamp, waar ik onder nummer 2592 ingeschreven wordt.

Samen met G.J. Kuiper, J. Dewer en Wiegmans krijgen we een kamer-tje met vier kribben.

Dinsdag 21 mei komen er nog 225 collega-officieren bij. Hierna begint een tijdperk van onzekerheid, verveling, geruchten enz.

De dagen duren lang, doch er zijn een paar hoogtepunten en wel de gymnastiekoefeningen en de dagsluiting. Vele godsdienstige bijeenkomsten worden georganiseerd. Niet alleen de dagelijkse dagsluiting maar ook godsdienstonderwijs. Ook worden er vaak diensten gehouden op andere dagen dan alleen de zondagmorgens.

Al deze bijeenkomsten, verzorgd door Nederlandse leger-aalmoezeniers en predikanten, worden door zeer velen bezocht. Men vindt er geborgenheid zo bij elkaar.

Een hoogtepunt is er wanneer we op 6 juni een kerkdienst mogen houden in de kerk van Weinsberg. De zwaluwen vliegen door de kerkruimten en dat doet denken aan:

Zelfs vindt de mus een huis, o, Heer,
De zwaluw legt haar jongskes neer,
Bij 't kunstig licht van Uw altaren.

Men voelt zich een ander mens na een godsdienstbijeenkomst. De neerslachtigheid verdwijnt dan weer voor een poosje. De stemming in het kamp is verre van vrolijk. Langzamerhand begint zich een matte stemming van allen meester te maken. Grapjes onder elkaar beginnen langzamerhand te verdwijnen. In het begin, wanneer men zijn wasje deed, werd er nog op luchtige toon bij geconverseerd.

"Niet thuis vertellen dat we kunnen wassen", of, "Hadden we maar beter thuis gekeken hoe het moet".

De dagen duren lang, ze zijn eentonig. Met kaarten, op bed liggen en wat slenteren op een beperkte ruimte wordt de dag doorgebracht. Behalve de godsdienstbijeenkomsten en de gymnastiekoefeningen is er niets.

Doch op 24 mei komt er nog iets prettigs bij: op het ochtendappèl deelt de kampcommandant Majoor Heeger mee: Eerstdaags terug naar het Vaderland en vrijheid van beweging (wel onder bewaking) in de naaste omgeving, te beginnen op 25 mei".

Wel moesten allen persoonlijk beloven "niet de minste poging tot vluchten te doen". Nu mogen we dan af en toe door de omgeving marcheren, een aangename afleiding. Hiertegenover staat de ellende van het luchtalarm, meestal midden in de nacht, waarbij we ons aan moeten kleden.

Op vrijdag 5 juni zagen we vanaf het kampplein overal vlaggen hangen, ook van de kerk. Waarvoor?

Allerlei gissingen deden de ronde tot iemand definitief weet te vertellen: "Duinkerken genomen". Daarom acht dagen vlaggen en drie dagen klokkluden.

Het eten is ook niet om over naar huis te schrijven. Veel koolsoep, ook vaak knollen, wortels en rode bieten.

Op 30 mei kregen we zure aardappelen met rundvlees, met de lepel gegeten.

Op 26 mei kregen we 1 brood voor vier dagen, met kunsthoning.
's-Middags was er erwtensoep, tamelijk goed.
Op 1 juni, rijst met pelkartoffeln, eindelijk eens iets vast in de maag. 's-Avonds koffie met worst, al het brood is op.
Zondag 2 juni een feestmaal, brood met een stukje worst van gisteren en voor het eerst boter. 's-Middags zuurkool en 's-avonds

De Nederlandse officieren staan aangetreden in het kamp
"Weinsberg" 1940
Coll. T.J. Jansen Venneboer, Zutphen

groene kool-soep met aardappelen. Niet alleen het eten, ook tabaksartikelen waren een probleem.
Op 31 mei komt de mededeling: sigaretten en tabak halen.
We hebben met ons vieren 80 pfennig kampgeld bij elkaar gelegd en krijgen daarvoor: 1 sigaar 12 pf., 1 sigaar 10 pf., drie sigaretten van 4 pf. en 5 sigaretten van 4.80 pf. Alles bij elkaar voor 58 pfennig. We verdelen de sigaretten waarbij Dewer en ik een sigaret extra krijgen omdat Kuiper als oudste de grote sigaar met het Hollands uiterlijk kreeg en Wiegman de kleine zwarte lootte.
Op 29 mei konden we ook al 5 sigaretten per persoon kopen bij de kamp-führer voor 28 pfennig. Onze angst is of de aansteker van Wiegman het wel zo lang volhoudt. Wanneer ik op vrijdag 31 mei mijn 45ste verjaardag "vier", tracteer ik 's-middags op een sigaret en om 5 uur nog een, maar dan moet ik er een van Kuiper lenen. Ondanks de grote tractatie van twee sigaretten geen prettige verjaardag, mijn gedachten zijn thuis in Holland.

Geruchten doen constant de ronde. Woensdag 29 mei, binnen enkele dagen weg, de barbier krijgt geen aparte bullen meer. Er zou wat bijzonders meegedeeld worden, de majoor is er al om half acht. Bij het ochtendappèl niets nieuws. Gymnastiek om 10 uur in plaats van half elf en die is reeds om 10.25 afgelopen.

Wachten met spanning of er iets nieuws is. Achteraf bleek dat het verband hield met 225 nieuw aangekomen krijgsgevangenen. Bij terugkomst op de kamer na de godsdienst vertelt Dewer:

"Swartz zegt, er staat aan het station een Hollandse trein, misschien gaan we morgen al weg". Als het waar is, we hopen er het beste van.

30 mei, nog geen post, maar het 44e gerucht doet de ronde.

Er ligt post in Stuttgart, iemand is gaan telefoneren, hoe het hier kan komen.

Om 7 uur aan de deur, de post uit Stuttgart kan wel 20 stuks zijn. Als er maar post komt van thuis, dan knapt iedereen weer op.

Twee Duitse bewakers van het Lager Weinsberg (Coll. T.J. Jansen Venneboer, Zutphen)

Ook kapitein Doornink zat er gevangen. Hier is hij nog in Terwolde aan het werk in zijn hoofdkwartier in café "Dorpszicht",

(Coll. mevr. M.M. Doornink-Hoogenraad, Zutphen)

Op het ochtendappèl van de 2e juni deelt de kamp-führer mee: "Er komt om elf uur een generaal, belast met het toezicht op de krijgsgevangenen, een bijzonder heuglijke mededeling doen". Dus toch naar huis of is dit het 50e gerucht. Als er bijzondere mededelingen zijn, gebeurt dit altijd in de tijd van de godsdienstoefeningen, maar om half twaalf gaat deze gewoon door. Bekend is wel dat de Führer gisteravond via de radio heeft meegedeeld dat de Hollandse krijgsgevangenen vanwege hun gedrag zo spoedig mogelijk mogen terugkeren. Gerucht 51? Ieder wil graag de generaal horen, dus niet naar de kerkdienst? Of zal de dominee iets eerder beginnen. Om 10 uur onverwacht appèl. Om 10.15 uur staan allen in carré aangetreden. Al saluerend gaat de generaal langs de voorste gelederen. Na "op de plaats rust" neemt hij het woord: "Wegens

onberispelijk gedrag in de strijd van de Hollandse officieren en de weermacht, heeft de Führer besloten de Hollandse krijgsgevangenen, zodra mogelijk, huiswaarts te doen keren". Wanneer is nog niet te zeggen. Hij besluit met de woorden: "Het gaat u wel, en nu de vrede er is tussen Holland en Duitsland hoop ik ook dat voortaan de verstandhouding tussen beide landen goed mag zijn". Dus vandaag nog niet weg. Enigszins een ontnuchtering, maar goede moed houden. Dinsdag 4 juni, na een lang appèl, nog geen nieuws over het vertrek naar huis. Het gerucht doet de ronde dat Duitsland aan Engeland de vrede heeft aangeboden, maar deze heeft geweigerd. Verder geen nieuws. Vrijdag 7 juni nog geen bericht van vertrek. Zaterdag 8 juni, op 't appèl nog geen nieuws. In de voormiddag begint de geruchtenstroom weer op gang te komen. Vandaag in elk geval weg. Elk moment kunnen we bij elkaar geroepen worden, daarom geen gymnastiek. Wagons staan klaar op de spoorlijn, zegt men, vanaf barak 3 te zien.

Om 3 uur 's middags reeds koffie en brood. Waarheen? Oldenzaal, Zevenaar, Zeist, Eindhoven? We wachten af. Bij het eten spreekt de kolonel het vermoeden uit: "Naar een centraal punt in Nederland. Allen kalm blijven, zoals we steeds, ook in onze dagen van neerslachtigheid kalm gebleven zijn in het kamp". Dan, Hoera! Pakken voor vertrek en afmars naar het station. Goed half zes trekt de locomotief aan. Daar gaan we dan! Waarheen blijft een vraag. In grote trekken is de route Weinsberg - Heilbren - Mannheim - Koblenz. De volgende morgen Keulen 8.35 uur - Düsseldorf - Emmerich 12.45 uur. En dan, daar is Nederland weer. Wat een blijdschap. Om ongeveer drie uur zijn we in Zevenaar. Een bijzonder goede ontvangst met brood en koffie. Na groot verlot te hebben gekregen nog één ding, zo gauw mogelijk naar huis.

(Het bovenstaande verhaal is geschreven naar aanleiding van de dagboeken van mijn vader.)

Zutphen, 4 maart 1990
T.J. Jansen Venneboer.

DE PROPAGANDAMACHINE

De Duitse propagandamachine in Nederland kwam natuurlijk direct na de bezetting in 1940 op gang of zo men wil, die begon gelijk op volle toeren te draaien. Ook de lagere functionarissen draaiden hierin mee en hoe. Propaganda voeren deed men onder andere met platen en pamfletten op publicatieborden. Het volgende relaas laat zien hoe fanatiek men dit deed.

De wachtmeester Rensink uit Wilp meldt aan de Weer-afdeling der N.S.B, het volgende:

"Op 19 Bloeiemaand 1942 zijn onder leiding van mij door de W.A. in Twello en Wilp op de daarvoor bestemde borden in Twello en Wilp, propagandaplatten der N.S.B, aangebracht. Tevens werd op de politie-post in Twello een propaganda-plaat der Waffen-SS geplakt, terwijl de plaatselijke politie van bovenstaande door mij in kennis werd gesteld. Woensdagmorgen, circa 11 uur waren twee gemeentewerklieden bezig de propagandaplatten der Waffen-SS te verwijderen. Op mijn vraag verklaarden zij, hiervoor opdracht te hebben gekregen van den burgemeester".

Daar mij deze handelwijze ietwat vreemd voorkomt, aangezien deze propaganda-platen op openbare gebouwen aangeplakt kunnen worden, zou ik het zeer op prijs stellen, uw motieven, waarom u deze propaganda-platen hebt laten verwijderen, te vernemen.

Of de desbetreffende werklieden al of niet in opdracht van de burgemeester handelden vermeldt de geschiedenis niet, doch voren- genoemd schrijven was aan de burgemeester gericht. De burgemees- ter verweerde zich door te beweren dat dit "wild" aangeplakte biljetten waren. Onmiddellijk komt er een schrijven van de N.S.B, terug via de Heerbancommandant, de Banleider Wittkamp.

Hij deelt mee dat bij onderzoek gebleken is dat de aanplakgele- genheden in de gemeente Voorst te klein zijn om hun affiches op aan te brengen. Het was ook reeds voorgevallen, dat de gemeente- bode aankondigingen van de gemeente precies over onze platen heenplakte. De bode heeft dat vast en zeker met plezier gedaan.

De laatste maal dat dit was voorgevallen, heeft de groepsleider geëist dat ze binnen het uur verwijderd moesten zijn, hetwelk toen is gebeurd. Wat het "wild" aanplakken betrof kon de Banleider het volgende meedelen;

"Op vrijwel alle politiebureau's en pesthuizen in Nederland, zijn de platen der S.S. aangebracht, zodat het hem enigszins vreemd aandeed, dat de gemeente Voorst daarop een uitzondering maakte" gevolgd door een dreiging met maatregelen en ondertekend met; Hou-zee, de Banleider.

De latere N.S.B, burgemeester, toen nog groepsleider der N.S.B, te Twello de heer J.C. Hesselink, deed ook aan dit propagandaspel mee. Met de aanhef "Volksgenoot" en eindigende met "Hou-zee" stuurde hij de volgende brief:

In verband met de mededeelingen van het hoofdkwartier, deel ik ued mede dat wij geen genoegen kunnen nemen met de door ued ge- plaatste officiële aanplakborden.

Deze borden voldoen in geen enkel opzicht aan de vastgestelde maten; zij blijken in de praktijk ook veel te klein te zijn. Zoo bijvoorbeeld het bord bij het gemeentehuis en bij het gebouw gemeentewerken, die reeds beplakt zijn met andere platen en hier voor ons geen plaats meer is.

Indien u, volgens uw verklaring, geen hout heeft om deze borden volgens model te laten maken, gelieve u andere aanplakruimten ter beschikking te stellen.

Gaarne zie ik spoedig van ued opgave tegemoet van aanplakruimten welke wel aan de eischen voldoen.

De burgemeester had namelijk geschreven niet over voldoende hout te beschikken. Schijnbaar heeft de burgemeester toch nog enkele plankjes gevonden, want de affaire eindigt met een dankbrief van de Banleider voor de medewerking.

J. Lubberts.

HUIZE VICARIE

Huize Vicarie werd in 1940 na vertrek van baron van Boetzelaar, door de Duitsers in beslag genomen. Het huis kreeg een nieuwe naam namelijk "Haus Gross Deutschland". Het fungeerde een tijdje als Ortskommandantur tot ongeveer 1943. Daarna gingen de Duitsers

naar andere huizen onder andere die van de dames IJsseldijk op de Oude Rijksstraatweg en huize Cruysvoorde. Dhr. Wisdom, eigenaar van Cruysvoorde, keerde terug en woonde samen met de Duitsers in het huis tot de bevrijding. Het huis van dhr. Lucas, gemeente-secretaris, aan de Binnenweg werd ook gevorderd. Alle huizen van aanzien werden door de Duitsers betrokken. Zo ook huize Vicarie. De laatste Ortskommandant die er woonde was Feldbekke.

A.W. Peet

De villa "Vicarie" in Twello in 1942 als Ortskommandantur
Coll. A.W. Peet, Deventer

"ARBEITSEINSATZ"

Onder het motto "arbeitseinsatz" werden vele mensen gedwongen om in Duitsland te gaan werken. Duitsland had een groot gebrek aan arbeiders, vooral voor de oorlogsindustrie. De oorlogsindustrie werkte op volle toeren, maar het grootste deel van het eigen potentieel aan werkkrachten was in militaire dienst. Uit alle bezette gebieden werden niet alleen de manlijke maar ook veel vrouwelijke werkkrachten naar Duitsland gestuurd. Deze leefden dan grotendeels in erbarmelijke omstandigheden, slecht en weinig voedsel, blootgesteld aan steeds heviger wordende bombardementen. Zij waren vaak ondergebracht in kampementen dicht bij de industriegebieden welke men trachtte te vernietigen door middel van steeds heviger wordende bombardementen. Vele in Duitsland tewerkgestelden zijn dan ook niet teruggekeerd. Ook onze gemeente bleef hiervan niet verschoond.

Een van de vele voorbeelden is de volgende.

Op 20 maart 1944 kreeg het hoofd van de distributiedienst het bericht binnen, dat alle medewerkers geboren in de jaren 1917 tot

en met 1925 voor de "arbeitseinsatz" in Duitsland aangewezen waren. Men stuurde natuurlijk onmiddellijk een verweerschrift. Het betrof de plaatsvervangend chef, de kassier waardemateriaal en de beampten van de hulpkantoren te Terwolde en Gietelo. Het verweerschrift omschreef de medewerkers als volgt: een als de geroutineerdste loketbeambte, de ander, tevens hoofd van de afdeling rijwielbanden, als een zeer geroutineerd uitreiker. De kassier was reeds in arbeidsdienst en de chef Gietelo, (chef rijwielbanden) was ziek.

De chef van Terwolde en de uitreiker aldaar waren voorlopig arbeidsongeschikt verklaard. De plaatsvervangend chef van de distributiedienst behoorde tot de oudste personeelsleden en nam een sleutelpositie in. Ook de opmerking dat het werk van de distributiebureau's steeds meer uitbreidde, mocht niet baten. Noch de mededeling dat er reeds zes ambtenaren van de distributiedienst in Duitsland te werk gesteld waren baatte.

Al met al, deze mensen waren onvervangbaar. Dat klopte toen der tijd letterlijk, want door het zenden van de vele arbeidskrachten naar Duitsland kwam men hier te kort. Hoe men ook pleitte een succes werd het niet. Binnen de kortste keren kwam het antwoord, dat het "überhaupt" niet mogelijk was vrijstelling te verlenen.

Doch wanneer de verantwoordelijke Duitse ambtenaar bereid gevonden werd om een voorlopig uitstel te verlenen, dan betekende dit wel dat men een plaatsvervanger aanwijzen moest. Dit was de enige mogelijkheid tot medewerking die men van Duitse zijde kon verwachten.

J. Lubberts.

GEDWONGEN WERKEN VOOR DE DUITSERS

De heer Siero vertelt zijn oorlogsherinneringen. Wij hadden al een schilderswerkplaats aan het eind van de vorige eeuw, maar bij gebrek aan opvolgers hebben we net de honderd jaar niet gehaald. Het was een modern bedrijf. Mijn vader schakelde tijdig over van het rijtuig lakken op auto's lakken, hetgeen zich verder ontwikkelde tot autospuiten. Het leeuwenandeel van ons werk kwam van garages uit Deventer. Direct aan het begin van de oorlog werden de bruggen bij Deventer opgeblazen en daardoor was onze boterham ook eigenlijk weg. Dus, wat deed pa, hij kocht een oude bakfiets en heeft daarop een klein compressortje met verfspuit gemonteerd. Nu, wij op een goede dag via Zutphen naar Deventer met de bakfiets en een klein beetje lak en we zeiden tegen de garagehouders: "Heren, daar zijn we weer". "Maar wat gebeurde er bij die garages?. De particuliere wagens verdwenen al snel van de weg en wat overbleef waren legerwagens. Deze werden in de Deventer garages gerepareerd en moesten gespoten worden.

Nou, daar stonden we dan, met gevolg, we spoten dan maar voor de garages vanwege de vooroorlogse klandizie.

Ja, wat moet je, de oude klanten in de steek laten kon je ook niet, bovendien er moest gegeten worden. Echter, op een gegeven moment kregen de heren in de gaten dat we een bedrijf in Twello hadden. Ze kwamen kijken en boem, onmiddellijk een bord op de deur met het opschrift: H.K.P. Werkstadt. De zaak werd in beslag genomen met alle gevolgen van dien. Je moest dit, je moest zus,

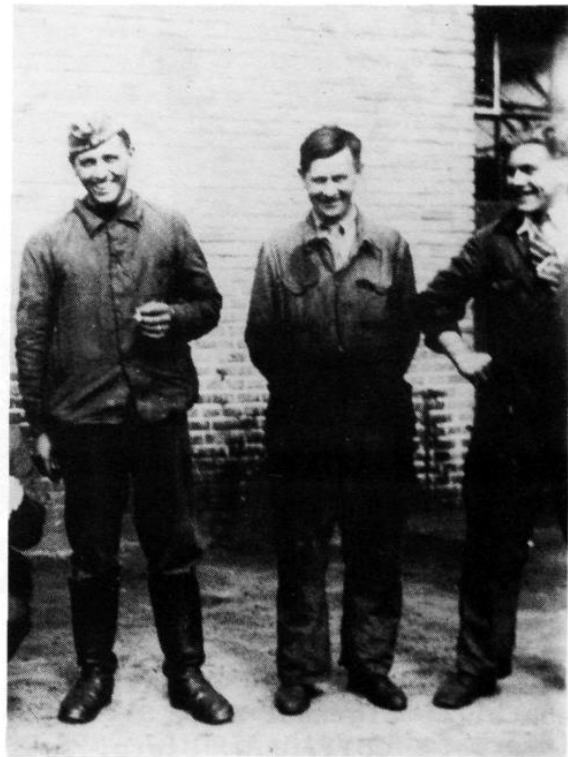
je moest zo, nou daar zat je dan. Pa moest dat helemaal niet en liep te sputteren van wat heb ik jou daar, maar dat hielp niet. Ik kon hem overreden om door te gaan, mede door het feit dat hier een aantal mensen werkten waarvan een drietal een gezin met kinderen had. We hadden hier wel wat schilderwerk, onder andere aan scholen die gecamoufleerd moesten worden. Doch nu kregen we ook de legerauto's binnen en draaiden hier verder met de spuiterij.

Het personeel van de spuiterij van Siero in Twello, van links naar rechts: de eigenaar J.A. Siero, Boerkamp, Mulder, Jansen en Timmermans Coll. J.W. Siero, Twello

In Zutphen werden fietsen inbeslag genomen, die moesten we dan hier in diverse camouflagekleuren spuiten. Helmen en gasmaskerbussen hebben we hier ook gespoten en niet te vergeten wagens voor generaal Rommel in Afrika, die werden dan zandkleurig gespoten. We werkten met Nederlands personeel en het aardige was, we hadden hier de bedrijfsleider van de steengaas als plaatwerker, de chef spuiter was een filiaalhouder van Robert en Klein (huishoudelijke artikelen), dat was natuurlijk niks. In het magazijn hadden we een student en ook nog twee knapen die naar de arbeidsdienst moesten. We hadden hier een heel spul tot een bakker aan toe. Zo hebben we velen aan een "ausweis" geholpen, die hebben hier mooi gewerkt en hoefden niet naar Duitsland. Maar op een gegeven moment moest ik zelf weg. In 1943 moest ik weg en ik ben op 3 april 1944 teruggekomen. Ik werkte vlak over de grens zodat ik regelmatig nog naar huis kon. Mijn vader had daar grote problemen mee. Hij had de zaak hier en hij moest dit niet en dat niet en hij moest die Duitsers niet, maar die moest ik ook niet, je kon er echter niets tegen doen. Uiteindelijk ben ik vrijgekomen doordat iemand voor mij wilde gaan die vanwege de bombardementen uit Berlijn gevlucht was, maar niet durfde onder

te duiken. Later na de invasie in Frankrijk en de bevrijding van Zuid-Nederland komt hier een Oberfeldwebel binnen en zegt: "Ik kom je bedrijf in beslag nemen". Ik zei: " Als je der maar afblijft". Ik had geleerd dat men toen met een beetje brutaliteit ver kon komen. Het lukte niet om ze weg te krijgen, waarna we zo goed en zo kwaad als het ging de ruimte maar verdeeld hebben. Het waren wapensmeden die al het geschut, wat om Deventer stond, onderhielden. Ineens komt er een grote vrachtwagen binnen, een gereedschapswagen bleek achteraf.

Het bedrijf van Siero in 1940, verder op de foto links een Duitse SS-soldaat, in het midden de monteur De Graaf en rechts Siero jr. in juni 1940 Coll. J.W. Siero, Twello

Daar stapt een "Gefreiter" uit en zegt: "Bent u de chef"? Nadat ik dit bevestigd heb, zegt de Duitser vervolgens: "Ja zo gaat dat, eerst pakken ze je zaak af, dan je voorraad en dan pakken ze jezelf". Ik dacht die moet je in de gaten houden, maar achteraf bleek het een van de beste te zijn die ik ontmoet heb. Het afpakken betrof zijn eigen bedrijf in Dusseldorf, naar aanleiding van het vernielen van een partijvlag. Hier was ook een wapensmid die was zo fanatiek, die stond met een geweer op overkomende vliegtuigen te schieten. Ook werd er een keer een autobus binnengebracht met daarin een soort kantoor en slaapgelegenheid. Op het draaiportier van de bus stond dat er niemand in mocht. Ik dacht nog: "Dat is een bijzondere troep hier". Er stonden onder andere ook allerlei vlaggetjes op. Nu, de ondergrondse die hier ook altijd liep, wilde weten wat dat was. Het bleek, volgens de Gefreiter Steingast, een auto van de generale staf van de Dijkhof te zijn. Dit was voor de ondergrondse heel belangrijk.

Hierop volgde ook het bombardement op de Dijkhof. Doordat uit alle windstreken hier auto's kwamen had de ondergrondse een goed overzicht waar de diverse Duitse legeronderdelen zich bevonden. Zo haalde de ondergrondse veel gegevens uit de spuitserij. Hier is natuurlijk nog veel meer gebeurd, teveel om dit allemaal in het kort weer te geven.

J. Lubberts.

KERKKLOKKEN

Een van de problemen waarmee de Duitse oorlogsindustrie te kampen had waren de grondstoffen. Duitsland zelf, inclusief de bezette gebieden hadden niet voldoende delfstoffen. Import was evenzeer moeilijk doordat de geallieerde vloot steeds sterker werd en de wateren rond de As-mogendheden steeds beter kon afsluiten. Daarom ging de bezetter over tot het vorderen der kerkklokken.

De neergehaalde klokken van de N.H. Kerk van Nijbroek, febr. 1943
Coll. A.J. Stenfert, Nijbroek

In opdracht van de "Rustungsinspektion Nederlanden" werden in de periode van één tot en met zes februari 1943 de bronzen klokken uit de kerktorens verwijderd en bestemd voor de Duitse oorlogs-industrie afgevoerd.

Men begon op 1 februari 1943 met de 620 kg. zware klok van de N.H. kerk te Twello om vervolgens alle klokken te verwijderen uit de kerken van Wilp, Nijbroek, Terwolde en eindigende op 6 febru-

ari met de 1220 kg. zware klok te Voorst. In totaal werd voor een gewicht van zeven en een halve ton aan bronzen klokken meegenomen. Enkele klokken zijn teruggekomen, onder andere die van Wilp, Twello en Voorst.

J. Lubberts.

HANNES VAN DE HUTTENDIEK

Het was op een zachte herfstavond in het jaar 1944. Men moest 's-avonds om 8 uur binnen zijn. Maar in het buitengebied hield men zich daar niet zo nauw aan. Zo ook Hannes, die ging 's-avonds bij boeren-kennissen op bezoek. Deze woonden in Empe-noord. Het werd een beetje laat, zo tegen een uur of elf toog Hannes weer huiswaarts.

Hij had op de stille grindweg een kleine kilometer gefietst, toen hij in de verte iets op de weg zag liggen. Hannes stapte af en luisterde, maar er was niets te horen of te zien. Voorzichtig ging hij er op af en zag tot zijn verbazing een transportfiets met bakkersmand midden op de weg liggen.

Hannes beurde de klep van de mand op, er zaten twee zakken met graan in. Hij pakte een zak uit de mand en legde die achterop de bagagedrager.

Vijftig meter verder achter een heg was een droge sloot, daar legde hij de zak neer. Hij wachtte even, doch alles bleef stil en hij ging vlug terug, waarna hij de tweede zak ook naar de sloot bracht. Ja, daar zat Hannes met twee zakken graan achter de heg. Opeens hoorde hij in de verte paardegetrappel. Toen het geluid dichterbij kwam, zag hij dat er twee boeren op een karpion aankwamen. Ze stopten bij de transportfiets.

Hannes hoorde het gesprek en bemerkte dat die fiets niet van hen was, maar ze gooiden gezamenlijk de transportfiets op de karpion en reden verder.

Een paar minuten later kwamen er een paar mensen aanlopen, de ene met een kruiwagen, de andere met de fiets aan de hand. Het waren broers. Willem die in de omgeving woonde, met zijn broer Antoon die elders een bakkerij had.

Toen ze op de plek kwamen, waar zij de zakken en de fiets achtergelaten hadden, bemerkten zij tot hun schrik dat alles weg was. Hannes kon het gesprek horen, de broers hadden hun buurman Hendrik in de verte nog juist in de karpion zien rijden.

Men besloot dat Antoon, met de fiets, daar even achteraan zou gaan en Willem bleef zittend in de kruiwagen achter.

Na een kwartier kwam Antoon weer terug met de mededeling aan Willem dat, tot zijn verbazing, de transportfiets wel op de karpion lag maar de twee zakken met tarwe verdwenen waren.

Het geval was dat bakker Antoon bij zijn broer Willem twee zakken tarwe wilde ophalen, maar op de bewuste plek had de vooras van de transportfiets het begeven. Zodoende moest Antoon te voet weer terug naar broer Willem om hulp te halen.

Hannes wachtte rustig af tot allen weg waren.

Hannes had alles woordelijk verstaan. Toen hij dan hoorde dat de zakken geen rogge bevatten maar tarwe was hij gelukkig. Hij laadde een zak op de fiets en kwam later nogmaals terug voor de tweede zak.

Hannes heeft voor de rest van de oorlog geen honger meer hoeven hebben.

W.H. Huisman, Gietelo.

RAPPORT

Gedurende de hele oorlog zijn er veel vluchtelingen geweest. Vluchtelingen voor de bezettende macht, vluchtenden uit krijgsgevangenkampen of anderszins. Miljoenen mensen waren op de vlucht of zwervende, verdreven van huis en haard door het oorlogsgeweld. Ook in deze omgeving kon men ze tegenkomen. Volgens een rapport van de onbezoldigd veldwachter, de heer Johannes Bosz, standplaats Klarenbeek, waren het in dit geval drie Fransen.

Op vijf oktober 1941, des namiddags omstreeks elf uur, bevond ik mij in uniform gekleed ter surveillance op den openbaren weg de Rijksstraatweg Deventer-Arnhem te Klarenbeek, gemeente Voorst, alwaar ik drie manspersonen staande hield, die mij verdacht voorkwamen. Uit de op hen bevonden papieren en voor zover ik uit een verhaal kon opmaken, bleek mij, dat het Fransche militairen waren, die uit een Duitsch krijgsgevangenkamp waren ontvlucht en op weg waren naar hun vrouwen te Frankrijk. In verband met bovenstaande heb ik bedoelde personen, die respectievelijk bleken te zijn genaamd:

1. Raymons-Mèlinat,
2. Jean Renè Techeijran,
3. Renè Thiebault aangehouden en overgebracht naar mijn woning.

Onmiddellijk heb ik den Chef-Veldwachter der gemeente Voorst telefonisch met deze aanhouding in kennis gesteld en op diens last, heb ik genoemde personen overgegeven aan de gemeente politie der gemeente Apeldoorn. En heb ik hiervan op mijnen ambtseed dit rapport persoonlijk opgemaakt getekend en gesloten te Klarenbeek, op zes oktober 1941.

Was getekend,
de gemeente veldwachter
J. Bosz.

ONDERDUIKER

We schrijven herfst 1942. Ik ben enkele maanden werkzaam als jongste en enige bediende op een rederskantoor in Scheveningen. Voor mij staan enige Duitse officieren, die de loonlijsten willen inzien -Arbeitseinsatz-. Na wat heen en weer gepraat, geen vissers vanwege de voedselvoorziening wordt "der jungen" ik dus aangewezen voor werk in Duitsland. Het wordt allemaal schijnbaar redelijk geregeld. Enkele jaren later zullen de grote razzia's komen, waar je zonder vorm van proces naar "der Heimat" werd afgevoerd. Nu nog extra levensmiddelenbonnen en textielpunten.

Wanneer de meldingsdatum dichterbij komt vertrek ik van huis, maar mooi niet naar Duitsland. Na enkele weken omzwervingen door Nederland kom ik aan huis bij rijkstuinbouwconsulent ir. Honig in Zutphen. Zijn vrouw is een boerendochter uit Welsum en bij haar moeder, mevrouw Logtenberg-Bredenoort kan ik onderduiken. Mijnheer Honig die onder andere ook directeur is van de fruit-

teeltschool in Terwolde brengt mij tot de school en daarna via Terwolde loop ik naar Welsum. Nooit van die plaatsen gehoord.

Prachtige hoogstam-boomgaarden, boerenhuizen met grote rieten daken, rood-bont vee en vriendelijke mensen met mooie groene kielen in alle tinten en zwart manchester broeken en overal de prachtige rivier de IJssel. Geen Duitser te zien en eten genoeg. Balkenbrij, hoofdkaas, hete bliksem, potje struuf enzovoort. Zo word ik boer in Welsum, Overijssel, op de rand van Gelderland. Ik leer het verschil tussen kar en wagen, hooi en stroo, ploeg en eg, greep en gaffel. Eenmaal per week bezoek ik de fruitteeltschool, de helft van de leerlingen boerenzoons, de anderen zijn onderduikers, onder andere directeur Linthorst van de vleesfabriek uit Twello.

We krijgen les van de heer Van Griethuizen en ir. Honig. Een nieuwe wereld van planten en dieren gaat voor mij open. Een enkele keer wat Duitsers op bezoek die vragen naar schapen en als we ze niet willen geven, dreigen ze, naar mij wijzend: "jij hoort hier ook niet met je zwarte haren". Ze zien me aan voor een jood, maar laten toch de schapen lopen. De volgende dag zijn er echter toch een paar uit de stal gehaald en zien we de sporen van een Duitse legerauto in de klei.

Ik meld me aan bij Henk Drost van de ondergrondse. Hij is landbouwvoorlichter en heeft goede contacten met de boeren. In 1944 helaas gearresteerd en gefusilleerd. Ik krijg als taak 's nachts mensen over de IJssel te roeien. Mijn naam niet noemen en ook niet naar namen vragen luidt de opdracht. Soms zijn het studenten dan weer Joodse landgenoten. De roeiboot leen ik van baas Borst van de steenfabriek, die mij geleerd heeft hoe ik moet overvaren, "roeien in de richting Deventer dan kom je door de stroom juist tegenover de fabriek uit".

Het is natuurlijk gevaarlijk, maar als je jong bent zie je geen gevaar. In de herfst plukken we appels samen met de andere onderduikers. Wanneer de Duitsers er dan aankomen klinkt er een welluidende Zwitserse koebel, zogenaamd voor de koffie, maar als teken voor de plukkers: wegwezen! En een oude schipper loopt dan naar huis, kwasi voor de koffie. Ondanks de ernst der tijden wordt er veel gelachen, we hebben ook geen vermoeden van de vreselijke dingen die enkele honderden kilometers over de grens zich afspelen. Dat de oorlog langzaam ten einde loopt merken we aan losse Duitse groepjes, die eten eisen maar blijkbaar zonder leiding zijn.

Een hoge Duitse officier verlangt inkwartiering. Hij blijft twee weken en ontpopt zich als een vriendelijke mof, die de hele dag zit te lezen. Ik vermoed, het is eind 1944 na de slag bij Arnhem, dat hij op zijn manier ook een onderduiker is. Van tijd tot tijd ligt er zomaar op de deel een stapel illegale krantjes en dat betekent voor mij, rondbrengen. Wanneer ik, zeer zelden, word aangehouden na acht uur 's avonds, spertijd, dan roep ik: "eile, eile, haast, ik moet naar de tierarts". En omdat wij ruim honderd schapen hebben en de veeverloskundige, Gert-Jan Ordelman in de buurt woont geloven ze de jongen met de gele klompen en de blauwe overall.

Merkwaardig, achteraf, dat je bepaalde zaken zo gewoon gaat vinden, die in vreedstijd aanleiding zouden zijn tot dagenlange gesprekken, zoals bijvoorbeeld overvliegende granaten, die soms

schapen treffen, een aangeschoten bommenwerper die neerstort, een melkrijder, die wordt beschoten, een Engels vliegtuig dat heel laag over vliegt als je aan het ploegen bent met de paarden. Ook iedere avond de etenhalers die komen slapen en 's morgens weer dankbaar vertrekken na een bord roggepap met suikerbietenstroop. Nog steeds weinig Duitsers, alleen zwarte politie, S.S.'ers uit Schalkhaar, worden gevreesd. Veel paarden worden gevorderd, dus de jonge paarden verstoppert in een weiland ver van huis, achter hoge heggen. Ook weer mensen vorderingen voor de organisatie Todt. Loopgraven maken die later door de Canadezen dankbaar worden gebruikt.

Bij het gemeenschappelijk dorsen hoort nu een schooljongen die iedere "stadse" een paar kilo's graan verkoopt, zolang de voorraad strekt en zolang de controleur een oogje dicht knijpt. Het gebulder der kanonnen komt iedere dag dichterbij, de Duitse soldaten trekken terug in de gekste voertuigen, paarden stelend of ruilend. We horen geruchten over de overtocht der Canadezen bij Wilp, rook doet het ergste vrezen. Tegen de overvliegende granaten, V1 en V2's kruipen we 's nachts de kelder in en dan op een goede nacht horen we de knallen van het opblazen van de bruggen over de wetering. De volgende dag rijden Canadezen en Engelsen over de dijk met perfect materiaal, jubelend begroet door de omstanders. Wij gooien met de laatste appels, zij gooien chocolade terug.

Een intens gevoel van geluk en bevrijding. Maar we horen nu ook de verhalen van dood en ellende elders, zoals een dichter het omschreef:

Kom vanavond met verhalen
hoe de oorlog is verdwenen
en herhaal ze honderd malen
alle malen zal ik wenen.

P. van Vliet.

ONS GEMEENTEBESTUUR IN DE OORLOGSJAREN.

- 5 jaren in kort bestek -

Eigenlijk is het erg moeilijk een antwoord te vinden op de vraag hoe er bestuurd werd in die jaren tussen 1940 en 1945, want wat ons rest aan concrete gegevens zijn wat raadsnotulen (en dan alleen nog maar tot augustus 1941) en wat B. en W.-besluiten functionerend als officieel College tot 20 september 1941.

De Gemeenteraad deed zijn werk, weliswaar onder moeilijke en abnormale omstandigheden in die eerste oorlogstijd tot 28 augustus 1941; toen kwam hieraan een einde door een verordening van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied, omtrent wijziging in de werkzaamheden van publiekrechtelijke lichamen en organen, hetgeen betekende, dat een democratisch gekozen lichaam in de gemeente niet meer mocht functioneren, waarmee dus een einde kwam aan het openbaar bestuur van de gemeente.

De Raadsvergadering van 28 augustus 1941 was derhalve de laatste en uit de notulen van die vergadering blijkt, dat het de schijn had, dat men zijn werkzaamheden verrichtte als ware het een gewone vergadering onder normale omstandigheden.

Aanwezig waren 15 raadsleden, onder wie twee wethouders, de heren H. Beker en H. Wolters; de secretaris was de heer D. Brouwer. En aan de orde kwamen heel normale zaken, onder meer een concept-be-

sluit tot invoering van wegbelasting, een voorstel van B. en W. tot overplaatsing van enige onderwijzers, een concept-besluit betreffende kwijschelding van pacht aan huurders van volkstuinen, enzovoort.

En dan die laatste woorden van de raadsvoorzitter: "Ik wil geen kritiek uitoefenen op deze (bovenvermelde) verordening, wél maakt zij, dat dit de laatste raadsvergadering zal zijn."

Konden wij maar eens horen op welke toon deze woorden werden gezegd, welke emoties er uit spraken! Het is haast onmogelijk, dat die emotionele ondertoon er niet geweest is, maar wat zeggen ons die geschreven notulen, onpersoonlijk en ondoorgrondelijk? En is alles wel letterlijk genotuleerd, of is er wat weggelaten, dat misschien een verkeerde indruk naar buiten zou kunnen wekken?

Tot slot de allerlaatste woorden van burgemeester Van der Feltz die avond: "De verhoudingen waren altijd goed, mogen deze zo blijven en moge het zijn, dat gij toch allen de gemeente, die ons dierbaar is, wilt helpen dienen door aan spreker of aan ambtenaren der gemeente wenken of klachten kenbaar te maken."

"Spreker hoopt, dat de verhouding tussen hem en de raadsleden goed zal blijven en sluit hierop de openbare vergadering", aldus alweer de notulen.

Ja, de openbare vergadering, dat wél; is er daarna nog nagepraat, zijn er nog vele andere dingen gezegd, zaken besproken?

Wij weten het niet, ook hier zou zelfs de angst aanwezig geweest kunnen zijn voor de verrader, die nooit slaapt!

Intussen functioneerde ook het college van B. en W. anders, de beide wethouders waren immers ook leden van de Raad, die buiten werking was gesteld. En vanaf 2 september 1941 (een dinsdag, Collegeochtend net als nu nog) stond boven de besluitenlijst: "vergadering van de burgemeester met de wethouders", om vervolgens de, overigens wél aanwezige wethouders, helemaal dood te zwijgen. Op 26 november 1941 lezen we: "agenda van de burgemeester ter waarneming van de taak van B. en W."

De besluiten waren vastgesteld door de burgemeester en de secretaris. En dat kon duren tot eind 1942, waarna op 19 februari 1943 burgemeester G.W.J. van der Feltz aan de secretaris-generaal van het departement van Binnenlandse Zaken in Den Haag meedeelt, dat hij, gezien de hem opgedrongen maatregelen, met name de bemoeiingen terzake van het uitzenden van Nederlandse arbeidskrachten naar het buitenland, het inzetten van personeel in overheidsdienst, bevelen tot gevangenneming van personen, die geen strafbaar feit volgens de Nederlandse wet ten laste kon worden gelegd en maatregelen tegen de Nederlandse schooljeugd zijn mandaat ter beschikking stelt als aan deze bezwaren niet tegemoet gekomen zou worden.

Hierna viel er in officiële stukken geen enkele mededeling meer omtrent enig bestuurlijk aspect van de gang van zaken in de gemeente Voorst, tot het einde van de oorlog gekomen was.

Toen het allemaal voorbij was, werd de draad weer opgepakt. Onmiddellijk op 5 mei 1945 kwam het College van B. en W. al bijeen, nadat reeds op 29 april 1945 burgemeester Van der Feltz aan de minister van Binnenlandse Zaken, de militaire commandant in de provincie Gelderland en het militair gezag had laten weten met ingang van 18 april 1945 zijn taak te hebben hervat.

Het enige besluit op die vijfde mei 1945 was het zenden van een telegram aan de Koningin der Nederlanden; daarnaast sprak men af dat er een toespraak vanaf de stoep van het gemeentehuis zou worden gehouden door de burgemeester, de pastoor van Duistervoorde en de predikant der Nederlands Hervormde Kerk te Twello.

En na dit alles ging men de week daarop weer gewoon verder met het besturen van de gemeente Voorst.

Pas op 30 november 1945 kwam voor het eerst een noodraad bijeen in het gebouw Pniël in Twello.

Er waren 16 raadsleden, terwijl als secretaris optrad de heer E. Jansen.

Het afscheid van de gemeentesecretaris, de heer W.A.J. Lucas in 1941. Hij werd opgevolgd door de heer D. Brouwer

Foto Van de Geijn, Deventer Coll. Gemeente-archief van Twello

Na een korte herdenking van het in de oorlog omgekomen raadslid de heer G.J. van 't Einde, vervolgde de burgemeester, aldus de notulen, dat "thans het historisch ogenblik is aangebroken van het weder in functie treden en instellen van het aloude stelsel der volksvertegenwoordiging".

Hierna werd medegedeeld, dat de nu optredende noodraad was samengesteld door een kiescollege bestaande uit de burgemeester zelf en enige vertrouwensmannen, waarin vertegenwoordigers zitting hadden gehad van geestelijke en maatschappelijke stromingen, waarbij links en rechts gelijkelijk waren verdeeld. (Een en ander, naar ik aanneem, volgens richtlijnen van het betrokken ministerie, nwg.)

Nadat de leden in handen van de voorzitter de vereiste eden of beloften hadden afgelegd, werden, voor één jaar, de wethouders Wolters en Van Triest benoemd, waarna men overging tot de orde van de agenda.

Er kon weer bestuurd worden in de gemeente Voorst!

Drs. N. Wissema-Goossens.

DE NACHTBAKKER.

Deze naam heb ik te danken aan het feit dat ik 's avonds nog zo laat met brood op pad was, soms was ik pas om twaalf uur thuis. Gelukkig hadden vrouw en dochter de bakkerij dan al schoongemaakt. De oorzaak hiervan was dat men aan het eind van de oorlog geen elektriciteit meer had, dus kon men pas beginnen als het licht werd. Wanneer het brood gebakken was, werd het eerst op de Worp rondgebracht en vervolgens ging ik naar Terwolde; op een transportfiets met slechte banden, tientallen keren geplakt. Het gebeurde eens dat ik bij het Melkleen een lekke band kreeg en ik moest in heel Terwolde nog brood bezorgen. Van de familie Veldhuis aan de Wijkseweg heb ik een kruiwagen geleend, waar tot overmaat van ramp, de hoepel van het wiel af liep.

De heer G. Jacobs vent zijn broden in Terwolde en zijn pasfote op het persoonsbewijs uit 1941. Coll. G. Jacobs, Deventer

Later reed ik tot de Wijkseweg op de transportfiets zonder banden en ging vanaf de Wijkseweg verder met de kruiwagen. Op de terugweg nam ik altijd verzetsblaadjes mee, die haalde ik eens in de veertien dagen op bij de groenteboer in de Achterknep. Deze bla-den vervoerde ik tussen de mand en de bagagedrager, waarna ze bij mij thuis opgehaald werden. Buiten de Waarheid kreeg ik ook Trouw, Je Maintiendrai en Parool.

Voor gebak hadden we geen grondstoffen meer, dat scheelde dan weer in de tijd, alleen wat boter en suiker voor koekjes, tot aan de landing bij Arnhem, toen was dat ook gebeurd.

Een ander probleem was "het verwarmen van de oven toen de levering van olie stopgezet werd. Daarna moest er weer met hout gestookt worden. Eerst haalde ik veel takkebossen uit Appen maar later werd dit geregeld door de bakkersbond. Dit was vaak nat hout. Wanneer 's avonds de oven nog warm was werd het natte hout hierin gedroogd. Dit gaf weer het nadeel dat men weer meer moest stoken en langer daar de oven veel meer afkoelde. Eens op een vrijdagavond had ik geen hout meer om de oven aan te steken. Op het platte dak lagen nog enkele planken om over het grind te lopen, die heb ik toen maar gebruikt. Zo was het altijd sjoemelen, voor meel, voor boter, voor vet.

Een ander probleem waar je steeds mee overhoop lag was het distributiesysteem. Geen bonnen, geen meel. Het gebeurde vaak dat na een bombardement of om andere reden men niemand over de brug liet. Dan werd hier de stroom voedselhalers uit het westen tegengehouden. Deze mensen kwamen dan ook vaak bij ons om eten vragen. Mijn vrouw kwam soms huilend uit de winkel, want ik zei altijd: "Geen brood de deur uit zonder bon". Dan ging ik zelf maar naar de winkel. Wanneer ik daar zo'n zielig troepje zag staan dan gaf ik maar weer een half broodje de man.

Verteld door G. Jacobs.

J. Lubberts.

DE PAARDETRAM TWELLO-DEVENTER

In het tijdschrift "Gelderland in woord en beeld" uit 1941 trof ik het volgende artikel aan over het vervoer van Twello naar Deventer:

"In de tachtiger en negentiger jaren was de fiets een zeldzame verschijning op de wegen, waar zij nauwelijks geduld en althans met groot wantrouwen werd nagekeken. Maar de jeugd van dien tijd zag er niet tegen op tien of twintig kilometer te voet af te leggen, uitsluitend met het doel een goeden kennis of een familielid te bezoeken. De jeugdigen van toen zijn thans op leeftijd gekomen en aangezien de ouderdom met gebreken komt, zijn ze meestal niet meer zoo vlug ter been; voor hen is het dan ook een ware verlossing, wanneer een ouderwetsch vervoermiddel de verbinding met de stad weer tot stand brengt.

Deze overweging bracht den heer Pijnappel, een stalhouder te Twello, op de gedachte tusschen Twello en Deventer een omnibus te laten rijden ten einde de bejaarde mensen in zijn dorp in de gelegenheid te stellen hun gewone bezoeken aan Deventer te brengen. Voor dit doel werd een speciale wagen gebouwd met achttien ruime zitplaatsen voor passagiers. Deze "paardetram" werd bespannen met een krachtig paard, en iedere dag op geregelde tijden werd er tusschen het "Hotel van Enter" te Twello en het Stationsplein van Deventer gereden. De ondernemer is zelfs van plan de dienst uit te breiden door op het traject Twello-Apeldoorn, indien dit rendabel zou blijken, eveneens een paardetram te laten rijden, ten gerieve van allen, die gebruik wenschen te maken van het oude vervoermiddel in nieuwerwetse vorm, de paardetram".

De firma Pijnappel had een carrosseriebedrijf in de Domineestraat in Twello naast het postkantoor. Als koetsier trad Jasper Romein

op. Het vervoer voor de Twellose bevolking werd op deze wijze geregeld van half 1940 tot eind 1941. Nadien waren er geen luchtbanden meer beschikbaar gesteld door de Duitse Overheid. De volgende route werd aangehouden: van het Deventer Stationsplein, door de binnenstad naar de Schipbrug, dan via de Rijksstraatweg, de Binnenweg en de Dorpsstraat naar Duistervoorde.

De paardetram voor het gemeentehuis in Twello, 1941
Coll. A.W. Peet, Deventer

Door de Molenstraat, de Oude Rijksstraatweg en de Rijksstraatweg naar het station van Twello, vandaar naar het gemeentehuis en verder maar weer naar Deventer. Bij mooi en bij slecht weer, zomer en winter een prachtig ritje, waar met dankbaarheid gebruik van werd gemaakt.

L. Sevenster.

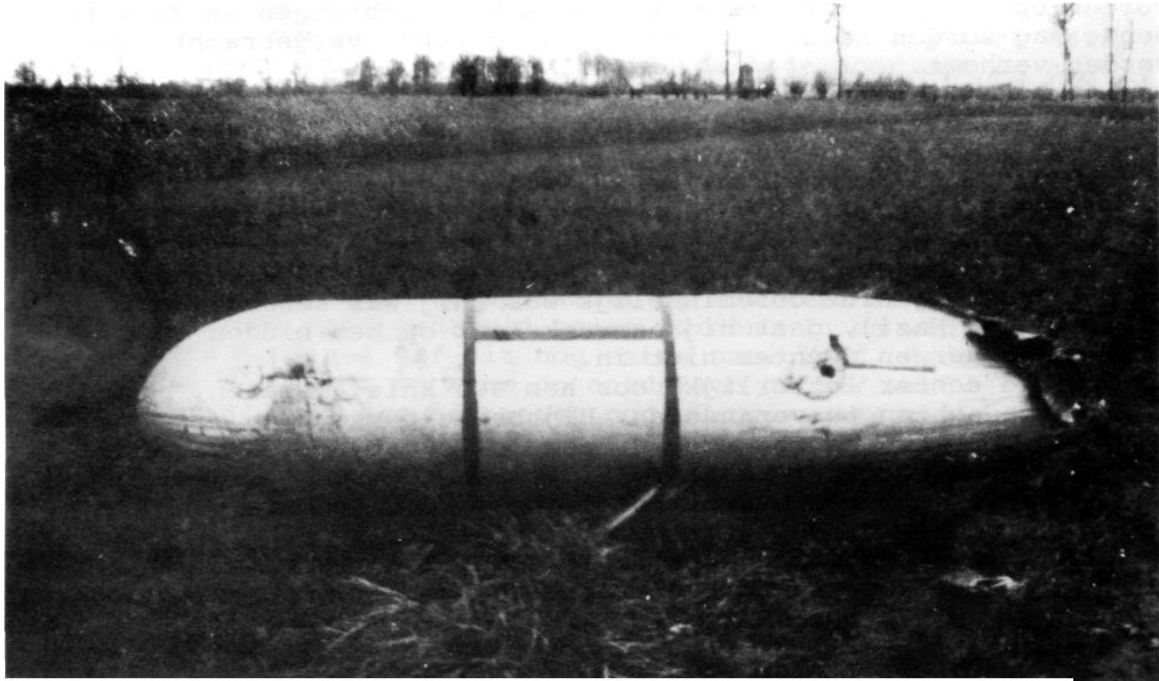
VERLOREN ARCHIEFSTUKKEN

Een onderdeel van de Duitse luchtverdediging bestond uit waarnemingsposten. Hiervoor werden Nederlanders verplicht om als waarnemer op te treden en in ploegendiensten alles te noteren wat ze waarnamen aan vliegtuigen, die overvlogen of neerstortten, parachutes, vallende bommen of benzinetanks. Ook moesten ze melden wanneer ze een brand opmerkten. Ze stonden op hoge daken van fabrieken, op transen van kastelen of kerktorens of op betonnen uitkijktorens. Ze stonden in telefonisch contact met politie en ziekenhuis, zodat zo spoedig mogelijk hulp kon worden gegeven.

Jammer genoeg zijn de originele formulieren van onze gemeente van deze "LUCHTBESCHERMINGSDIENST" niet bewaard gebleven, zodat we momenteel een schat aan gegevens moeten missen. Die van Deventer en Apeldoorn zijn wel bewaard in de archieven en onderstaand geef ik u enkele voorbeelden uit de boeken van Apeldoorn.

21 April 1944.

Omstreeks 10.10 uur. Neergekomen op een stuk weiland behorende bij perceel Woudweg 63 te Beekbergen: 1 ledige benzinetank.

Een neergestorte vliegtuig-benzinetank in 1943 in Nijbroek
Coll. A.J. Stenfert, Nijbroek

22 April 1944.

Om 18.25 uur "Luchtalarm". Om

19.45 uur "Luchtalarm Geëindigd".

Omstreeks 18.46 uur. Neergekomen bij perceel Kraaienjagersweg 31: 1 ledige benzinetank.

Bovenstaande gegevens zijn zeer belangrijk vanwege de exacte data van neergestorte vliegtuigen, zowel Duitse als Geallieerde.

De kranten uit de oorlogsdagen geven namelijk een zeer vertekend beeld van de situatie, alles werd streng gecensureerd. Voor de gemeente Voorst blijft ons niets anders over dan de dagboeknotities van enkele inwoners.

L. Sevenster.

EEN KNIEVAL

Maandag 25 december 1944 Eerste Kerstdag:

Terwijl de familie Te Riele, wonende op de boerderij "De Hoge Zonnenberg", gelegen aan de Zonnenbergstraat 40, van een bescheiden kerstmaal geniet in de voorkamer (de zogenoemde "zondagse kamer) van hun huis, laat een, door een Duitse jager nagezeten geallieerde bommenwerper één van zijn benzinetanks op het

land achter de boerderij vallen. Zonder dat de familie Te Riele hiervan iets bemerkt snellen buurtbewoners met kannen en vaten tegemoet om de benzine af te tappen. De Duitsers hebben van het voorval intussen lucht gekregen en verschijnen aan het eind van de middag op de boerderij van de familie Te Riele en arresteren vader Jan te Riele en zijn tweede zoon Hein en brengen hen in eerste instantie naar het oude gemeentehuis voor een eerste verhoor, waarna beide mannen in de in het souterrain gelegen cellen worden opgesloten. Ze moeten er de nacht doorbrengen en de volgende dag worden ze naar huize "Kruisvoorde" overgebracht voor verder verhoor.

Op huize "Kruisvoorde" zetelt de Ortscommandant van Twello, Feldbecke. De verbijsterde familieleden laten het er ondertussen niet bij zitten en beramen een plan. Moeder Te Riele en haar dochter Mientje (nu mevrouw Fakkert-Te Riele) besluiten om naar huize "Kruisvoorde" te gaan om man/vader en zoon/broer vrij te krijgen.

Daar aangekomen worden ze door Ortscommandant Feldbecke ontvangen. Hoewel hij niet onbeminnelijk was (hij was Wehrmachtsofficier en geen Nazi), gaat hij aanvankelijk op het bidden en smeken van moeder en dochter niet in.

Nadat deze echter letterlijk voor hem een knieval maken, begint hij van gedachten te veranderen. Hij besluit vader en zoon nogmaals te verhoren en komt tot de conclusie dat beiden met het voorval niets te maken hebben. Beide mannen worden vrijgelaten en keren 's-avonds in de huiselijke kring terug. Geschrokken door het optreden van de Duitsers tegen de familie Te Riele, besluiten de burens alsnog de benzine in te leveren. Hun fietsen raken ze hierbij echter kwijt, daar deze door de Duitsers in beslag worden genomen.

A.W. Peet.

VERZET

Na het oppakken van een groot gedeelte van de verzetsmensen in Terwolde, de mensen van het eerste uur, moest dit werk toch doorgaan. Het is algemeen bekend dat dit door verraad gebeurd is middels infiltratie in de verzetsgroep. Helaas heeft dit verraad reeds op 19 november 1942 13 verzetsstrijders uit de gemeente Voorst het leven gekost waaronder 8 uit Terwolde. Dit was natuurlijk een geweldige klap voor het verzet in die plaats.

Maar de onderduikers waren er nog en die moesten blijvend geholpen worden. Ondanks het feit dat mijn vader tot de terechtgestelden behoorde ging dit werk door. Er moesten bonnen komen voor voedsel en niet te vergeten geld. Dit leidde nog wel eens tot frustaties wanneer mensen geen geld meer gaven, die het voorheen wel aan mijn vader gegeven hadden. Mensen die gezien hun maatschappelijke positie het eigenlijk niet mochten laten afweten. Alles kost geld, ook in de oorlog met zijn extreem hoge prijzen. Dit kwam na alles wat je al meegemaakt had, want een week na het oppakken van mijn vader werd ik ook opgepakt.

De plaatselijke agent kwam me halen en bij zijn huis waren nog twee mannen. Ik werd achter in een auto gezet met een jong katje op schoot. Ik werd in Arnhem vast gehouden, vermoedelijk omdat men bang was dat ik mensen zou waarschuwen die, in wat voor vorm

dan ook, hier iets mee te maken hadden. Dit is een afgrijselijke periode geweest die drie weken heeft geduurd. Op advies van mijn vader heb ik gezegd dat ik wel eens brieven weg bracht maar verder niets wist.

Je werd daar geconfronteerd met dingen die je nauwelijks of helemaal niet kunt verwerken. Voor verhoor en onderzoek moest ik me spiernaakt uitkleden of ik niets bij me had, op een leeftijd van 20 jaar. Gelukkig ben ik weer heelhuids teruggekomen, wonder boven wonder mag ik wel zeggen. Je gedachten zijn nog steeds op hol wanneer je na de vrijlating over de Lage Steenweg naar huis loopt. Iedereen fietst je voorbij, je voelt je door Jan en Alleman verlaten. Doch hier kwam men ook niet tot rust. Weer Joodse onderduikers in huis, weinig ruimte, angstig bij razzia's of alles wel goed opgeborgen was en niet te vergeten verraders. Later, ik weet niet precies wanneer kwam hier nog bij het stencillen van een ondergronds blad, de Waarheid. Een van de later bij de Woeste Hoeve gefusilleerde verzetsstrijders kwam bij ons om te vragen of wij het stencilwerk op ons wilden nemen. Dit gebeurde bij ons in de huiskamer op een heel eenvoudig apparaat, dat met de hand gedraaid moest worden. In de winter, wanneer de inkt koud was gaf dit nog extra narigheid, doordat het veel langer duurde en de kans op ontdekken groter werd. Er was geen licht, dus het moest nog overdag gebeuren ook. Het papier moest ik in Zutphen halen in een klein drukkerijtje en een deel van het drukwerk er weer heen brengen. Tevens bracht ik de bladen naar Deventer, Voorst, Stenenkamer en een groenteboer in Terwolde. Een keer ben ik met iemand meegeweest naar Zwolle. Op het station Zwolle waren zoveel N.S.B.-ers, dat ik dat nooit weer gedaan heb. De krant verborg ik in twee grote zakken op mijn lichaam. Een persoon, die ook voor distributiebonnen zorgde, haalde ze zelfs op. Voor de tweede maal werd echter door verraad, een groep verzetsmensen uit Terwolde opgepakt. Wonder boven wonder ben ik de dans ontsprongen. De gevaren voor eigen leven heb ik me in die tijd nooit gerealiseerd. Naderhand komen de gevaren, die je toen niet zag, steeds weer boven en kom je er nooit vrij van. Niet alleen voor mij maar voor velen met mij, duurde deze oorlog langer dan vijf jaar. De vraag rijst zelfs, is zij wel ooit helemaal voorbij.

J. Lubberts.

P.s.: Op uitdrukkelijk verzoek van de vertelster zijn er in dit verhaal geen namen genoemd.

VOORSTER BEVOLKINGSREGISTER GING ONDERGRONDS

Dinsdag 26 september 1944 is een schitterende nazomerdag. Zo mooi dat meester Radstake, hoofd van de openbare lagere school te Twello, om even na twee uur in de tuin van zijn buurman naar de heldere hemel staat te kijken. In een zonnige plek diepblauw, ziet hij een drietal groepen bommenwerpers, ieder bestaande uit 24 machines, overvliegen op weg naar Rijnland en Ruhrgebied als hij door zijn vrouw naar binnen wordt geroepen. Voor zijn deur ziet hij drie jonge SS-soldaten staan. Ze hebben een automatisch pistool schuin onder hun broekriem gestoken. Een van hen heeft een stukje papier bij zich en deze sommeert de heer Radstake mee

te komen. Verontwaardigd merkt hij op dat hij toch boven de vijftig is en daardoor is vrijgesteld van werkzaamheden voor de bezettende macht.

Juist in de week hiervoor waren een aantal mannen, tussen de 18 en 50 jaar, meegenomen voor dit werk. Radstake neemt zijn jas en wordt door de Duitsers naar het gemeentehuis geleid en op weg daarheen flitst het door zijn hoofd: "gijzelaar". In de bodekamer van het gemeentehuis aangekomen, ziet hij, zittend op houten banken die geplaatst zijn langs de beide zijwanden, nog een dertigtal inwoners van de gemeente bijeen. Het aantal zal in de loop van de middag nog toenemen. Hen trof hetzelfde lot: ook zij werden door de Duitsers, in nauwe samenwerking met de plaatselijke NSB vertegenwoordigers, als gijzelaar vastgehouden.

In de week, voorafgaande aan de genoemde dinsdag, kreeg het ambtenarenapparaat der gemeente, van de bezetter, via NSB-burgemeester Karel Hesselink, opdracht een lijst samen te stellen van inwoners van de gemeente die als kandidaat beschouwd konden worden voor tewerkstelling in Duitsland. Al in een eerder stadium hadden de werkers op de secretarie overwogen dat het zeer wel mogelijk zou zijn dat dergelijk verzoek hen ooit eens zou bereiken. Uit losse opmerkingen en voorzichtige gesprekken was gebleken dat een aantal onder hen, het voornemen koesterde aan deze oproep geen gevolg te geven.

De consequentie van deze handelwijze was bij ieder genoegzaam bekend: als het bevolkingsregister zou verdwijnen (elders in den lande was dit reeds eerder geschied) zouden tegelijkertijd de ambtenaren moeten onderduiken. Zij aanvaardden deze gevolgtrekking en handelden er (later) naar.

Waarschijnlijk op dinsdag 19 (oud-gemeentebode Velders noemde mij deze datum expliciet) of op woensdag 20 september, komt het verzoek om de gewraakte lijst samen te stellen en valt het definitieve besluit het bevolkingsregister te laten verdwijnen. Snel handelen is nu vereist en nog in de lunchpauze pakken mevr. J(et). van Putten en de heer Johan v.d. Kauwe de registerkaarten uit de kast en laten deze in een tweetal zakken verdwijnen. De ambtenaren verdwijnen en de secretarie is niet meer volledig bemand en daardoor inefficiënt. Wachtmeester vervoert de zakken later op de dag naar een veiliger plaats en laat ze daar achter. (Onder het zich aan de achterkant van het gemeentehuis bevindende tweezijdige luik waaronder zich de trap naar de kelder en het cellenblok bevond.)

Aan het eind van de werkdag doet bode Velders gewoontegetrouw zijn ronde om ramen en deuren te controleren en ontdekt daarbij de openstaande en lege kasten. Hij merkt op dat een aantal kaarten met de letteraanduiding -Z- nog aanwezig is, laat de zaak voor wat die is, doet of zijn neus bloedt en sluit af. Wel vermoedend waar de schoen wringt werpt hij de sleutel achter een hoge kast in een aangrenzend vertrek. Als burgemeester Hesselink en enkele NSB-companen later bemerken wat er geschied is, ontsteekt de pseudo-burgervader in hevige woede en roept uit: "Dat zal g.v.d. bloed kosten"! Zover is het gelukkig niet gekomen maar dat konden de latere gijzelaars toen nog niet bevroeden. (De dorps-smid werd gehaald om de kast open te breken en nog in 1946 was de kast in gebruik en vertoonde de sporen van deze forcering.)

Op die 26-ste september staan veel Twellonaren rond het gemeentehuis gegroepeerd om sympathie te betuigen en morele steun te geven aan de ongelukkigen die binnen gevangen werden gehouden. Door de openstaande ramen worden etenswaren aangereikt en uit het relaas van meester Radstake blijkt dat het van zeer goede kwaliteit was, zo goed zelfs dat hij zich afvroeg waar dat toch allemaal vandaan kon komen. Of er nu, zo de verhalen blijven vermelden, ook wapens op de hoeken van de secretarie waren geïnstalleerd om meer dwang uit te oefenen en angst in te boezemen (om van andere bedoelingen maar te zwijgen) valt op dit moment niet met zekerheid te zeggen. Veel meningen hieromtrent spreken elkaar tegen.

VERVOER EN VERBLIJF

Met betrekking tot het daadwerkelijk wegvoeren van de zakken met als inhoud het register, bereiken mij (helaas) een tweetal lezingen die elkaar noch aanvullen noch met elkaar in overeenstemming zijn. Gelet op de onmogelijkheid voor mij, om ofwel de één ofwel de ander als de juiste aan te merken, meen ik korrekt te werk te gaan door beide versies van het gebeurde weer te geven.

VERSIE 1

Het register wordt vanuit het gemeentehuis afgehaald door de in Wilp-Achterhoek wonende Anton Streppel. Hij vervoert het register naar een boerderij, gelegen aan de Reuvecampsweg alwaar het door de bewoner (de heer N.) verstoppt wordt. Streppel gaat zijns weegs en weet van het verdere verloop niets af. Hij zou, naar zijn zeggen, tijdens het vervoer een soort van onopvallende "rugdekking" krijgen door andere illegalen, maar gedurende zijn tocht heeft hij hiervan niets kunnen bespeuren. Dat is, nog steeds naar eigen zeggen, de reden dat hij verder niets met deze affaire meer te maken wilde hebben. Op mijn vraag hoe de heer Streppel wist dat hij het vervoer voor zijn rekening diende te nemen, verklaarde hij dat hem dit medegedeeld was door Hans Huusken. Deze woonde bij zijn schoonouders aan de Doornweerdstraat in. Van Huusken werd mij later bekend dat hij wel degelijk kontakten onderhield met de illegaliteit in Deventer (waar hij ook is neergeschoten) maar van een enkele bemoeienis met de zaak van het verdwenen bevolkingsregister is niets bekend. Ook met het oog op de verdere "omzwervingen" van het register blijft het een onbeantwoorde vraag hoe dan "anderen" wisten waar het zich bevond zodat het opgehaald kon worden.

VERSIE 2

Volgens de heer M. Dijkstra, destijds wachtmeester (?) van politie te Twello werd het register afgevoerd door Maarten en Hennie de Jong, beiden eveneens deel uitmakend van de plaatselijke politiemacht. Het doel van hun tocht, met andere woorden de bedoelde schuilplaats voor het register, is hem niet bekend. De beide agenten rijden met hun bezwarende last over de Rijksstraatweg in de richting Deventer, als zij in "de bocht van Scholten", twee NSB-ers (initialen Kl. en Ka.) uit tegenovergestelde richting zien naderen. Een eventuele ontmoeting zou complicaties kunnen opleveren. De aanwezige waar is te heet en goede raad is duur maar wel beseffen beiden dat er snel gehandeld dient te worden.

De twee Hermandad-dienaren bedenken zich niet langer en steken de straat over om een toevlucht te zoeken bij bakker Taverne. Als ze daar schielijk binnen komen melden ze de aanwezige (oom) Willem en (neef) Gerard Taverne: "Die zakken moeten direct weg"! Taverne blijkt op zijn beurt ook geen besluiteloos persoon te zijn, zegt de heren dat ze even terzijde moeten gaan, opent een in de vloer aanwezig luik en in de daaronder ontstane ruimte verdwijnt het administratieve overzicht van de Voorster bevolking. Op straat fietsen de twee NSB-ers even later voorbij en geven geen blijk van enige achterdocht. Uit veiligheidsoverwegingen wordt het register, verpakt in eierkisten, later nog door Taverne begraven in de bossages achter zijn huis.

ONZEKERHEID EN ANGST

Even voor of op de 26-ste september besluit de NSB-leiding, die zich gesteund weet door een afdeling SS-soldaten van Belgische origine, tot tegenmaatregelen. Daartoe nemen zij een dertigtal inwoners van de gemeente Voorst in gijzeling. Onder hen bevinden zich onder andere meester Radstake, Pastoor IJselmuiden, A.J. Veldhoen, ds. Hoek, mevrouw Siedenburg, mevrouw Bornewasser, mevrouw Vogel, mevrouw Lugtmeyer, notaris Jongepier, de 20-jarige Betsy Linderhof, en de 16-jarige Theo Steentjes. Zelfs voor mevrouw Rabeling, die een baby bij zich had, werd geen uitzondering gemaakt, alhoewel ze later op de avond mocht vertrekken.

De heer E. Plette, woonde in het Tuindorp in Terwolde en was werkzaam op het gemeentehuis van de gemeente Voorst in Twello
Beide foto's coll. A.W. Peet, Deventer

Met het verstrijken van de tijd gingen zij meer beseffen dat het de Duitsers ernst was en nog onder de indruk van het gebeurde te Gorssel op zondag 24 september, toen aldaar zes gijzelaars werden terecht gesteld, omdat anderen de vijand tegenstand bleven bieden, maakten zij zich op voor een lange en angstige nacht op de ongemakkelijke banken. De ramen zijn gesloten en de verlichting gedoofd.

Inmiddels hebben zij van Untersturmführer Vogel, een Fries in Duitse dienst, te verstaan gekregen wat de reden van hun verblijf hier is. Het bevolkingsregister is verdwenen en de ambtenaren zijn ondergedoken. Dat wordt opgevat als een belediging voor de Duitse machthebbers en tevens wordt verteld dat, indien niet voor morgen 12 uur de ambtenaren op hun werkplaats terugkeren en ook het register niet boven water komt er groepen gijzelaars gefusilleerd zullen worden. Ik volg hier letterlijk een passage uit het "dagboek" van meester Radstake, die, al in oktober 1944, zijn belevenissen op het papier van een vijftal schoolschriften zette. Citaat;

"De bevolking zal moeten medewerken tot het zo spoedig mogelijk weer tevoorschijn komen van de ambtenaren en het register opdat de arbeiders kunnen worden opgeroepen. Die ambtenaren moeten voltallig met het volledige register terug komen en wel voor morgenmiddag 12 uur. Geschiedt dit niet, dan zal ik, zonder op rang of stand te letten, vijf van u uitkiezen en die laten doodschieten. Die ambtenaren zal niets gebeuren. Niemand van hen zal voor zijn daad gestraft worden. Dus vijf van u, geheel willekeurig door mij aangewezen, zullen worden doodgeschoten, wanneer morgenmiddag om 12 uur niet volledig aan deze eis is voldaan.

Ik geef u de gelegenheid zelf daaraan mee te werken, door dit overal bij burens en kennissen verder te vertellen opdat het de ambtenaren zelf ook bereikt want ik heb redenen om aan te nemen, dat de heren zich hier dicht in de nabijheid schuil houden. Ook aan het politiekorps is hetzelfde medegedeeld en ook zij zullen aan het opsporingswerk deelnemen. Ieder van u, die iets weet, of vermoedt dat een ander iets weet omtrent het verblijf van die mensen is dus verplicht zijn best te doen. Ik zal daartoe onmiddellijk vijf van u op vrije voeten stellen opdat ze dadelijk aan het werk kunnen gaan in hun eigen belang en in dat van u allen. Deze vijf zullen daartoe van mij een Ausweis krijgen, dat ze zich in verboden tijd op de wegen mogen bevinden. Einde citaat.

Eén van deze vijf, mevrouw De Haan-Debets, liet mij desgevraagd weten dat zij na een aantal korte bezoeken aan familieleden van medegevangenen, zich in verbinding stelde met de politie, toen nog gehuisvest aan de Parkelerweg. Op haar bellen kijkt opper De Jong boven uit het raam en op zijn vraag wat ze komt doen vertelt ze dat zij uit het gemeentehuis is losgelaten. De Jong is snel beneden en na een kort gesprek, waarin De Jong zich aanvankelijk van de domme houdt, is spoedig het gehele bureau in roer. (Op deze plaats in mijn verslag aangekomen moet ik vermelden dat, toen mevrouw De Haan-Debets het gemeentehuis verliet, één van de gijzelaars haar influisterde: "Het register is bij Streppel in de Achterhoek". - zie Versie 1. W.T.)

Tevens maakte mevrouw De Haan kenbaar dat als de politie niets zou doen, zij zich in verbinding zou stellen met de heer Van de Wal, die een register onder zijn beheer had ten dienste van de burgerluchtbescherming. De heer Dijkstra dringt er bij haar op aan dat ze moet onderduiken, hetgeen ze ook doet. Zij vertrekt met de belofte van de politiefunctionarissen dat ze alles in het werk zullen stellen om het register terug te krijgen.

OPLUCHTING

Kort hierop is er een telefonisch contact tussen de politie en de heer W. Taverne, die zich inmiddels wel wat zorgen begint te maken aangaande de levensgevaarlijke pakketjes achter zijn huis

in de bosgrond. Zelfs ontstaat er bij de Tavernes een lichte maar begrijpelijke verontwaardiging, als de politie hun medewerking verzoekt bij het terug brengen van het register. Ongewild en ongevraagd worden ze op deze wijze bij de zaak betrokken. Maar de bakkersfamilie blijkt uit het goede hout gesneden te zijn en ze slaat er zich geweldig doorheen. De volgende ochtend gaat bezorger Jan Fakkert met zijn transportfiets op weg met, in de mand, het bevolkingsregister.

Fakkert rijdt de IJsbaanweg in. Direkt na de afslag van de Wilpsche Weg (nu H.W. lordensweg) bevond zich links de achtertuin van het ziekenhuis annex rusthuis. Aan de straatkant was de tuin afgezet met een muurtje en daaroverheen kiepert Jan zijn "handel" de tuin in. Vanaf het politiebureau bereikt een anoniem telefoontje de gemeentesecretarie. De boodschap houdt in dat ze maar eens in de tuin van het ziekenhuis moeten gaan kijken.

In de loop van die woensdagmiddag, 27 september, kunnen de gijzelaars, in groepjes, als vrije mensen huiswaarts keren. In de ochtend van diezelfde woensdag heeft de heer Tutein Nolthenius, vanuit zijn onderduikadres een telefonisch onderhoud met NSB-burgemeester Hesselink. Hij verlangt van Hesselink de toezegging, dat, indien hij, als ondergedoken ambtenaar terugkeert en zijn bemiddeling aanwendt eveneens de andere ambtenaren hiertoe aan te zetten, hem noch één van de anderen, een haar gekrenkt zal worden. Hesselink geeft hierop zijn erewoord en, hoewel niet wetende wat het erewoord van een NSB-er inhoudt, vertrouwt Tutein Nolthenius er op.

Hij is inderdaad de eerste van de verdwenen ambtenaren die de brede trap van het gemeentehuis beklimt. Geleidelijk aan komen ook de anderen terug. Hesselink houdt zich aan zijn gegeven woord, in die zin dat niemand van de teruggekeerde ambtenaren nadelige invloed ondervindt van het "ondergrondse" intermezzo. Wel worden zij gedwongen en dat met een gewapende SS-er achter hun stoel, alsnog de lijsten samen te stellen!

W. Tempelman.

De laatste brief van de heer Plette van 30 september 1944 die zijn familie ontving

Terwolde, 30 Sept. 1944.

Geachte familie,

Door dezen laat ik je weten dat wij allen nog goed gezond zijn en hopen van jullie hetzelfde te horen. Ben is het in Kampen gesteld, blijft het nog al rustig? Het is hier de laatste 14 dagen niet zo rustig geweest. Ik weet niet of je het gehoord hebt, maar hier was het gehele personeel van de Secretarie ondergedoken, met 22 man en wij hadden het bevolkingsregister meegenomen. Dat kwam, omdat we mensen moesten oproepen om aan de verdedigingswerken te werken en dat wilden wij niet doen.

Toen heeft de burgemeester een oproep aan de bomen geplakt dat alle mannen zich moesten melden van 16 tot 50 jaar. De briefjes werden er direct afgerukt en het resultaat was, dat niemand zich ging melden, er waren er maar 9 gekomen. Toen hebben ze 45 gijzelaars opgepakt en hierna konden er 6 worden doodgeschoten, als de ambtenaren niet terugkwamen. Het machinegeweer stond reeds opgesteld voor het gemeentehuis. 's Middags om 12 uur kon het gebeuren, later is het uitgesteld tot 2 uur en toen meer tot 4 avonds 6 uur, laatste uitstel. De ambtenaren waren allemaal meer aanwezig, behalve ik en toen was iedereen aan 't zoeken naar mij. Ze hebben de hele middag gezocht en er zijn er met 20 bij mijn vrouw geweest, maar die wist het ook niet en niemand wist het. Om half 5 ben ik voor de dag gekomen en toen bidden en smeken om naar Twello te gaan. Ik ben 't laatste ook maar gegaan, want het was toch verlore en ik wou de dood van die 5 mensen niet op mijn geweten hebben. Om 5 uur 6 kwam ik binnen en werd met gefluister ontfangen, want de gijzelaars zaten in de wachtkamers en 5 minuten hadden ze nog tijd en dan werden er 5 neergeschoten. Ze vloegen mij bijna om de hals van blijdschap. Aan het bedanken kwam geen einde. Ze werden ook direct vrijgelaten. Het het gemeentehuis zat vol buitsters. Ze zijn nu meer weg, maar er zijn nu 1. 1. 1. en op 't kantoor. Wij mogen niet meer met het publiek in aanraking komen. Maar dat geeft niet, het kintje hebben we geen last.

Vandaag is hier alles goed. De kinderen hebben geen school meer. Er hebben we gelukkig nog meer dan genoeg. Brand ook nog niet, maar we hebben geen licht. We zitten 's avonds bij een kaas. Voeg gaa slapen is nu de boodschap. Bij kammet is ook alles goed. Hoe gaat het met Fommie? Ik zal zien dat ik er de volgende week een brief naar toe schrijf. Het gaat niet zo heel meer. Teg proberen jullie ook nog eens een briefje te schrijven. Komt hij niet over dan is het nog niet erg niet waar?

Wat de grote van Fommie en aan Rika en ook de andere familie als je die ziet. Hoe is het met Opa? Is hij meer beter? We kunnen hier het schieten van stinkende heel goed horen. Ze komen hier niet naderbij hoor. 't Is te hopen dat het maar gauw afloopt. Het stinkende is geëvacueerd. Er is niemand meer. Er zijn heel veel doden gevallen.

Nieuws is hier niet. Ik gaf een brief mee naar Thakken en dan zal hij wel overkomen.

Wees onder hartelijk gezegd en houdt de moed maar in hoor.

Het nederigste gezelschap
E. H. H.

DE HELPENDE HAND

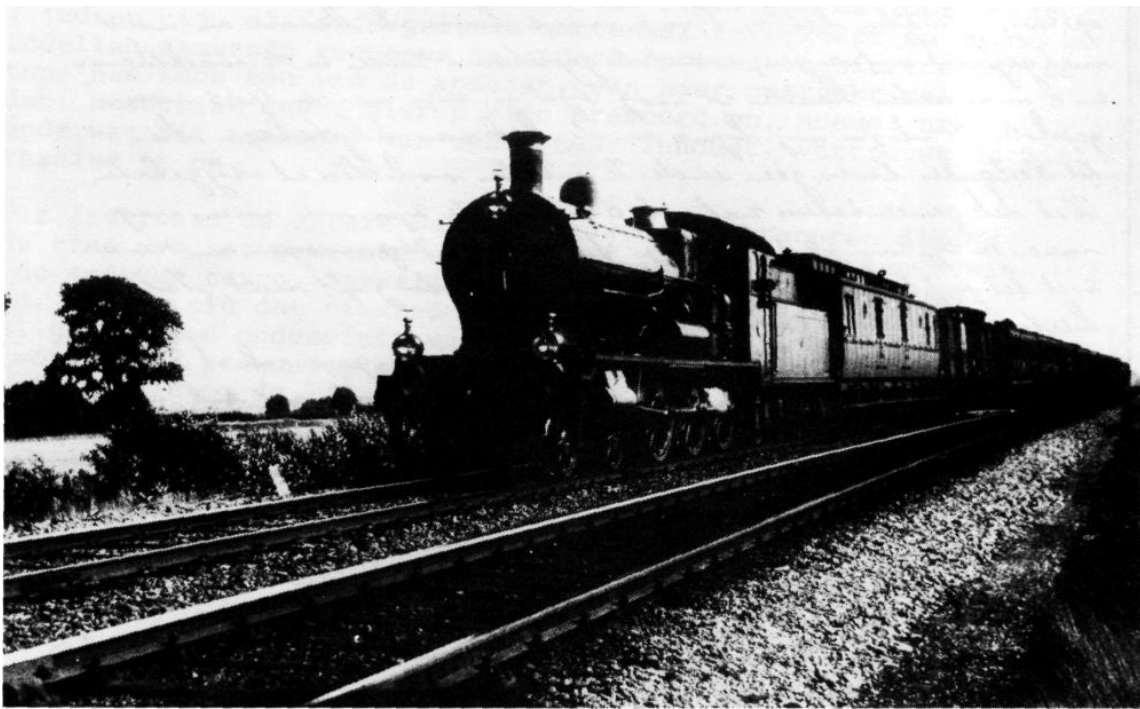
Het was september 1944.

De slag om Arnhem, die op 17 september begon en Market Garden genoemd werd, was zo ongeveer een week geleden begonnen.

Precies wisten wij het ook niet, daar er geen enkele bron van nieuws was behalve de Duitse propaganda.

Het was op een woensdagavond na de landingen in Arnhem. We zaten nog wat na te praten bij een schemerig pitje in de keuken. Bij elkaar zaten Steven en Hendrik Nieuwenhuis-in het Hof met de drie dochters Sientje, Aaltje en Gerrie. Verder waren aanwezig: de knecht Jan Oorsprong en buurman Gerrit Jan Schoenmaker.

Het was de bedoeling dat de mannen naar een hooiberg zouden gaan, gelegen in het weiland tussen de Bottenhoekseweg en de Holthoevenseweg, genaamd De Goors, om daar de nacht door te brengen. Dit deden ze al een paar dagen vanwege de vele razzia's.

Uit zo'n trein sprongen de twee Paratroopers van Arnhem bij Teuge, 1944

Coll. A.W. Peet, Deventer

De spoorlijn die vlak langs de boerderij "Het Honschate" liep werd regelmatig gesaboteerd met het gevolg dat de Duitsers dan zeer actief werden met het zoeken van de daders.

Nu, op de bewuste woensdag, het zal ongeveer half negen, negen uur geweest zijn, we waren juist van plan om naar de hooiberg te gaan, hoorden we het geklos van laarzen langs het huis.

De hele familie kreeg de schrik van zijn leven en dacht, nu is het gebeurd, daar zijn de moffen.

Ze waren nog lang niet van de schrik bekomen, toen plotseling de deur open ging en er twee mannen binnenkwamen in vreemde uniformen. Het was duidelijk te zien en te horen dat het geen Duitsers waren. Met gebarentaal werd het ons duidelijk dat ze in Arnhem gedropt waren en door de Duitsers gevangen genomen waren. Na hun gevangenneming waren ze op transport gezet naar een gevangenkamp. Even buiten Apeldoorn, zo ongeveer ter hoogte van het station Teuge, waren ze uit de trein gesprongen en stonden nu oog in oog met de aanwezigen op de boerderij "Het Honschate". Er werd druk overlegd wat er gebeuren moest. Uiteindelijk werd besloten de twee Engelsen door Steven naar de hooiberg te laten brengen en zelf dan maar weer een paar nachten op de boerderij te slapen.

Zoals afgesproken ging Steven met de twee Engelsen via de boerderij van zwager Jan Slijkhuis naar de hooiberg. Er werd afgesproken dat ze éénmaal per dag eten zouden brengen, 's-avonds als het al een beetje donker was.

Na een paar dagen echter, kwamen ze tot de ontdekking dat de twee Engelsen van nog iemand te eten kregen. Wanneer ze 's-avonds eten brachten, bleek dat ze helemaal geen honger hadden en ze hadden nog eten staan wat ze niet van ons hadden gekregen. We vonden het te riskant om ze nog langer op die plek te houden en zochten contact met de ondergrondse.

We moesten ze naar Apeldoorn brengen naar de opslagloods van Dekker en Heinen aan de Koningstraat.

De volgende dag werden de twee Engelsen naar de boerderij van Jan Slijkhuis gebracht en daar konden ze zich even wassen en scheren. Vervolgens werden ze door Arend Jan Slijkhuis met de karpion, verstopt onder stro, weggebracht. Ze zouden met een aantal lotgenoten, via een verzamelplaats, in de nacht over de Rijn gezet worden om zodoende hun eigen linies weer te kunnen bereiken.

Dit werd echter een mislukking en ze werden wederom gevangen genomen door de Duitsers en daarna alsnog naar een gevangenkamp in Silezië gebracht.

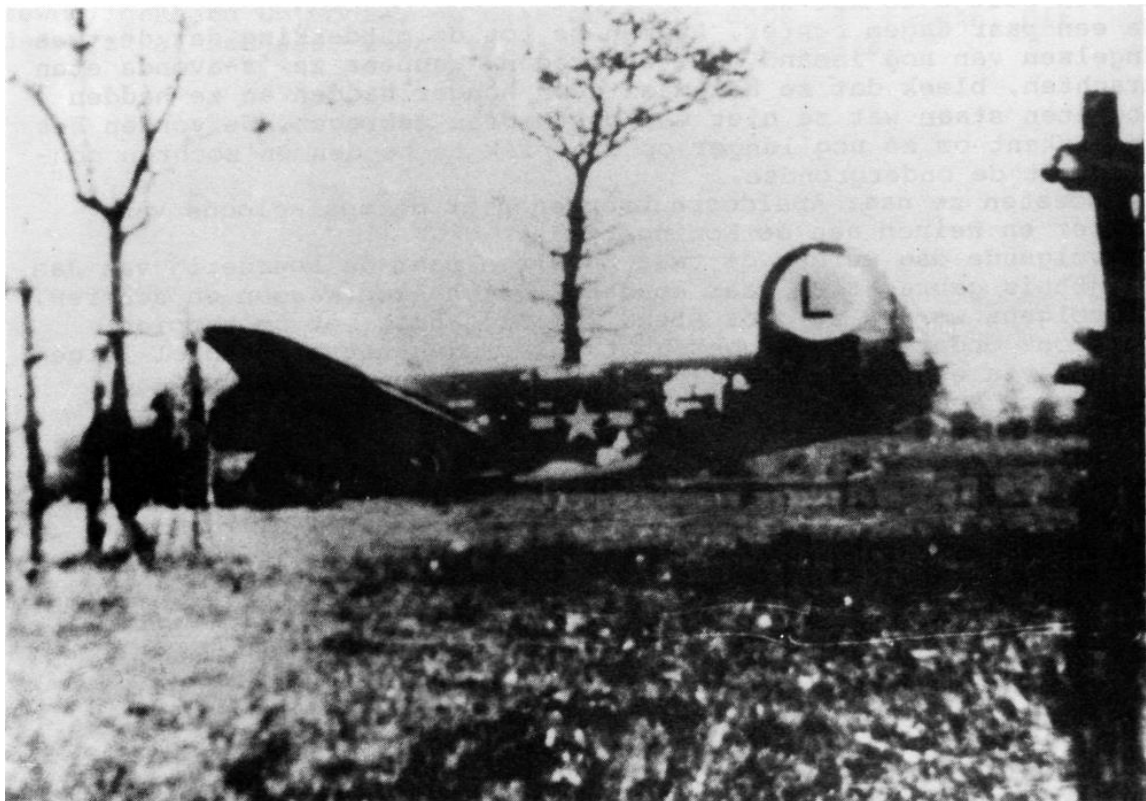
Na de oorlog zijn de twee Engelsen, Ernst Cose en David Morris nog een keer in Teuge geweest om de oude bekenden aldaar op te zoeken. Na de oorlog kregen Steven Nieuwenhuis en Arend Jan Slijkhuis een Engelse oorkonde ondertekend door de toenmalige bevelhebber Montgomery.

Opgetekend door:
J. Lubberts,

AMERIKAANSE BOMMENWERPER STORT NEER

"Ik was thuis aan het werk, toen ik een zwaar geluid hoorde van een heel groot vliegtuig dat uit de richting Klarenbeek kwam aanvliegen", aldus de 80-jarige heer H.W. Streppel van de Holthoevensestraat in de Wilpse Achterhoek. "Het ding ging heel laag, tot bijna op de grond. Op het laatst verdween hij achter de bomen en kwam bij de Leemsteeg aan de grond. Hij brandde niet. Ik sprong op een fiets, het was zaterdagmiddag, om te kijken wat het was. Achter de boerderij waar nu Gorkink woont, lag hij mooi in het weiland met de neus naar Deventer. Er stonden 5 piloten aan de zijkant en ze lieten merken, dat ze het vliegtuig in de brand wilden steken, maar dat deden ze niet, want het was veel te

dicht bij de boerderij. Toen ik er bijkwam stond er al meer volk, maar nog geen Duitsers. Onder hun jacks hadden de vliegeniers een blauwe overall aan en toen smeerden ze 'm gauw in de richting van Apeldoorn. Ik hoorde, dat een jongen van Straatman van de Tien-morgen gauw een paar vliegerlaarzen van de grond pikte en er hard mee wegliep om ze thuis te verstoppen, maar later zeiden ze, dat de Duitsers die bij de huiszoeking hebben gevonden onder een kapberg met hooi. Plotseling waren er Duitse soldaten die met het geweer in de aanslag naar het vliegtuig slopen, omdat ze bang waren, dat er nog kerels in het toestel bij de mitrailleurs zouden zitten, maar er zat niemand meer in". "In het begin durfden de Hollanders er ook niet bij te komen, want er kon wel eens wat ontploffen en brand uitbreken, want ja, 't was een noodlanding van een geallieerd vliegtuig, dat zagen we aan die grote ster op de zijkant van het zilverkleurige toestel.

De neergestorte B-24 bommenwerper bij de Leemsteeg in de Wilpse Achterhoek op 29 april 1944 Coll. B.W.M. Straatman, Wilp

Toen kwamen er meer Duitsers en die stuurden alle mensen naar de weg toe, waar steeds meer volk kwam om het ding te bekijken. De 5 piloten, hoorde ik later, waren helemaal niet bang, ze hadden een paar lichte wapens meegenomen, stopten onderweg om een sigaretje te roken en trokken toen over de wetering in de richting van het Grote Wolthuis, ze bleven als koppel bij elkaar. Van Beek zei, dat ze zich een poos in het bos bij het Woudhuis hebben verstoppt. Toen de tweede groep Duitsers aankwam, begonnen ze meteen met een razzia in de buurt. Alles werd nagekeken op die zaterdagmiddag, ze gingen bij de voordeur naar binnen, stapten door het hele huis

en kwamen er bij de deeldeur weer uit. Ook alle schuren en hooibergen werden onderzocht, zo ook bij Jan Pol. Heel gek, maar ze zijn niet bij Bernard Streppel aan de overkant van de Leemsteeg geweest". "Tegen de avond was er niks meer te beleven. Vier Duitsers bleven als bewaking bij het toestel, ze woonden in het kookhuis bij de boerderij van een oom van mij, waar nu Gorkink woont.

Toen op een keer één Duitser weg was, zeiden de andere 3 tegen mijn oom: "Je moet voor hem oppassen, dat is een kwaai, tegen ons kun je alles zeggen en je mag ook wel even in het vliegtuig kijken". En zo gebeurde het. Ik denk, dat ze ongeveer 14 dagen bleven logeren in het gevorderde kookhuis, waarin ze ook sliepen, daarna is het vliegtuig afgebroken. Er is nog wat anders.

Mijn oom had een knecht, die naar een paard was gegaan, dat in het prikkeldraad was gerend, toen het vliegtuig neerkwam.

De Duitsers kwamen meteen op hem af, omdat hij er zo dicht bij was en ze wilden hem met geweld dwingen te zeggen welke kant de piloten waren opgegaan. Ze stonden met het geladen geweer vlak voor hem, hij moest het zeggen, maar hij zei toen: "Je kunt me doodschieten of niet, ons paard zit in het prikkeldraad en daar maak ik me druk om, ik heb verder niks gezien!". Op het laatst geloofden de Moffen hem en gingen verder. Mijn oom had de piloten wel gezien, maar ze hebben hem niks gevraagd. Nou, verder weet ik ook niks meer, 't is al zo lang geleden".

De volgende gegevens verzamelde ik uit het boek "55 namen op Heidehof", door A. Meijer, een uitgave van het gemeente-archief van Apeldoorn in 1985 over de neergestorte Vliegtuigen rond Apeldoorn en de 55 begraven vliegeniers op de begraafplaats "Heidehof". Op zaterdag, 29 april 1944 maakte de 4-motorige Amerikaanse bommenwerpers, type B-24, Liberator, van de 466' Bomb Group, een noodlanding in de Wilpse Achterhoek. Het toestel was op de terugweg en werd bij Enschede aangeschoten door de 4/Schwere Flakabteilung 428 en vloog op Deventer aan. Hij scheerde laag over de IJssel, draaide met een noordelijke boog in de richting van Apeldoorn, kwam via De Kar terug en landde voorzichtigh in het weiland aan de Leemsteeg met een bemanning van 10 koppen. Direct na de landing gingen 5 vliegeniers op stap om zich zo snel mogelijk in het kale landschap met de vele boerderijen te verstoppen. Jammer genoeg werd deze groep door de Duitsers bij de razzia gevangen genomen. Ze kwamen 's avonds rond 8 uur lopend onder Duitse bewaking over de Deventerstraat op weg naar de Willem III kazerne, daarna werden ze afgevoerd naar Duitsland. De andere groep van 5 die de heer Streppel gezien heeft, is door de Apeldoornse ondergrondse in veiligheid gebracht.

L. Sevenster.

NEDERLANDERS GERED DOOR DUITSE ORGANIST

"Wij woonden op de boerderij" Het Kleine Honschate" aan de Bottenhoekseweg, achter ons huis liep de zandweg de Polstraat, in Teuge", vertelt mevr. G. Stormink-Nieuwenhuis, aangevuld door haar zuster G. Menkveld-Nieuwenhuis.

"We hadden het huis vol met ons gezin met 3 dochters, de buurman Schoenmaker met zijn vrouw en 4 kinderen (ze woonden vlak bij het oude stationnetje van Teuge en daar was het gevaarlijk vanwege de spoorbaan) en onze knecht Jan Oorspronk uit Posterenk. Toen het

schieten begon bleven vrouwen en kinderen in de kelder, de mannen in de schuur. Op 12 april waren er wel Duitsers in onze buurt, maar de volgende morgen kwamen ze vlak om ons huis heen.

Hoge officieren zeiden, dat ze schuttersputten moesten graven en dat hebben ze ook gedaan. De jongens gingen aan het spitten en de hoge Pieten gingen verderop. Wel hebben ze gezegd: Jullie moeten hier absoluut blijven zitten en voor de Führer vechten, want de vijand komt er aan".

Toen de granaten begonnen te vallen op Teuge kwamen de Duitsers uit de putten en zeiden, dat ze in de kelder wilden, want ze wouden niet vechten. Er was een heel stel jonge jongens bij van 14, 15 jaar, bijna nog kinderen in vechtkleren. Hun aanvoerder was een Feldwebel of zo iets, hij was veel ouder dan de anderen, zo'n 30-35 jaar en hij studeerde nog. Mijn vader zei, dat dat veel te gevaarlijk was voor ons burgers, want de Canadezen zouden meteen schieten wanneer ze Duitsers in de kelder zouden zien.

De boerderij "Het Kleine Honschate" met links Ali en rechts Sientje Nieuwenhuis in Teuge voor de oorlog

Coll. mevr. G. Stormink-Nieuwnhuis, Terwolde

Vader zei toen, dat ze een wit laken mochten hebben om buiten te hangen, maar dat wilden ze niet, ze waren veel te bang voor de Duitse granaten op zulk soort deserteurs. Toen begonnen ze alle insignes en strepen van hun kleren af te snijden. Toen begon het schieten steeds erger te worden, kogels en granaten jankten over of sloegen in, het was ontzettend angstig om ons heen. Toen zei vader, leg alle wapens op het midden van de deel en kom in de kelder, (ze hielden hun helmen op), de Duitsers achterin, wij voorin en vader boven aan de trap bij het luik. Als de Engelsen zouden komen, zou hij zeggen, dat er burgers inzaten".

"De hele avond ging het schieten door. Toen het heel hard knapte, ging de Feldwebel uit de kelder. Even later hoorden we dat hij op het orgel in de kamer begon te spelen. Dat was heel raar, rustgevend zou je zeggen en dat midden in dat ontzettende geknal. Glassplinters van het kelderraampje vielen naar binnen, maar de orgelmuziek ging door. Het waren allemaal Christelijke liederen, wij kenden ze ook wel. Hoe lang hij gespeeld heeft zou ik niet meer weten, maar wel heel lang. Hij is niet meer in de kelder teruggekomen". "Op het laatst hoorden we de zware tanks aan komen rollen vanuit de Bottenhoek. Ons huis stond vlak aan de weg, dus we hoorden ze steeds duidelijker bij ons komen. Vader is toen naar buiten gegaan en hij heeft de soldaten gewezen dat er Duitsers bij hem in de kelder zaten. Met de handen omhoog zag ik ze uit de kelder komen en toen werden ze weggevoerd".

"Voor hij wegging stopte de orgelspeler mijn vader zijn geld en persoonlijke kostbaarheden toe, die moesten aan de kerk worden gegeven. Vader moest zijn naam en adres in zijn zakboekje schrijven en toen vertrok hij met de anderen in de richting van Twello. Het was zo'n chaos vlak na die tijd en de Duitsers hadden niet zo'n beste naam, dus wij dachten niet meer aan die speciale Duitser. Toch had ieder van ons altijd wel respect voor die man gehad, maar we vergaten hem tot die brief kwam. Later hebben we begrepen, dat hij in het krijgsgevangenenkamp werd vastgehouden, hij had het er heel slecht. Hij moet vader een brief hebben gestuurd en hem gevraagd hebben een voedselpakket te sturen, want ik weet zeker, dat wij zo'n pakje hebben gestuurd".

"In de zomer van 1946 kregen wij "de brief" uit Duitsland. Onze ouders hebben hem altijd bewaard. Ondertussen is hij gescheurd en helemaal gekreukeld, maar de 2 helften heb ik nog, de envelop is zoekgeraakt. Hier, u mag hem wel lezen".

....IJen, den 10. III. 1946

Lieve fam. Nieuwenhuis,

Of gij mijn groet uit het Britische Camp hebt ontvangen, weet ik niet, want ik heb nooit van U antwoord gekregen den heelen tijd, waar ik daar (verder ontbrekend). Nu ben ik sedert Januari thuis in Duitsland. Dikwijls denk ik aan mijn eerste oorlogsdag in Uw huis en ben van harte blij, dat Uw bezit bewaard werd door de Canad. tanks. En ook daarvoor ben ik blij, dat van mijne leden geen enkele geraakt werden. Mag ik, als het weer gaat en de grenzen open zijn, U bezoeken en in vrede dien plaats nog eens zien, waar de dood zoo nabij ons is voorbijgegaan. Dat zou een grote vreugde voor mij zijn. In deze weken was ik in Wiesbaden bij den legatie-officier van het Nederlandsche leger, een..... van Groneberg, want mijn verloofde is Nederlanderin en wij willen nu huwen. Wanneer ik met den officier sprak en hem van mijne belevenissen in Nederlandheb gegeven, heb ik ook Uwe namen genoemd. Daarbei zegde mij hr. V. Groneberg dat hij U kent. Misschien zal hij U eens persoonlijke groeten overbrengen, als hij naar Teuge komt. Als gij mij een groetje wilt zenden, schrijf a.u.b. naar heer Van den Berg, die deze brief afzendt voor mij. God zegene U en bewaar U altijd! Vele groeten in hartelijke herinnering aan U en Uw huis.

Wiesbaden

Goerberstrasse 3 I

Uwe

"Ik weet niet of vader hem beantwoord heeft, ik denk het niet want zijn naam kun je niet eens goed lezen."

"In 1952/1953, wij waren toen al het huis uitgetrouwd, stond plotseling de "organist" met zijn vrouw voor de neus van mijn moeder. Vader was al overleden en dat speet de Duitser ontzettend, want hij wilde hem zo graag persoonlijk bedanken dat ze in de kelder mochten en niet hoefden te vechten. Mijn vader heeft dus die Duitse soldaten gered, maar ik weet zeker, dat zij ons ook gered hebben. Vlak na de bevrijding mochten wij naar Teuge en daar lagen nog Duitse soldaten dood naast hun schuttersputjes bij de spoorbaan. De Canadezen hebben een vracht aan wapens rond ons huis weggehaald, allemaal geweren, patronen, steelhandgranaten met het touwtje er uit hangend zodat ze op scherp stonden en ook Pantservuisten. Als ze in hun putjes waren gebleven en fanatiek hadden gevochten, hadden de Engelse tanks ons hele spulletje platgegooid en met zoveel mensen in de kelder, waren we er nooit levend uitgekomen. Ik weet nog dat moeder vertelde, dat de Duitser bij zijn vertrek aan haar vroeg op welk kerkhof vader begraven was.

L. Sevenster.

HULP AAN VliegENIERS

Tijdens de oorlog vlogen regelmatig vliegtuigen over ons land richting Duitsland om verkenningen uit te voeren of bommen neer te gooien. Zo gebeurde het, dat er in het voorjaar van 1944 een grote bommenwerper naar beneden kwam in het weiland tegenover boer Streppel die op de hoek woonde van de Leemsteeg en de Zonnebergstraat. Dat werd gezien door veel mensen uit de omgeving en dus ook door de Duitsers. Het was dan ook logisch, dat de Duitsers binnen korte tijd aanwezig waren om te voorkomen dat er inzittenden van het vliegtuig die nog leefden, zouden vluchten. Twee piloten namen de benen en liepen hard door de weilanden, dwars door alles heen in de richting van Apeldoorn. Zo kwamen ze bij de Wetering waar ze niet overheen konden, want hij was te breed en te diep. Deze volgden ze dan ook stroomafwaarts in de richting van Teuge. Op de kruising Bottenhoekseweg en de Polstraat wilden ze het smalle zandpad van de Polstraat volgen en kwamen zo bij de boerderij "De Kleine Honschate". Daar was Steven Nieuwenhuis, de grootvader van onze kinderen, aan het rikken en hij zag heel duidelijk, dat dit geen Duitsers waren. Hij wenkte hen dat ze bij hem moesten komen. Hij wist, dat ze via de Polstraat op de Rijksstraatweg in Teuge zouden komen en daar heel gemakkelijk in de handen zouden vallen van de Duitse troepen van het vliegveld. Boer Nieuwenhuis heeft hen toen meegenomen naar een hooiberg die midden in de weilanden stond. Ze hadden geen eten nodig, want ze hadden alles aan noodrantsoenen bij zich. Diezelfde middag nog kwamen de Duitsers overal in de omgeving zoeken naar de vliegeniers. Ze kwamen ook het Kleine Honschate van Nieuwenhuis doorzoeken, alles moest over de kop gehaald, maar ze vonden niks, want er was niks. Het was immers levensgevaarlijk piloten te verstoppen, ze staken je huis in de brand en soms kon het je eigen leven kosten. De piloten hadden, voor ze werden neergeschoten, nog contact gehad met hun eigen mensen. Toen hoor-

The President
OF THE UNITED STATES OF AMERICA
has directed me to express to

STEVEN NIEUWENHUIS

*the gratitude and appreciation of the
American people for gallant service
in assisting the escape of Allied
soldiers from the enemy*

Dwight D. Eisenhower

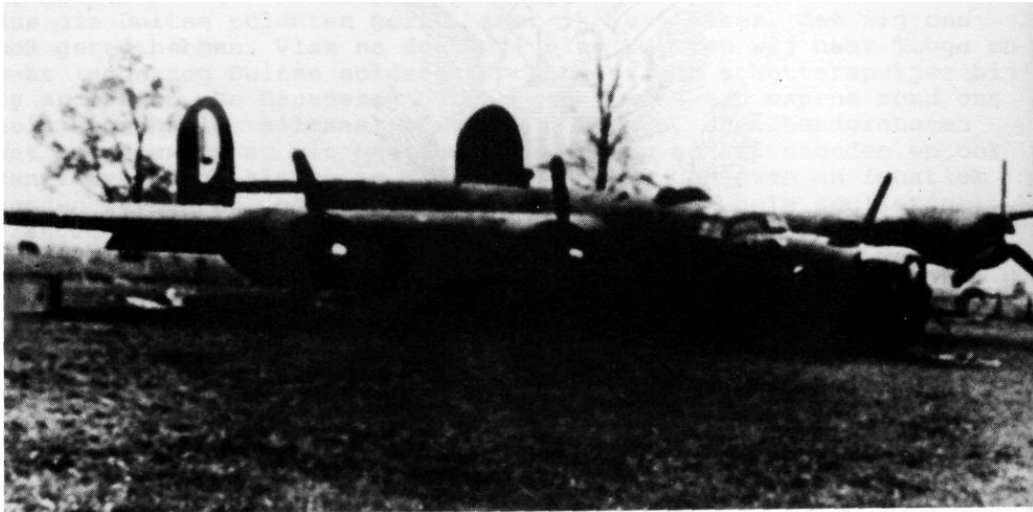
DWIGHT D. EISENHOWER

General of the Army

Commanding General United States Forces European Theater

De oorkonde uitgebreikt aan Steven Nieuwenhuis in Teuge
Eigendom van mevr. G. Stormink-Nieuwenhuis, Terwolde

den ze dat ze naar het IJsselmeer moesten gaan naar een afgesproken plek, waar ze verder geholpen zouden worden. Op een landkaart die ze bij zich hadden moest de boer aanwijzen waar ze zaten en hij heeft hun uitgelegd hoe ze het beste zonder al te grote risico's in de richting van het IJsselmeer konden lopen. Er werd afgesproken dat Nieuwenhuis voor boerenkleren zou zorgen en om de

De neergestorte "Liberator", 29 april 1944
Coll. D. Tol, Apeldoorn

veiligheid heeft hij de merklabeis er uitgehaald. Deze kleren zouden de 2 vliegeniers dan overdag aandoen, zodat ze in deze boerenomgeving niet zo zouden opvallen. Zo gebeurde het dat in diezelfde avond de 2 piloten vertrokken in noord-westelijke richting. Ze wilden zo snel mogelijk weer naar hun eigen kamers. Verder heeft Nieuwenhuis nooit meer iets van hen gehoord. Na de oorlog moest Steven Nieuwenhuis op het gemeentehuis in Twello komen. Daar werd hem als dank een oorkonde overhandigd namens de President van de Verenigde Staten van Amerika en de Opperbevelhebber van de Amerikaanse Strijdkrachten.

Terwolde, 2 april 1990
Gerrie Stormink.

HET HOLTHUIS

Het Holthuis werd sterk beschadigd in het najaar van 1944 door een bombardement. Een piloot (met een donkere huidskleur) van de Amerikanen, hing met z'n parachute in de linden aan de kant van de Holthuizerstraat. Hij bloedde dood. De mensen wilden hem helpen, maar dat mocht niet van de Duitsers. Hij was namelijk niet Arisch, dat werd bepaald in de rassenwetten van Nurnberg. Na de oorlog werd het Holthuis door de Canadezen gedeeltelijk hersteld en het werd hun tijdelijk hoofdkwartier. Het gedeelte waar nu schapen lopen werd als kampement ingericht. Veel Twellose vrouwen deden de was voor de Canadezen. Hiervoor kregen ze chocolade en sigaretten.

A.W. Peet.

BOMBARDEMENTEN.

Tijdens de oorlog zijn er veel bombardementen en beschietingen op Twello en omgeving geweest. Bewust, toevalstreffers, bommenlast laten vallen door aangeschoten vliegtuigen, of door andere oorlogshandelingen. Er zijn er teveel om ze hier allemaal te noemen, doch enkele willen wij de revue nogmaals laten passeren.

Vrijdag 21 januari 1944:

Omstreeks 19.00 uur vallen er bommen aan de Bandijk ter hoogte van Huize "De Röboll". Een ervan belandt onder aan de dijk in de tuin van "De Röboll". Een juist passerende jongen op een bakfiets van de Deventer firma Zandvliet wordt getroffen. Dokter Bos, wonende in de Dahliastraat, verleent nog eerste hulp, maar zijn hulp komt te laat. Woensdag 31 mei wordt nabij de Penninkslaan

Het vernielde station in Twello in 1944
Coll. J.W. Siero, Twello

een personentrein door een Engels vliegtuig beschoten. Eén persoon op weg naar het ziekenhuis is toen overleden. Een Duitse vrouw, behorende tot het treinpersoneel, had een gebroken arm. Op vier oktober worden er vlak bij het station een locomotief en twee wagons kapotgeschoten. Twee dagen later is er al weer een aanval op een trein waarbij een Duitse spoorwegbeambte om het leven komt. Op achttien oktober is er een zware aanval op de fabrieksgebouwen van Zendijk, nu Coveco. Hierbij kwamen vier arbeiders om

het leven. Reddingspogingen werden zeer bemoeilijkt doordat de fabriekshallen zich hadden gevuld met amoniak. op hetzelfde tijdstip viel er ook nog een bom aan de Rijksstraatweg waarbij ook een dode viel te betreuren. Bij een aanval op 21 oktober waarbij 18m. rails werd vernield en er weer drie voltreffers op de export (coveco) terecht kwamen, waren er geen slachtoffers, daar het personeel op dat moment naar de begrafenis van de collega's was. De 28ste werd het station vernield door twee voltreffers. Hierbij werd een der vliegtuigen door afweergeschut, dat aan de Terwoldseweg stond, neergehaald. De Canadese vlieger kwam hierbij om het leven. Zo volgde het ene bombardement na de ander. Vaak met noodlottig gevolg. Veel mensen trokken weg uit de omgeving van de spoorlijn, het werd daar veel te gevaarlijk. Bij een aanval op 6 november wordt er weer een vliegtuig neergeschoten, de vliegenier komt per parachute op de Rijksstraatweg neer en wordt gevangen genomen. Soms zijn er meerdere aanvallen op een dag. Vele huizen hadden ernstige schade opgelopen door al deze bombardementen.

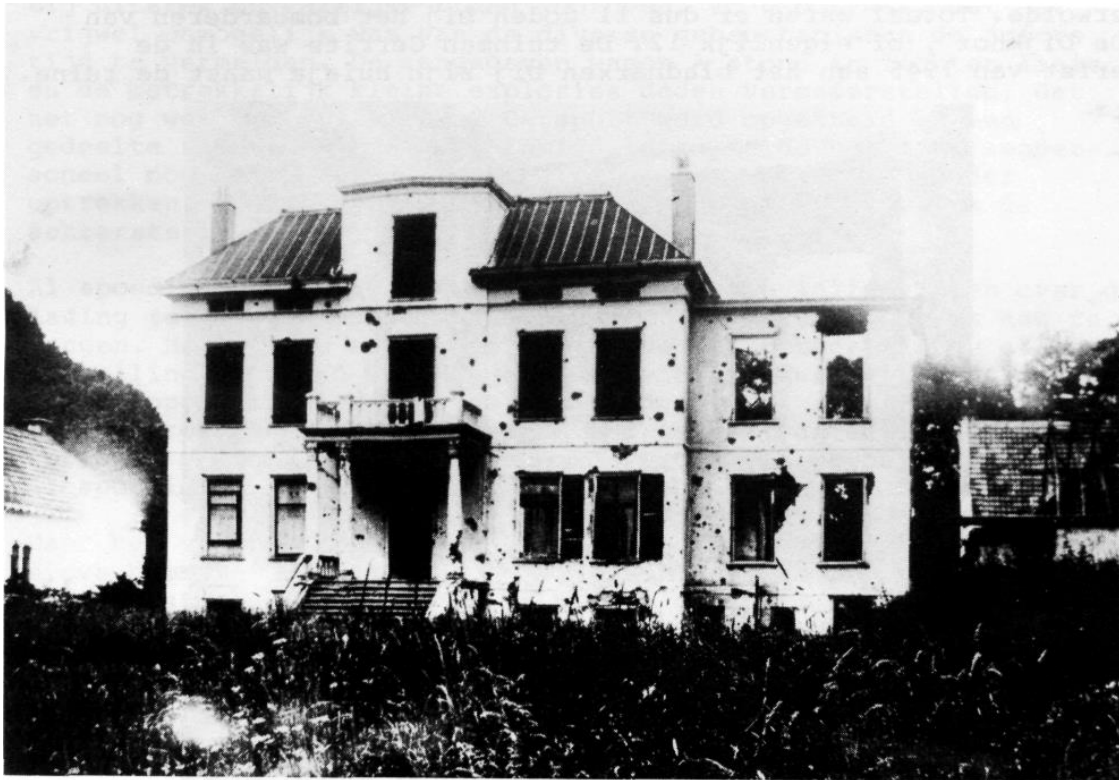
Ook huizen die verder van de spoorlijn aflagen kregen hun portie, vooral toen ook aanvallen uitgevoerd werden op de wegen waarop zich een wagen of iets anders bewoog. Hoe dicht men bij de bevrijding kwam zoveel te heviger de bombardementen en vlak voor de bevrijding kwam hier nog een beschieting met granaten bij. Dit bracht ook weer doden en gewonden met zich mee onder de burgerbevolking. Dan te bedenken dat onze bevrijders hier nog veel meer doden achter gelaten hebben. Een zeer trieste periode uit de oorlogsgeschiedenis van de gemeente Voorst, waarbij ik toch ook nog even de aandacht wil vestigen op de mensen, zonder namen te noemen, die met gevaar voor eigen leven zich ingezet hebben bij brandbestrijding, gewonden verzorging enzovoort. Dit zijn altijd de mensen die het snelst vergeten worden, een naam van een landwachter blijf langer in de herinnering.

J. Lubberts.

HET BOMBARDEMENT VAN "DE DIJKHOF"

Op 18 maart 1945 stegen om 17.40 uur 12 Engels jachtbommenwerpers, type Spitfire Mark XVI op van het vliegveld Schijndel in Noord-Brabant. Ze waren bewapend met snelvuurkanonnen en droegen elk een bom van 500 lbs (Engels pond) en 2 van 250 lbs. De toestellen behoorden tot het RAF-Squadron nr. 340, geheel bemand met Franse vliegeniers, ze heetten dan ook het "Ile de France" Squadron. De formatieleider was Luitenant Hardi, die zijn eigen sectie van vier stuks leidde. De andere secties werden aangevoerd door Lt. Cavet en Lt. Prud'homme, resp. met de oproepkleuren Red, Yellow en Blue. Eerst hoogvliegend, daarna laag over de grond jagend naderden ze hun doel om 17.56 uur. Hun doel was CD-119, het kasteel "De Dijkhof", de woning van de burgemeester van de gemeente Voorst in Twello. Het 1^e Canadese Leger had een lijst van zeer belangrijke doelen aangeduid en genummerd met C.D. (Cloak and Dagger), zoals CD-27: het hoofdkwartier van het Duitse 88e L.K. in Houten (Utrecht) en CD-117: het landhuis "Ravensweerd" in Gorssel. Teun Peet fietste met zijn verloofde Truide Flierman over de Terwoldseweg, toen de vliegtuigen laag overkwamen. Direct daarop klonk het luchtalarm van Twello. Razendsnel zochten de twee een schuilplaats in de schuur van de fam. Willems op de hoek van de

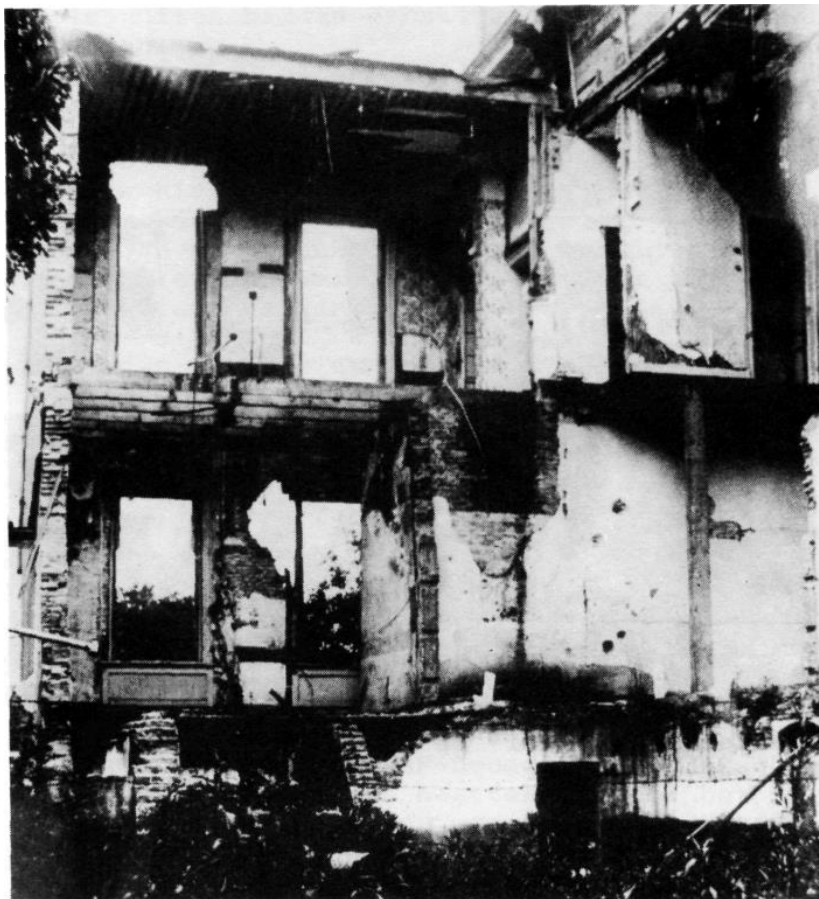
Terwoldseweg en de Hunderenselaan. Bij "Meermuiden" draaiden de toestellen boven het hoofd van Gerrit Panhuis die van het huis van zijn verloofde achterdoor naar huis liep. Als onderduiker was de straatweg voor hem niet veilig. Hij zag hoe de Spitfires duikend naar beneden kwamen om het luchtafweer bij de boerderij de "Hazelt" uit te schakelen. Enkele Duitsers stierven bij deze aanval en een van hen, een oudere soldaat uit Beieren die wel eens melk kwam vragen bij boer Panhuis, werd 's avonds op een ladder naar het kerkhof van Terwolde gebracht. Op dezelfde wijze werden de mitrailleurpost naast de oprijlaan en die in het talud van de weg naar Deventer ter hoogte van de spoorbaan

Het gebombardeerde kasteel "De Dijkhof" in Twello op 18 maart 1945 Coll. A.W. Peet, Deventer

uitgeschakeld. Daarna werden de 3 groepen van 4 vliegtuigen boven Twello geformeerd en ze vlogen met hun mitrailleurs schietend over de boerderij "De Gaete" van de fam. Roeterdink. In een reflex liet de knecht Henne Overmeen het paard, dat hij aan het inspannen was, los en gooide zich bovenop het 5-jarige zoontje van de boer. Met zijn lichaam beschermde hij zo het kind tegen de kogels die niet voor hen bedoeld waren, de hulzen vielen als regendruppels op de grond. In de volgende 2 runs werden de 36 bommen met grote precisie gegooid op het hoofdkwartier van generaal Schiltfahrt van het 6^e Flakkorps. "De Dijkhof" vormde het verbindingscentrum voor de Legergroep "H" van generaal Blaskowitz. De oostvleugel van het kasteel bevatte de zendinstallaties en dit gedeelte werd dan ook het zwaarst getroffen. Na de missie gingen de 12 Spits regelrecht naar huis, waar ze om 18.25 uur landden en meldden: "Mission completed, no casualties".

Bij deze aanval werd het kasteel totaal vernield, 10 Duitsers sneuvelden, doch niet de generaal zelf, hij was niet thuis. Vreemd genoeg werden de dode Duitsers niet op de begraafplaats van Terwolde begraven, maar naar de Heimat teruggestuurd. Het Duitse hoofdkwartier werd verhuisd naar het landgoed "Egheria" bij Oldenzaal, maar op 30 maart 1945 werd ze opnieuw gebombardeerd. Op 15 juni 1955 kreeg de burgemeester een verzoek van het Nederlandsche Roode Kruis, of er nog meer dode Duitsers waren gevonden bij het opruimen van de resten van het kasteel. Op 20 juni antwoordde burgemeester G.W.J. baron van der Feltz, dat Obergefreiter August Baals, geb. 08-10-1907 onder de puinhoepen was gevonden en begraven lag op de Alg. begraafplaats van Terwolde. Totaal waren er dus 11 doden bij het bombarderen van "De Dijkhof", of eigenlijk 12. De tuinman Gerrits was in de herfst van 1945 aan het bladharken bij zijn huisje naast de ruïne.

Het gebombardeerde kasteel "De Dijkhof" in Twello op 18 maart 1945
Coll. A.W. Peet, Deventer

Er stond een harde wind en tijdens een plotselinge windvlaag scheurde de top van een grote eik. De top kwam met donderend geraas naar beneden, bovenop de tuinman. Deze vond toen de dood. In het hout van de eik waren verschillende kogel-inslagen te zien. Vanwege de enorme ravage werd het kasteel na de oorlog afgebroken. Het koetshuis werd later uitgebreid tot de villa die er nu nog staat met de naam "De Dijkhof".

L. Sevenster.

BRAND IN MUNITIETREIN

In de vroege morgen van 1 augustus omstreeks 3.10 uur werd door de Nederlandse Spoorwegen (station Twello) brand gemeld. Volgens mededeling betrof het hier een munitietrein van de Duitse Weermacht. De brandweer van Twello begaf zich onmiddellijk naar de plaats des onheus. Bijgaande situatie geeft ongeveer aan in welke toestand één en ander werd aangetroffen.

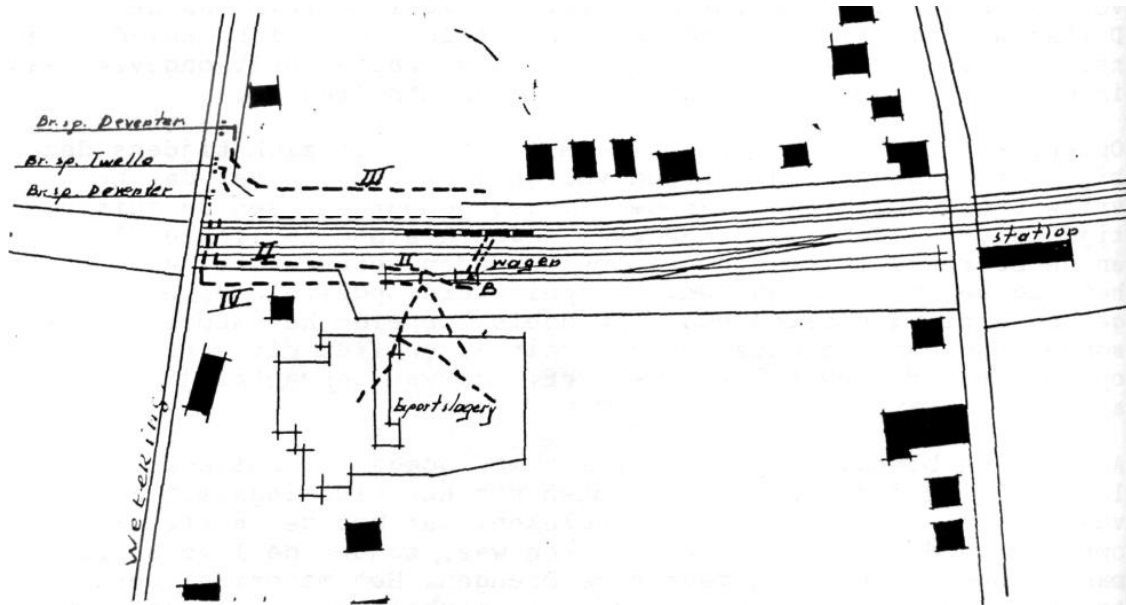
Opgemerkt zij, dat het aantal complicaties dat zich tijdens deze bij uitstek gevaarlijke brand voordeed, zo groot was, dat het vrijwel onmogelijk was van de diverse gebeurtenissen de juiste tijd te vermelden. De aangegeven wagon A stond in lichter laaie en de betrekkelijk kleine explosies deden veronderstellen, dat het nog wel mee zou vallen. De spuit werd opgesteld en een gedeelte slangen uitgelegd. Inmiddels koppelde het spoorwegpersoneel nog een gedeelte van de trein af en liet dit verder optrekken. Er bleven 5 wagons over, waarvan aanvankelijk de achterste brandde.

Al spoedig bleek, dat het moeilijk was goede inlichtingen over de lading te krijgen en werd besloten met het blussingswerk aan te vangen. Het was nu echter al gebleken, dat met de eerste slangenopstelling de brand niet te blussen was, zonder de levens der manschappen ernstig in gevaar te brengen. Het materiaal werd teruggetrokken en onder oorverdovend geknal van explosies en het springen van scherven werd een andere opstelling gemaakt. Al spoedig bleek, dat ook de tweede wagon vlam had gevat.

Daar het vermoeden bestond, dat de derde wagon zwaardere explosieve bommen zou bevatten en bij het vlam vatten van deze wagon zeer ernstige gevolgen voor de gehele omgeving zouden ontstaan werden alle krachten ingezet om deze catastrofe te voorkomen. Eerst werd met 2 stralen water de vuurzee bestreden en de derde wagon voortdurend nat gehouden. Door de witgloeiende brokken ijzer, welke op het dak van de naastliggende fabriek werden geslingerd moest al spoedig één der slangen daarheen over het dak worden uitgelegd. Met vereende krachten gelukte het de brand, welke soms op 4 a 5 plaatsen gelijktijdig op het dak uitbrak, te bedwingen. Verschillende witgloeiende projectielen werden met schoppen van het dak gewerkt, terwijl een der stukken door het dak in het kurkplafond doordrong en door fel branden zeer veel last veroorzaakte.

Om de achterwand van de derde wagon beter te kunnen nathouden werd voor dekking van de straalpijpvoerder een ledige wagon, welke op een ander spoor stond, vooruitgeschoven, teneinde meer haaks tegenover de brand te kunnen komen. Deze wagon kon tenslotte door de straalpijpvoerder met groot gevaar behouden worden. Intussen was ook de brandweer van Deventer met 2 motorspuiten aangerukt en werd met de Commandant besloten, dat door hen de brand van de tegenoverliggende zijde met een straal zou worden bestreden (zie opstelling III), terwijl een andere spuit slangen uit zou leggen om de fabriek mede te beveiligen. (Zie opstelling IV).

Toen een overzicht van het terrein kon worden verkregen, bleek, dat talloze geëxplodeerde bommen en stukken de omgeving bedekten en dat door geen der manschappen enig letsel was bekomen, hetgeen waarlijk een groot wonder genoemd mag worden. Vastgesteld kan dan ook worden, dat door het zeer moedig optreden der brandweer het dorp voor een catastrofe bewaard is gebleven.

J. Lubberts.

KERKTOREN VAN DUISTERVORDE

De kerktoren van Duistervorde werd op 9 april 1945 getroffen door een bombardement, waarbij verschillende slachtoffers vielen. De Duitsers hadden namelijk in de toren een radiopost ondergebracht, die in verbinding stond met de molen in de Posterenk. Ze hadden eerst andere hoge punten bekeken onder andere de molens van Fakkert en Stormink, maar deze waren te laag. In de toren werd een zendinstallatie aangebracht en van daaruit werden de troepenbewegingen van de Canadezen naar de Duitse stellingen doorgeseind. Een Arnhemse evacué (naam onbekend), gaf die posities aan de Canadezen door en die gaven de Engelsen (de R.A.F.) opdracht om een bombardement uit te voeren. Het gevolg was dat de kerk en omgeving zwaar werden getroffen. Een jaar na de oorlog (1946) werd de toren gerestaureerd en weer in gebruik genomen.

VERGISSING

Het huis van de familie Jansen, de melkboer, aan de Iordens-weg, de toenmalige Wilpseweg.

Dit huis werd gebombardeerd op 11 april 1945. De ondergrondse had doorgegeven dat voor huize de Steltenberg Duits geschut was geplaatst. In huize de Steltenberg, hoek Wilpseweg-Doornweerdstraat-Voordersteeg, waren bejaarden ondergebracht van een

Apeldoornse Stichting. Het geschut was geplaatst om de Voordersteeg te bestrijken bij een eventuele Canadese overtocht. Aan de Canadezen werd echter doorgegeven dat het geschut bij het eerste witte huis ten zuiden van de kerk van Twello stond.

Het huis van de familie Jansen voor de vernieling in april 1945
Coll. J. Jansen, Twello

De opdracht werd uitgevoerd, maar niet huize de Steltenberg werd getroffen, maar het huis van Jansen de melkboer. Dit was namelijk het eerste witte perceel. Bartha van Rijssen een tijdelijke bewoonster van dit huis kwam hierbij om het leven. Er was luchtalarm gegeven maar er gebeurde niets. Zij ging terug om het koffiewater uit te zetten. Er vielen bommen en het huis werd getroffen. Midden op de weg viel ook een bom en sloeg een krater. Later toen Twello bevrijd werd konden de Canadezen er niet langs.

A.W. Peet.

KINDERARBEID

Langs alle wegen in Nederland had men van de bezetter dekkingsgaten moeten graven, waarin men dekking kon zoeken bij beschietingen of bombardementen. Dit waren gaten met een diepte van ca. een meter en een diameter van zo'n vijftig a zestig cm. De bezetter wees daarvoor mensen aan die dan verplicht waren deze gaten te graven. In een schrijven van de Rijkscommissaris in Gelderland aan de burgemeesters werd er op gewezen dat het onderhoud van de dekkingsgaten veel te wensen overliet. Tevens werd er op gewezen

dat het de plicht was om deze goed te onderhouden. De bewoners langs de grote wegen werd aangeraden om in hun tuinen voor eigen zekerheid dekkingsgaten te graven. Het schrijven vervolgt met: "Bij aanvallen op transportcolonnes komt het immers veelvuldig voor, dat langs de hoofdweg gelegen huizen door verdwaalde of slecht gemikte projectielen worden getroffen." Vooral nu de herfst naderde en de bladeren van de bomen vielen, waren colonnes goed* zichtbaar voor piloten van aanvallende vliegtuigen. Aldus het schrijven van de rijkscommissaris. Hij had in zoverre gelijk dat vele van deze dekkingsgaten in slechte staat verkeerden.

Kinderen speelden erin, men ging weinig naar school. De meeste scholen waren door de vijand gevorderd of te koud om er in te verblijven. Ondergetekende heeft nog een rapport uit de oorlog waarop staat "wegens kolenschaarste geen rapport, bevorderd". Verder vond niemand het van belang om hier wat aan te doen, want dit was werk voor de vijand en daar voelde men in het algemeen niet voor, daar men al vaak genoeg gedwongen werd om voor de vijand te werken. Ook de herfstregens waren natuurlijk van invloed geweest op de slechte staat waarin deze gaten verkeerden. Opgemerkt dient te worden dat een goed gegraven dekkingsgat een zeer goede bescherming bood.

Militairen kennen het gebruik nog steeds in de vorm van schuttersputjes. De brief vervolgt dan met het volgende advies: "Daar vele van uw werkkrachten of schanswerk voor de O.T. moeten verrichten of zeer dringende opgaven binnen het kader der voedselvoorziening hebben, geef ik u in overweging de hogere klassen der scholen te laten helpen, daar in de meeste gevallen de scholen door de militaire bezetting gerequireerd zijn en het onderwijs dus niet gestoord wordt, terwijl hierbij geen overmatige krachtsinspanning wordt vereist".

Licht werk was het niet om gaten te graven, echter er was niemand beschikbaar voor dit werk, dus dan de jeugd maar.

J. Lubberts.

ONGEWENST

Na de verwijdering van de Joodse directie van de vleesfabriek Zendijk (Coveco) werd, de toen reeds in het bedrijf werkende bedrijfsleider H.A.W. Lohrengel, de grote baas. Hij was een rijksduitser, geboren in Hattorf Duitsland en was gehuwd met de Groningse Annegien Tolhuis. Hij stond in het bedrijf bekend als een moeilijk mens, maar toen hij de macht helemaal in handen had was het helemaal mis. Voor ondertrouw bijvoorbeeld kreeg men maar even vrij voor de officiële handelingen. Dreigingen met arrestaties en naar Duitsland sturen waren hem niet vreemd. Volgens oudwerknemers terroriseerde hij de arbeiders. Wat helemaal niet in de smaak viel bij de mensen, was het feit dat hij op ergerlijke wijze, de in deze gemeente geëvacueerde Duitse gezinnen uit gebombardeerde gebieden, bevoordeelde bij de uitreiking van bouillon en dergelijke. Direct na de oorlog is hij geïnterneerd en ondergebracht in het kamp de Beer in Hoek van Holland.

Vele, zo niet alle rijksduitsers die gevangen gezet waren werden uitgewezen. Ook Lohrengel liep de kans om uitgewezen te worden. Hij deed zijn uiterste best om dat te voorkomen en schreef derhalve een brief aan de burgemeester van Voorst om steun voor

zijn vrijlating, daar hij bij familie in Groningen terecht kon. Hem was ter ore gekomen dat men hem niet vrij wou laten vanwege zijn gedrag tijdens de oorlog. In zijn verweer trachtte hij dan ook duidelijk te maken dat hij onschuldig was. Ten eerste was hij geen lid van de N.S.D.A.P. wel van het arbeidersfront. Hij had maar éénmaal de vlag uitgehangen omdat de "partei" uit Deventer hem er een gegeven had en hem opgedragen die uit te steken. Op de fabriek werd gevraagd op bevel van de Wehrmacht, daar had hij zich niet aan gestoord. Hij had er voor gezorgd dat geen mensen naar Duitsland gestuurd werden en ook geen machines. Dit alles volgens Lohrengel zelf en in zijn beste Nederlands vervolgt hij: Iek heb ook geen mensen angebracht en ook nimant veraden, en Iek wiest doch wel het een en andere ook van Zendijk en Spiegel. Er zeijn altijd mensen ob de fabriek die een heekel aan je hebben, maar ze vergeten wat ze zelf deden. Er werd erg gestolen en dat ging allemaal in de zwarte handel en dan kreeg ick weer van de überwaguns offizier ob meijn kopp". Veel steun voor zijn verzoekschrift kreeg hij hier niet. Hij had veel omgang met Duitse militairen, was wel degelijk lid van de N.S.D.A.P. en behoorde van af 1944 tot een schutzgruppe van de wehrmacht. Personeelsleden die in de veilinghal te Twello moesten zorgen voor aflevering van vlees voor de wehrmacht, hadden hem daar wel zien lopen met een geweer. Hij groette met de Hitler-groet en stak op Duitse feestdagen de hakenkruisvlag uit. Tenslotte was hij fel anti-joods. Men wenste hem hier niet terug en het advies aan de politie en vreemdelingendienst luidde dan ook "uitwijzen". In augustus 1947 is Lohrengel met zijn vrouw overgebracht naar het kamp Mariënbroek te Nijmegen, waarna zij van daaruit werden uitgewezen. Aan deze vreemdelingen werd geen voortgezet verblijf in Nederland toegestaan.

J. Lubberts.

HET GROTE AANTAL GEDODE DUITSERS

In het gemeente-archief ontbreken alle gegevens over de Duitse soldaten die in 1940-1945 gestorven zijn aan ziektes, verkeersongelukken of oorlogshandelingen in de gemeente Voorst. Wel heeft het archief een lijst met 98 gesneuvelde Duitse militairen die op de begraafplaatsen van Voorst en Terwolde zijn begraven.

Door de moderne oorlogsvoering zijn zoveel jongemannen dusdanig verminkt, dat er zeer velen zijn begraven met het opschrift "Unbekannter", omdat hun identiteitsplaatjes zijn versplinterd en hun papieren zijn vermorzeld of verbrand.

Van de 98 gesneuvelden stierven er 4 in 1944, de andere 94 lieten hun leven in de maanden maart en april 1945. Toen in mei, juni en juli 1955 alle 98 lijken werden overgebracht naar de Centrale Duitse oorlogsbegraafplaats in IJsselsteijn, gemeente Venray, heeft men de trieste balans opgemaakt:

36 zijn begraven met hun naam op de grafsteen, 62 zijn als onbekend soldaat ter aarde besteld.

Op 6 november 1989 kreeg de archivaris der gemeente Voorst, de heer J. de Ruiter, het bericht dat het Duitse Oorlogsgravenbureau in Kassei zijn boeken heeft afgesloten, waarbij 6 onbekende soldaten alsnog hun namen op de grafsteen kregen, dankzij het speur-

werk via de gebits-formules van de gesneuvelden. De trieste balans blijft: van de 98 gedode Duitsers zijn er nog steeds 56 "Unbekannt".

L. Sevenster.

PILOOT GEZOCHT

Heeft u deze Amerikaanse vlieger gezien of heeft u iets van hem gehoord? Iedere informatie die u geven kunt kan u recht geven op een beloning.

Zijn naam is Kapitein Ellis Spear Middleton II. De laatste maal dat hij gezien werd, vloog hij in een Thunderbolt jachtvliegtuig (P-47), No.42-26525, over de omgeving van Arnhem, Nederland, laat in de namiddag van de 23ste september 1944.

Het nummer van zijn herkenningsplaatje van het Amerikaanse Leger is 0-790698. Hij werd op 1 december 1919 geboren. Vóór hij in het leger dienst nam, was hij van beroep advocaat en scheikundige.

Zijn hoogte is 1.70 m; in 1941 woog hij circa 127 pond. Hij heeft blauwgrijze ogen, lichtbruin haar, een moedervlekje nabij de hoek van zijn linker oog en nog één aan de derde vinger van zijn linker hand. Indien hij zijn geheugen verloren mocht hebben, kan hij reageren op de naam van zijn vrouw Anne Hooe, op die van zijn dochter Hart, of op die van zijn Deense dog Beowulf.

Hij rookt bij voorkeur Amerikaanse "Camel" sigaretten, houdt veel van poëzie en van kaartspel en om te amuseren, doet hij graag een aap na en goochelt een vingerhoed op zijn vinger en laat hem weer verdwijnen. Zijn tandenkaart van 1941 vertoonde: in de linker bovenrij ontbreken de kiezen 3 en 2 en er zijn metaalvullingen in de eerste kies; in de rechter bovenrij zijn er metaalvullingen in de premolaren 2 en 1 en in de kiezen 2 en 1, terwijl de derde kies geïmpacteerd is; in de linker onderrij is de derde kies geïmpacteerd en er zijn metaalvullingen in de premolaren 2 en 1; in de rechter onderrij zijn er metaalvullingen in de premolaren 2 en 1 en in de kiezen 2 en 1, terwijl de derde kies geïmpacteerd is.

Indien u informatie heeft over deze man, of herinnering heeft van het neerstorten van een P-47 vliegtuig in de omgeving van Arnhem op 23 september 1944, vertelt het dadelijk aan uw burgemeester.

EEN ASPEKT; HET ONOPGEMERKTE LEED

In een uitgave als deze dienen in de eerste plaats zij, die hun leven gaven in een gruwelijke oorlog niet vergeten te worden, maar het is goed, na al de jaren, die sindsdien verstreken zijn, ook een ogenblik stil te staan bij de nabestaanden van al deze slachtoffers, hun ouders, hun echtgenoten, hun broers en zusters, en dan niet alleen aan die ene, de geallieerde kant, maar ook aan de zijde van de vijand van toen. Want hoe men destijds, zeker, maar ook nu nog moge denken over die andere partij, die partij, die ons allen het onrecht en het leed van de oorlog had aangedaan, toch was er ook voor hun nabestaanden het verdriet en vooral de knagende onzekerheid over verdwijning, sneuvelen, waar en hoe en voor alles in dit laatste geval, waar is dan het stoffelijk overschot begraven, wat is er mee gebeurd en wat kunnen wij, achterblijvenden, doen om meer zekerheid te krijgen, tot wie moeten wij ons wenden? Zodra de vijandelijkheden ten einde waren, begonnen bij de gemeente Voorst dit soort verzoeken om informatie binnen te komen, uit de V.S. en uit Engeland het eerst, hetgeen logisch lijkt.

In hoeverre deze noodkreten, want dat waren het (een brief van juli 1945 "could I appeal to you to help me locate my son if living or his body if dead" van een vader uit Stamford, Conn. U.S.) een bevredigend antwoord hebben gekregen, is mij niet bekend en het is ook moeilijk na te gaan in dit bestek. Vaak beschikte men hier uiteraard niet over de gegevens, vaak ook kon er hier niets over bekend zijn, maar elders weer wel. Er werden serieuze pogingen in het werk gesteld, via centrale bureau's of instellingen om toch de gevraagde informatie te verkrijgen. Vooral het Nederlandse Rode Kruis heeft hier veel goed werk gedaan. Het grootste deel van de brieven, die ik terinzage kreeg, betrof verzoeken om inlichtingen over mogelijk in de gemeente Voorst gesneuvelde Duitse militairen. Ze dateren in hoofdzaak pas uit 1947/1948, waarom toen pas is niet duidelijk. Wellicht konden deze aanvragen niet eerder gedaan worden in de chaos die in het toenmalige Duitsland heerste en had men eerst getracht via de eigen officiële kanalen, voor zover aanwezig, deze inlichtingen te krijgen. Soms ook was er sprake van een naamsverwisseling of in elk geval een onduidelijkheid over de naam. Zo was er b.v. geen duidelijkheid over de in Duitsland opgegeven naam Moertlmayer en een in Voorst bekende naam Möstbutei, om de een of andere reden dacht men met dezelfde gesneuvelde te doen te hebben. Uit de in 1948 gevoerde correspondentie tussen de gemeente Voorst en het Rode Kruis in Den Haag blijkt de waarheid niet. Het is overigens merkwaardig, dat deze Möstbutei wel op de lijst van in de gemeente Voorst gesneuvelde Duitsers voorkomt, maar er later in de officiële opgaven der afzonderlijke gesneuvelden, die naar de Duitse begraafplaats in IJsselstein L. waren overgebracht als enige geen Möstbutei (en ook geen Moertlmayer) voorkomt, tenzij voorzien van het predicaat onbekend. Onzekerheid voor de nabestaande, erger nog dan zekerheid! Dat men van Duitse zijde meende, dat mogelijk onderscheid in behandeling gemaakt zou kunnen worden tussen aanvragen van echte Nazi's en alleen maar Duitsers, blijkt uit een brief van een vrouw, die haar broer zoekt en erbij schrijft, dat de familie en ook de broer geen lid van de N.S.D.A.P. geweest waren. Het is niet te hopen, dat dit bij de officiële instanties wat betreft de doden

meegespeeld kan hebben. (Overigens bleek deze broer inderdaad in de gemeente Voorst gesneuveld te zijn, zij het dan dat er een verschil was in de voornaam: officieel bij de gemeente Walter, de zuster schrijft echter over Alfred (en zij zal het wel geweten hebben, daar de overige gegevens wel klopten). Zelfs vlak na de oorlog bestond er voor dit alles wel enig begrip, lijkt mij, hoewel sommige, zij het officiële antwoorden op dergelijke verzoeken wel heel kort en hard overkwamen, maar ja, wat kon men anders?

Alles heeft per slot 2 kanten. De officiële Nederlandse instanties, die toch wel hun best deden zaken op te lossen zagen veel, zo niet te veel op zich afkomen aan de ene kant, het intense verdriet aan de andere kant. Een feit is, dat ook wat de Duitse gesneuvelden in deze gemeente betreft, alle mogelijk medewerking is gegeven tot indentificatie van de 90 alhier gevallen te komen: het grootste deel hiervan blijkt, naar de rapporten van de overbrenging naar IJsselstein in 1955 tot dan toe onbekend en dus naamloos gebleven te zijn. In de genoemde rapporten zijn echter ook uitvoerige gegevens over gebitten en bijzonderheden over schedel en skelet opgenomen, zodat mogelijk later toch nog veel vragen van nabestaanden elders beantwoord konden worden.

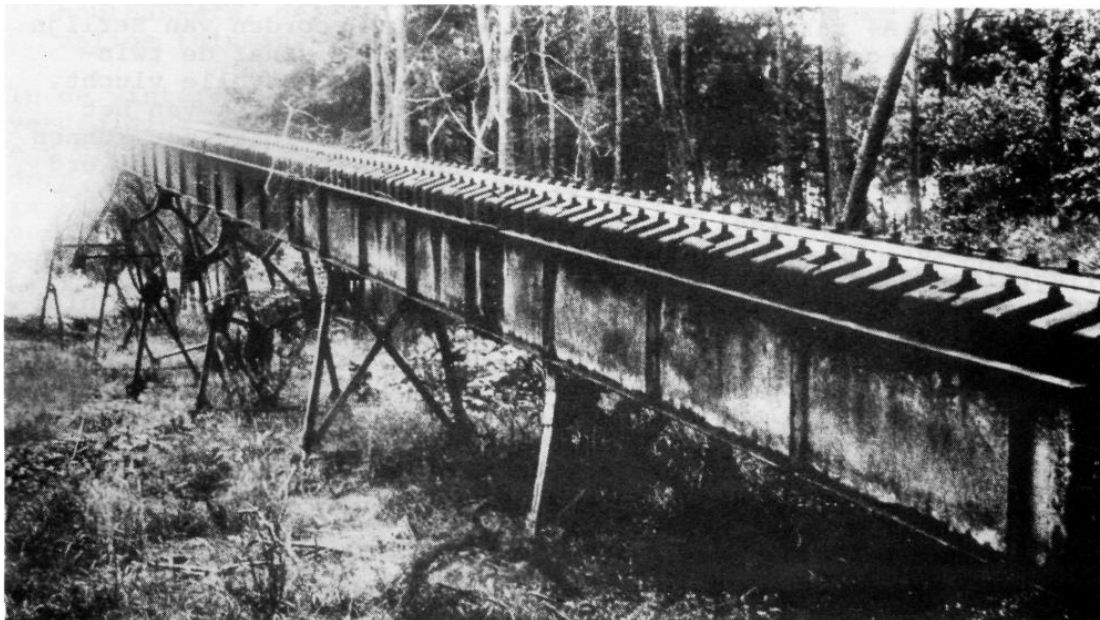
Of dit het verdriet verzacht heeft, wil en kan ik niet beoordelen, in elk geval was van Nederlandse zijde alles in het werk gesteld om tot identificatie te komen of te doen komen. En daarmee was dit hoofdstuk afgesloten, want ook dit alles vormt maar één, in de gang der historie, bijna ondergaand aspekt.

Drs. N. Wissema-Goosens

DE DUITSE "VERGELTUNGS"-WAPENS

Het eerste dat ontwikkeld werd was de FI 103, beter bekend als de V-I. De Duitse landmacht was bezig met de ontwikkeling van een vloeibare-brandstofraket. Dit geschiedde in Peenemünde aan de Baltische kust. De luchtmacht zag veel in deze onbemande vliegtuigjes, zij had n.l. geen geschikte zware bommenwerpers voor de bombardementen op Engeland. Deze V-I had een bereik van 250 km en kon een springlading van 1.000 kilo meenemen. De motor was gebaseerd op de straalmotor die Dr. Schmidt sinds 1929 in München ontwikkeld had. Door de schokkende werking van de motor kreeg de V-I een karakteristiek bonkend geluid. De besturing geschiedde door middel van een Askania gyroscoop, gekoppeld aan een magnetisch kompas. Radiografische besturing kon men niet toepassen, daar men die te gemakkelijk kon storen. Na een van te voren bepaalde tijd werd de brandstoftoevoer afgesloten en kwam de V-I automatisch naar beneden. De V-I kon niet zelfstandig starten en werd gelanceerd vanaf een 70 meter lange lanceerbaan. De eerste proef-vlucht van 2[^] km werd gemaakt op 24 december 1942. Na vele proef-nemingen, tegenslagen zoals gebrek aan materiaal, bom-bardementen op productiebedrijven enz. werd op 15 augustus 1943 de eerste eenheid met mobiele lanceerinrichting opgericht onder de naam Flakregiment 155 (W) onder commando van kolonel Max Wachtel. Uiteindelijk werd op 12 juni om 11.18 uur de eerste V-I op Londen afgevuurd, zes dagen na de landing in Normandië.

Dat het in het begin niet erg vlotte met de V-I blijkt uit het feit dat er vele voortijdig neerstortten, ook in de gemeente Voorst, met vaak alle narigheid die erbij hoorde. Wanneer ze dicht bij een woning terecht kwamen (en niet ontploften) moesten de bewoners tijdelijk het huis uit. In Nijbroek hielden een paar

Lanceerinstallatie V-1-

Een neergestrote V-I wachtend op demontage
Foto A. Heijink. Deventer Coll A.W. Peet, Deventer

jongens een lucifer bij een V-I die al een tijdje daarvoor neergestort was. Hoewel er geen persoonlijke ongelukken waren, was er een flinke materiële schade. Van de nabij gelegen boerderij "de Poterijen" waren alle ramen vernield en in de boerenwoning ontstond een zo dichte stofwolk dat men elkaar niet meer kon zien zitten. De wapenontwikkeling stond niet stil en de volgende in de serie was de A4 raket, ofwel V-2. Er werd ten noorden van Berlijn al lange tijd geëxperimenteerd met raketten, al vanaf de twintiger jaren. In 1934 maakte een raket al een succesvolle vlucht. Het toenmalige regiem in Duitsland was onder de indruk van het resultaat en was van mening dat het als wapen gebruikt zou kunnen worden. Op het eiland Usedom in de Oostzee en in Peenemünde werd nu hard aan de verbetering gewerkt. Bekende werkers aan dit project waren: It. generaal Dornberger, Werner von Braun, dr. Thiel en dr. Walter. Op 17 augustus 1943 werd Peenemünde door 597 vliegtuigen gebombardeerd waarvan er 40 niet terugkwamen. Onder de 735 mensen die hierbij werden gedood waren ook dr. Thiel en dr. Walter, hetgeen een grote terugslag in de ontwikkeling betekende. De productie werd nu verplaatst naar een ondergrondse fabriek in Nordhausen en in Polen bij Blizna deed men de proefvluchten. Na een geslaagde proefvlucht van een 12.000 kilo zware V-2, met een lading van 1.000 kilo over een afstand van meer dan 320 km gaf Hitler aan dit project de allerhoogste prioriteit. Toen de Amerikanen de Rijnbrug bij Remagen onbeschadigd in handen kregen werden er vanaf Hellendoorn nog elf V-2's op afgevuurd. De meest nabije inslag van een V-2 was op 270 meter afstand van de brug.

De volgende in de serie was de V-3. Deze heeft echter nooit het stadium bereikt van daadwerkelijke inzet. Het principe was een lange-afstandskanon, niet nieuw. Bij proeven was gebleken dat de lopen niet bestand waren tegen de enorme hitte die ontstond tijdens het afvuren. Er werd ontwikkelingswerk gedaan aan een nieuw kanon met een gladde loop van bijna 100 meter lengte. Een serie extra ontstekingskamers langs de loop zou gebruikt worden om een projectiel na het afvuren een steeds hogere snelheid te geven. Om vanuit Frankrijk Londen te bereiken, een afstand van ca. 150 km, had men een aanvangssnelheid nodig van 1.500 meter per seconde. Het heeft nooit gewerkt.

De laatste in de serie, de V-4. In 1944 werden speciale afdelingen van de S.S. gevormd, met betrekking tot de verschillende vormen van oorlogsvoering. Een van deze afdelingen hield zich bezig met luchtmachtwapens en kwam met een plan voor een bemande V-I. Men vond echter de opoffering van piloten niet passen bij de Duitse mentaliteit en men zag van dit plan af. Bij een gewijzigd plan zou de piloot honderd meter vanaf het doel uit het toestel worden gecatapulteerd en per parachute landen. De eerste twee proefvluchten mislukten, waarbij de piloten ernstig gewond raakten. De derde werd gevlogen door de pilote Hanna Reitsch. Deze proefvlucht slaagde volledig. Haar ervaring met snelle straalvliegtuigen, waarmee men ook druk experimenteerde, betekende haar succes. De vorige piloten hadden dit niet. Het project is niet tot een "goed" einde gekomen daar men de benodigde brandstof niet kreeg. Zo kwam het einde van de introductie in Europa van de Japanse Kamikaze-tactiek.

J. Lubberts.

OORLOGSHANDELING

Boerderij de Basselt van de familie Nijdeken, van beroep houthakkers, gelegen achterin de Basseltlaan naast de voormalige tuinmanswoning van huize Basselt.

In de winter van 1944 - 1945 werd het dorp Twello in staat van verdediging gebracht door de Duitsers. Hierbij werd onder andere een groot gedeelte van de spoorlood aan de noordkant van het dorp, vanaf de spoorbrug tot aan de Holthuiserstraat, benut als tankwal. Maar ook op andere plekken in het dorp verschenen Duitse versterkingen. Bij de nadering van de Canadezen op 11-12 april 1945, waren de Duitsers tot het uiterste gespannen. Drie compagnieën van de 48th highlanders bevrijdden het dorp Twello. De stoottroepen gingen omzichtig te werk. De Duitsers hadden ter hoogte van het huis van de familie Grooters een versterking aangebracht, toen de Canadezen daar aankwamen, deden ze net of ze zich over wilden overgeven.

Kasteel "Kruisvoorde" in 1990.

Foto L. Sevenster.

Doch bij nadering van een brencarrier openden ze het vuur en alle Canadezen kwamen om. De Canadezen hadden echter nog wel kans gezien het huis van de familie Grooters met vlammenwerpers in brand te steken. Dit brandde tot de grond toe af, alleen de schuur niet. De Canadezen die in de gaten kregen wat er ter plaatse aan de hand was gingen wat omzichtiger te werk. Ze maakten een omtrekkende beweging richting huize Cruysvoorde. Bij Cruysvoorde aangekomen, via de landerijen op de Basseltse Enk, bleek dat de boerderij van de familie Nijdeken tot een sterk verdedigde stelling was omgebouwd. De Duitsers hadden zich overal

op de boerderij en het erf verscholen. De Duitsers, waarschijnlijk SS-ers, gaven het niet op. Uiteindelijk richtten de Canadezen vlammenwerpers op het huis. Veel Duitsers kwamen om. Degenen in de manganen, die zich niet over wilden geven werden door de brandcarriers platgewalst. Een granaat, afgevuurd door de Canadezen, raakte de toren van Cruysvoorde, en sloeg een groot gat in de muur. Wonder boven wonder bleef dhr. Wisboom ongedeerd. Later liet dhr. Wisboom de huls in de muur metselen en het gedeelte om het

Het detail van de bepleisterde muur van het kasteel "Kruisvoorde" in Twello met de ingemetselde huls in het midden, 1990
Foto L. Sevenster, Twello

geslagen gat werd bepleisterd en hierin staat de datum 12 april 1945. Dhr. Wisboom, die over een rijke fantasie beschikte, maakte iedereen wijs, dat de granaat nog steeds in de muur zat. De Twellose vrouwen werd de toegang tot de Basselt en omgeving geweigerd. Sommigen gingen toch en zagen verschrikkelijke tafereelen, bijvoorbeeld een hand die alleen nog boven de grond uit stak.
A.W. Peet.

OPERATIE "CANNONSHOT" IN APRIL 1945

Hoe Gietelo dank zij een paar borden pap gespaard bleef voor vernietiging.

Tijdens de bevrijding van Gietelo in april 1945 werd de tuinmanswoning van "de Poll" bewoond door Eduard Carel Witschey, die door de Duitsers was afgezet als burgemeester van Hellendoorn en die daarom zijn ambtswoning te Nijverdal en de provincie Overijssel moest verlaten. Met zijn gezin, bestaande uit hemzelf, zijn zoon

E.P. Witschey (Eric), zijn tweede echtgenote J.J.C. van Unen (door Eric Tante genoemd) en haar twee dochters uit haar eerste huwelijk, Hilde (Hilly) en Maud (Maudy) Moet, verzeilde hij in Gietelo. Eric - toen ruim 17 jaar oud - is na de bevrijding als tolk meegetrokken met de Canadezen en schreef op 20 mei 1945 aan zijn kennisje An Salomonson een brief, waarin hij zijn belevenissen tijdens de bevrijding op de Poll beschreef. Hij heeft ermede ingestemd, dat deze brief de basis vormt voor dit verhaal.

Hieronder volgt dan een verslag van het gebeurde op 11 en 12 april 1945, gelardeerd met citaten uit bovenvermelde brief.

"Om ongeveer 15.30 uur in de middag van de 11e april ziet vader opeens witte strepen aan de hemel. We kijken even, en zien dan, dat ze naar beneden komen. Voordat we ons eigenlijk kunnen realiseren wat te doen horen we een zacht gesis en een doffe zachte plof. Rook stijgt overal rond ons op. We zien geen hand meer voor onze ogen, terwijl het gesis en geplof maar voortduurt. Tastend begeven we ons eerst naar de ene kant van het huis, maar rennen dan eindelijk naar binnen. Dan begint de echte granatenregen. De kunstmatige nevel trekt soms een weinig op, maar over het algemeen is het nog een witte en groene massa. Elke keer weer ga ik naar boven, om te zien of het huis nog niet boven ons hoofd aan het branden is. In de haast kleed ik me nog aan, want ik was juist wezen zemmen - ook niet voor mijn lol - en trek mijn overall (van de ondergrondse) aan, versierd met de L.B.D. (= Lucht Beschermings Dienst) band. Als ik op een gegeven moment uit het raam kijk, zie ik 3 Buffalo's tegen onze dijk, de buitendijk, opkomen". De geallieerde troepen hadden een rookgordijn gelegd en onder dekking daarvan trokken zij de IJssel over.

Een "Buffalo" laadt een rupsvoertuig uit bij de Wilpse dijk, 12 april 1945 Coll. Oudheidkundige Kring Voorst

Dat overtrekken geschiedde onder meer met M-track's, Buffalo's genaamd. Dat waren bakken op rupsbanden en met aan de achterzijde een schroef, waarmee vooral manschappen en kleine rupsvoertuigen over de rivier gebracht werden. Waarom Eric in badtenue was? Wel, het radiocontact van de verzetsgroep met "de overkant" was verloren gegaan, nadat de zender in de Wilper molen in Posterenk ontdekt was.

Eric zou in de nacht van de elfde april de IJssel overzwemmen om gegevens over te brengen en - bang om kramp te krijgen onderweg - had hij in het water bij de Poll getraind. Door de aanval werden de Duitsers volkomen overrompeld en Eric zag ze plat op de grond liggen met hun gasmaskers op en sommigen van hen nog in badkleding. De Duitsers reageerden vrij snel op de geallieerde actie en hun geschut nam de landingsplaats onder vuur. In de Poll-laan, ongeveer 300 meter van de tuinmanswoning verwijderd, waren 5 tanks ingegraven langs een door struiken en bomen gecamoufleerd zijweggetje, terwijl aan de andere kant van de Poll-laan - net voor een boerderij - het zware Duitse geschut stond opgesteld. De omgeving van het tuinmanshuis is dan niet veilig meer; granaaten slaan in, waardoor de muren scheuren gaan vertonen en uit de kelder worden palen gehaald om de muren te stutten. "Tante huilt, want Hilly en Maudy waren zoeven naar Bleumink (= de pachter van één der boerderijen van de Poll) gegaan om melk te halen, en waar zijn zij nu. We proberen haar te troosten, wat gelukkig gedeeltelijk gelukt".

De tuinmanswoning van "De Poll" in 1988
Foto J. Harenberg, Zutphen

Later zou blijken dat de beide meisjes het allemaal goed zouden doorstaan, maar de familie Witschey moest wel haar huis onder benarde omstandigheden verlaten. Eric vertelt het aldus: "We nemen enige koffers en rennen dan onder het hevige granaatvuur naar de Poll, terwijl we ons elk ogenblik laten vallen. Granaten van de geallieerden ontploffen in, voor en achter de dijk, die vlak bij ons huisje ligt. Achter de schuren en huizen dekking zoekend tegen de splinters, bereiken we zo het kasteel De Poll.

In het kasteel was op dat moment ondergebracht de psychiatrische inrichting van Dr. Briët te Apeldoorn, die uit die plaats had moeten vertrekken, omdat de Duitsers zijn inrichting hadden gevorderd. Ook de zusters uit het kloostertje van Gietelo hadden er hun intrek genomen, alsmede de rentmeester Renes met zijn gezin, die het koetshuis verwisseld had voor de veiliger kelders van het kasteel. Ook de familie Witschey - toen drie personen - vond er onderdak. Alles bij alles huisvestten de kelders toen meer dan tachtig personen. Dat heeft problemen te over gegeven.

Eric aan het woord: "Wat we daar hebben meegemaakt is niet te beschrijven. Elk ogenblik gingen meneer Renes, Leid en ik naar boven om de branden weer te blussen. Op zeker moment kwam er een voltreffer in een kast met ruim 100 grote pakken lucifers. Je kunt je de uitwerking niet voorstellen. Water moest uit de kelder worden aangevoerd en toch hebben we het gebouw tegen afbranden boven de hoofden van ruim 80 mensen kunnen sparen. Het was meestal een hel, waar tegenover we stonden. Alles, maar

Het kasteel "De Poll" in Voorst vlak na de oorlog
Coll. mevr. E. Renes-van Dasier, Twello

dan ook alles vloog in brand. De Duitsers schoten van hun zijde uit maar raak, beter lukraak op ons gebouw. De enige brandblusapparaten die we hadden deden het maar 18 minuten in totaal, zodat dit niets heeft uitgemaakt. De laatste keer voor onze bevrijding gingen we om enige minuten voor 4 in de morgen van 12 april een brandende matras naar de vijver brengen. Twee zusters en ik, kranige vrouwen, slopen door één der ramen uit de kelder. Tanks hoorden we over de wegen ratelen, mitrailleurs

knalden en rond ons zagen we overal boerderijen in brand staan. Zo liepen we naar de vijver, tot dat plots in onze naaste omgeving een mitrailleur zijn stemmetje liet horen. We lieten ons plat vallen en kropen als slangen naar "De Poll" terug." In dit citaat is sprake van "Leid". Dit is Leid van Tricht, een onderduiker, die op een goede dag wat aan het spelevaren was op de vijver, toen plotseling twee Duitse militairen, of althans onderhorigen van de bezettende macht, opdoken. De heer Renes vertelde hen, dat het hier om één der patiënten van Dr. Briët ging en trok vervolgens allerlei grimassen tegen Leid, die het spelletje meespeelde en na een tijdje het kasteel binnen ging. Zo ontsprong hij de dans. De verpleegsters van de psychiatrische inrichting waren een hele steun, in tegenstelling tot de nonnetjes, die vrijwel doorlopend in gebed verzonken waren en tijdens de zware beschietingen van tijd tot tijd uitriepen: "Vader - en soms Moeder, vermoedelijk gericht tot de moederoverste - nu gaan we de hemel in." Op dat moment lag "De Poll" in het niemandsland tussen de strijdende partijen in en veilig was het er bepaald niet, zoals Eric beschrijft als hij voetstappen boven zich hoort: "Verbaasd keken we elkaar aan. Daar geen van ons wist, wie het was, riep de dokter: "Hier gibt's ein Krankenhaus" (het is hier een ziekenhuis). Een dof geroffel van een Tommygun was hierop het antwoord (toen wisten we nog niet dat het een Tommygun was). Vader zei toen: "Here a hospital, Dutchmen (hier is een ziekenhuis, Nederlanders). Toen verwijderden de voetstappen zich en met de voetstappen, de man. Daarop volgde een kort geklop op de deur, die naar het sousterrain leidde en "Please open the door" (doe de deur open s.v.p.). An, je kunt je voorstellen, dat dit muziek in onze oren was. De eerste Canadees. Juichen mochten we echter niet, daar achter de dijk, dus ongeveer 30 meter van het gebouw, de Duitsers nog lagen en niet zo weinig. Nog steeds ontploften de granaten van beide kanten in en om het gebouw. De soldaat ging echter met zijn lichtkogelpistool naar buiten onder het vuur van beide zijden en schoot twee lichtkogels af, waarop het vuren van de kant van de geallieerden werd gestaakt. Toen werden de eerste gewonden in onze kelder binnen gebracht. "Toen het kasteel binnen het Canadese bruggehoofd was komen te liggen, werd de ruimte in de kelders heel erg krap. Naast de 87 civiele personen moest nu ook nog plaats worden gemaakt voor een aantal in doorsnee zwaar gewonde Canadese militairen. Er gebeurden toen een aantal grappige dingen. Eric en een Canadees namen - in verband met de beperkte plaatsruimte - plaats op het kolenformuis om wat uit te rusten. Iemand, vermoedelijk een Canadees, stak wat papier en hout in het formuis aan, mogelijk door er een sigarettenpeuk in te gooien, waarop beiden, half slapend, van schrik opsprongen met een oververhit achterwerk. Dat was het ergste nog niet, maar even later sloegen Duitse granaten in, vermoedelijk als reactie op het "rooksignaal" dat uit de schoorsteen opsteeg. Het gedeelte van het sousterrain dat in gebruik was als veldhospitaal, bood een verschrikkelijk beeld. Er lagen zwaar gewonde Canadezen, sommige met een afgerukt been of arm, kreunend ondanks morfine-injecties en toch nog een sigaret rokend. Een ander voorval vond plaats, toen Eric zich schuifelend een weg zocht tussen de op de grond liggende lichamen. Per ongeluk stootte hij met zijn voet tegen de arm van één van de patiënten van

Dr. Briët en haar reactie kan hij zich na 45 jaar nog herinneren: "Ik ben Emmy van Duinen. Wees niet eigen met mijl". Een minder amusant voorval was het volgende. De eerste Canadees die zich in het sousterrain waagde, was een Oostenrijker van geboorte, genaamd A.A. Staub en afkomstig uit Vancouver B.C. Toen hij Eric ontwaarde, greep hij hem beet en zei: "Jij bent een Duitser. Ze zeggen allemaal van de weerstand (verzet) te zijn en verkleden zich in overalls, om ons daarna dood te schieten". Eric's vader kwam tussenbeiden en nadat de Canadees ingelicht was omtrent de Duitse posities, kwam alles weer goed.

Rekening houdende met het feit dat "De Poll" midden in de vuurlinie gelegen had, is het verwonderlijk dat alles nog vrij goed afgelopen is, hoewel er één slachtoffer gevallen was.

Nogmaals laten we Eric aan het woord:

"Wel kan ik je dit zeggen, dat een van de 87 mensen (een patiënt van Dr. Briët) is gedood, dat er twee van de zenuwpatiënten gek zijn geworden en dat zowat het gehele gebouw in de poeier werd geschoten. Leid, enige anderen en ik waren negertjes toen we uit de kelder kwamen. Goed werk hebben we gelukkig kunnen verrichten. Alle verdedigingswerken in De Poll-laan en verder heb ik mogen "zwartmaken". De beschieting hiervan heb ik mogen meemaken en binnen een half uur zag ik 400 Duitsers gevangen nemen, waaronder de eerste, die mij alle militaire objecten had verteld." Deze laatste regels verdienen enige uitleg.

Wat was het geval? Toen de Witschey's nog in het tuinmanshuis woonden, had een militair van de Wehrmacht een paar ochtenden wacht gehouden in de keuken, waar de familie het ontbijt placht te gebruiken. De situatie was wat pijnlijk en mevrouw Witschey zei toen tegen de anderen: "Tja, hij is wel onze vijand, maar hij zit hier ook niet voor zijn lol en zullen we hem ook maar wat aanbieden?". Aanvankelijk weigerde de Duitser, maar na een paar dagen accepteerde hij een bord roggepap. Hij was een boerenzoon uit het Ruhrgebied met bijzonder veel tegenzin in het soldatenleven en de oorlog in het bijzonder.

Vermoedelijk min of meer uit dank voor de pap waarschuwde hij de familie dat zij op een bijzonder gevaarlijk punt zaten. Mocht het menens worden, dan lag hun huis precies in het schootsveld van het in de Poll-laan opgestelde geschut en ter verduidelijking had hij alle locaties van de Duitse tanks en kanonnen uitgetekend. Later op de Poll, die toen inmiddels bevrijd was, verzuchtte één van de Canadese commandanten, dat hij er maar niet achter kon komen van waaruit zij onder vuur genomen werden en dat hij wel genoodzaakt was om de luchtmacht te hulp te roepen. Het gevolg zou zijn, dat de hele omgeving plat gegooid zou worden, met alle gevolgen van dien. Dit kon echter voorkomen worden, aangezien Eric dank zij de mededelingen van de Wehrmachtsoldaat de betreffende verdedigingswerken kon "zwart maken", dat wil zeggen aangeven op de stafkaart van de Canadese commandant. Daarop heeft de geallieerde artillerie de Duitse stellingen platgewalst.

Zo zou men kunnen stellen dat Gietelo gespaard is dank zij de bordjes roggepap in het tuinmanshuis. Kan men zich een voor- deliger manier voorstellen?

Het leven hernam zijn dagelijkse gang. De dertiende april om 8 uur mochten de burgers de kelders van het kasteel verlaten en de familie Witschey maakte zich op om terug te keren naar Nijverdal. Voor de laatste maal komt Eric aan het woord: "Om 9 uur gingen we naar ons huis (de tuinmanswoning), om het vluchtwagentje op te halen en de nodige koffers. Toen we op de Poll terugkwamen, waren

Hil en Maud er. Ze waren door een Canadees naar de Poll gebracht. Je kunt je Tante's vreugde en ook die van ons voorstellen. Direct zijn we toen naar Gorssel over de brug - 800 meter van ons huisje - door de weiden vertrokken, in welk plaatsje we hebben overnacht. De volgende dag ben ik in een "jeep" naar Holten vertrokken met de bagage, terwijl de rest van de familie is gaan fietsen". De brug, waarover zij trokken, was een Baileybrug, gedeeltelijk op vouwboten gelegd, en gebouwd door de Canadezen over de IJssel tussen Wilp en Gorssel.

Hierboven zijn de belevenissen van Eric Witschey tijdens de bevrijding geschetst; zijn werkzaamheden in de illegaliteit zijn hier onbesproken gebleven, aangezien zij geen direct verband houden met het gebeurde op de Poll. Zij vormen een verhaal op zich.

Wolter van de Laak

OP ZOEK NAAR ONS PAARD IN 1945

Toen de oorlog hier voorbij was, zaten we zonder paard omdat op het laatst van die vijf bange jaren de Duitsers ons paard, dat in een kippenhok verstopt was, gevonden hadden en meegenomen. Waarheen wisten we niet. Maar in elk geval in westelijke richting. Ook bij Pelgröm waren ze een paar paarden armer geworden en daarom gingen Jo Kolkman, die boerenknecht was bij Pelgröm, en ik op zoek naar onze viervoeters.

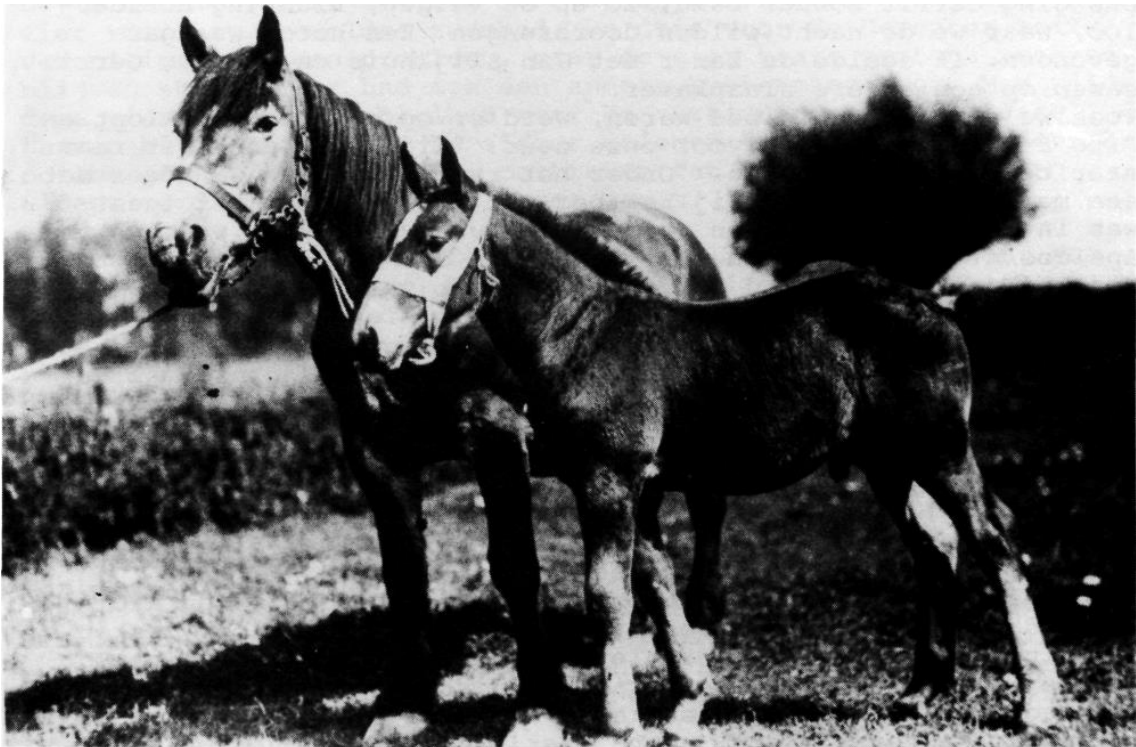
Op massieve banden, want luchtbanden waren er niet meer, reden we richting Loenen-Hoenderloo via de Harskamp naar Barneveld. Maar er was geen spoor van de paarden te bekennen. Toen we in Barneveld aankwamen, begon het al te schemeren en we besloten om ergens onderdak te vragen aan de rand van het dorp. Bij een boswachter konden we in het hooi slapen. Het was boven in een oude schuur. We vielen in slaap, maar midden in de nacht werden we wakker. We hoorden machinegeweren ratelen. Waarschijnlijk hadden zich nog ergens Duitse soldaten verschanst en was het tot een vuurgevecht gekomen met de Canadezen. We voelden ons helemaal niet op ons gemak, maar alles liep goed af.

's Morgens hebben we ons onder de pomp een beetje gewassen en zijn weer richting Voorst vertrokken zonder dat we onze paarden gevonden hadden. Een paar dagen later heb ik het opnieuw geprobeerd. Ditmaal samen met W. Oosterberg sr., die ook het paard kwijt was. Wederom reden we richting de Veluwe, in de hoop daar iets te vinden. We gingen weer richting Hoenderloo-Harskamp. Toen we daar aan iemand vroegen of die wist of er soms nog paarden liepen bij boeren in de omgeving, antwoordde hij ontkennend. Toen wij verder wilden rijden via een bosweg, werd ons aangeraden om daar niet heen te gaan omdat zich in die bossen nog Duitsers schuil hielden en op burgers schoten. We zeiden dat we toch die kant uitwilden en zijn de bossen doorgefietst zonder een Duitse soldaat gezien te hebben. Achteraf bekeken was het zeer gevaarlijk wat we gedaan hebben. Want later vernamen we dat het vaker gebeurd was, dat onschuldige burgers doodgeschoten werden door sluipschutters. Maar nog steeds geen paard.

Enige tijd later hoorden we dat paarden die door de Duitsers meegenomen waren, nadat de Duitse troepen zich overgegeven hadden aan de geallieerden, naar verzamelpunten werden gebracht.

Daar kon men dan kijken of in dit geval ons paard daar ook aanwezig was. Er waren verzamelpunten in Harderwijk, de Harskamp en Apeldoorn. Daarom besloten Jan Slijkhuis, Nico Schaap, Gerrit Frederiks en ik om daar eens te gaan kijken.

Op zondagavond was er een bevrijdingsfeest, naar ik meen in Gietelo. In die tijd gingen die feesten door tot in de vroege morgen. Toen ik daarvan thuis kwam, was het bijna niet meer de moeite om naar bed te gaan. Want om 07.00 uur zouden we per fiets op onze massieve banden richting Harderwijk vertrekken. We kwamen op tijd in Harderwijk aan en hebben daar de vele paarden bekeken, die daar bijeengebracht waren door boeren in wier weiland of stal de paarden achtergebleven waren en die ze wel graag weer kwijt wilden. Maar van onze paarden was geen spoor te bekennen.

Het paard "Elza", met haar veulen, van boer Elfrink uit Voorst
Coll. J. Elfrink, Voorst

De volgende dag was er een kijkdag in de Harskamp. Ook daar wilden we heen. We stapten dus op onze fietsen, verlieten Harderwijk en reden richting Barneveld. Hier kwamen we tegen de avond aan. We hebben aan de boswachter gevraagd of we weer bij hem in de schuur de nacht door konden brengen.

Dat kon want hij kende mij nog van de vorige keer. Toen we de fietsen in de schuur gezet hadden, zijn we naar het dorp gegaan om te kijken of daar nog wat te beleven viel. Al spoedig zagen we een paar meisjes die met kruiwagens vol hout uit een bos kwamen waarmee ze het dorp in gingen. Wij hebben toen de meisjes op de kruiwagens laten plaats nemen en zo zijn we Barneveld binnen gereden. Daar was feest. De Canadezen waren overal aan het dansen met Hollandse meisjes. Ze waren natuurlijk blij dat de oorlog ook voor hen ten einde was en ze vierden dat uitbundig.

Na een poosje rond gekeken te hebben, zijn we terug gegaan naar de hooizolder en hebben daar lekker geslapen. Na ons gewassen te hebben en de boswachter bedankt te hebben, ging het richting Harskamp. Ook daar was het een drukte van belang. Veel Canadese soldaten en vele, vele paarden. Maar ook hier geen bekende viervoeters. Toch hadden sommige boeren uit onze omgeving hun paard wel gevonden. Of dit ook echt hun paarden waren, weet ik niet. Want controle was er niet.

Als je zei: dit is mijn paard, dan kon je het dier mee naar huis nemen. Wij hebben daar toen niet bij stil gestaan. Later hebben we vaak tegen elkaar gezegd, wat zijn we stom geweest. Dus ging het richting Otterlo. In Otterlo verloor Gerrit Fredriks zijn massieve achterband. We hebben daar nog geprobeerd om bij een fietsenmaker een andere band te bemachtigen, maar dat lukte niet.

Dus ging Gerrit zonder band, zo op de velgen, richting Hoenderloo, waar we de nacht wilden doorbrengen. Een hotel was gauw gevonden. Ik deelde de kamer met Jan Slijkhuis en Nico en Gerrit samen op een andere slaapkamer.

Toen we een poosje in bed waren, werd er op onze deur geklopt en Nico en Gerrit stonden voor onze deur. "Kijk eens door het raam naar beneden", zeiden ze. "Onder het raam staat een Canadees met een meisje te vrijen". Wij het bed uit. En ja hoor, het feest was in volle gang. Na een goede nachtrust vertrokken we richting Apeldoorn. Onderweg kwam Gerrit Weenink ons op de motor nog tegen. Hij had een oranje band om de arm. Of dit van de Binnenlandse strijdkrachten was of iets anders weet ik niet. Maar wij kwamen zonder kleerscheuren in Apeldoorn aan.

Helemaal zonder kleerscheuren echter niet want mijn niet al te beste broek had het door het vele trappen op de pedalen begeven. Het hele zitvlak was verdwenen en de onderbroek was zichtbaar. Hiermee heb ik de paardemarkt in Apeldoorn doorkruist.

Meestal met de handen op de rug om het verdwenen broekgedeelte nog iets te bedekken. Maar ook hier geen paard van ons te bekennen. Na deze dagen kwamen we weer thuis. Veel plezier gehad. Veel gezien en beleefd, maar geen paard.

Later hebben we vernomen dat ons paard waarschijnlijk op Klein Amsterdam door splinterbommen verongelukt was en al ons zoeken op de Veluwe is misschien voor niets geweest. Ons omgekomen paard heette Elza en was een zeer zwaar Belgisch stamboekpaard. Als ik met wagen of kar door Voorst reed in die tijd, dan keken vele mensen om naar dat grote, zware dier. Gelukkig hadden we nog een veulen van Elza, maar dat was nog te jong om te kunnen werken.

Maar er kwam uitkomst. Oom Gert Jan Nijveld uit Tonden wilde voor mij dat veulen wel leren als deze oud genoeg was. Hij was bereid om een ouder paard van hem, genaamd Jet, zolang in bruikleen af te staan aan mij, dan kon ik tenminste weer voort met mijn werk. Jenny, want zo heette ons veulen, verhuisde dus naar Tonden en ik kreeg voor een paar jaar Jet van hem.

Dat was voor mij een mooie oplossing. Toen Jenny al het werk kon doen, hebben we omgeruild. Jenny is gebleven tot de tijd van de tractor aangebroken was. Dat ik niet meer met een paard hoefde te werken vond ik geweldig. Ik hoopte vurig dat ik nooit meer met een paard hoefde om te gaan.

J. Elfrink.

PONTONS

Na de oorlog blijken er in de gemeente Voorst zeven pontons van het Duitse leger achter gebleven te zijn. Deze als oorlogsbuit aan te merken pontons stonden aan de Binnenweg te Twello en in een bosje bij de Kwadenkamp in de Spekhoek te Terwolde. Voor deze pontons waren al spoedig twee gegadigden en wel de Deventer zeilvereniging en de vereniging het zwembad te Terwolde. Zij richtten via de gemeente een verzoek aan de directeur van het bureau roerende goederen van vijanden en landverraders om in het bezit van deze pontons te komen.

De verdeling zou zijn: drie voor de Deventer Zeilvereniging en vier voor het Terwoldse zwembad. De drie voor de Deventer zeilvereniging was geen probleem, maar de vier beste pontons moesten blijven staan, daar had men een andere bestemming voor. Men wilde deze vier namelijk gebruiken voor de verbinding over de IJssel tussen Wijhe en Keerde. De aldaar gelegen veerpont was tijdens de oorlog geheel vernield. Het ontbreken van een oeververbinding aldaar werd ervaren als een groot gemis.

De mensen moesten nu via Deventer of Zwolle aan de overkant van de IJssel zien te komen. Terwolde heeft zijn pontons echter wel gekregen en derhalve ook zijn zwembad. Men plaatste de pontons twee aan twee achter elkaar met daar tussen een stalen geraamte met een planken vloer, schuin aflopend in de IJssel. Dit zwembad heeft voldaan tot het moment waarop het ijsselwater zo verontreinigd was dat er een zwemverbod uitgevaardigd werd.

J. Lubberts.

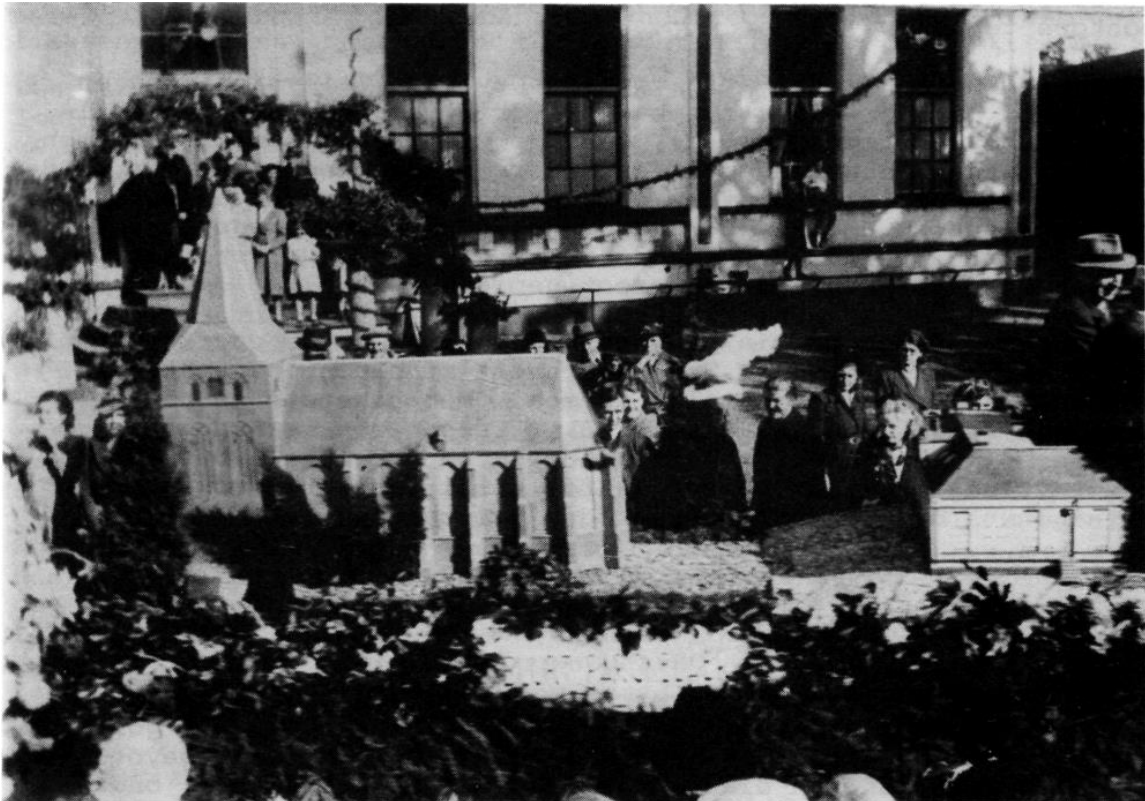
BEVRIJDINGSFEESTEN

Direct na de oorlog heerste er onder de mensen een gevoel van blijdschap en opluchting dat niet te beschrijven is. Dit gold voor iedereen, want allen hadden dezelfde Duitse laars gevoeld met alle gevolgen van dien. Afgelopen waren deportaties, onderduiken, razzia's, geen voedsel enzovoort. De ellende van de oorlog was omgeslagen in een roes, die zich uitte in grote bevrijdingsfeesten. Eensgezind werden erebogen opgericht. De landverraders waren onder grote belangstelling opgepakt, hetgeen de mensen toenmaals grote voldoening gaf. Dit gebeuren was voor velen al een feest. Alom hoorde men: "nooit meer oorlog". Een hoogtepunt van vele feesten was naast een optocht, waar alle buurten en verenigingen aan meededen een brandstapel met een stropop aan een paal er bovenop. Deze pop moest Hitler voorstellen of een andere oorlogsmisdadiger en die waren er genoeg voorhanden. Na de optocht trok men naar de brandstapel en dan werd deze in brand gestoken. Wanneer de pop begon te branden barstte er een luid gejuich los. Soms werd het nog mooier wanneer mensen van de binnenlandse strijdkrachten op de pop schoten. Dat deze gebeurtenissen altijd goed afgelopen zijn mag een wonder heten, maar gefeest werd er met een intensiteit die men nu niet meer tegenkomt.

J. Lubberts.

BEVRIJDINGSFEEST TWELLO

Er werden diverse festiviteiten georganiseerd. Verschillende buurten hadden een buurtvereniging opgericht en een praalwagen gemaakt. De buurt van de Parkelaar, met wethouder Veen op de bok, had twee miniatures gemaakt, namelijk het gemeentehuis en de hervormde kerk aan de Dorpsstraat. Op de stoep van het gemeentehuis, dat versierd was met slingers van dennegroen, stonden o.a. mevr. Velders-van Leeuwen (vrouw van de gemeentebode) en de oude heer Van der Feltz met echtgenote en diverse gemeentebestuurders.

De praalwagen van de buurt van de Parkelaar in Twello op 31 augustus 1945 Coll. A.W. Peet, Deventer

Mevr. Anne Doornink van de Iordensweg in het midden, ook Dries van Ommen van het Lombok. Hij liep altijd met de collectebus.

DE PRAALWAGEN VAN DE KLOKKENKAMP

Deze stelde voor het Duitse oorlogsslagschip "De Bismarck". Dit schip zeiden ze, was onzinkbaar, maar het was het eerste schip dat door de Engelsen tot zinken werd gebracht. De wagen met de pony is van boer Willem Demmers van de Oude Rijksstraatweg met het spandoek, waarop stond "Wir fahren gegen England". De foto werd gemaakt in de oprijlaan van het Holthuis. Voorafgaande aan de optocht werd een militair defilé afgenomen door een zeer vermagerde burgemeester Van der Feltz.

"Wir fahren gegen England", 31 aug. 1945
Coll. A.W. Peet, Deventer

De bevrijdingsoptocht in Terwolde bij de Twelloseweg, aug. 1945
Coll. mevr. G. Zweers-Knipenbergh, Twello

BEVRIJDINGSFEEST VOORSTERKLEI 1945

Toen na vijf jaar bezetting, de bevrijding een feit geworden was en overal de bevrijdingsfeesten op gang kwamen of reeds gekomen waren, kon ook de Voorsterklei niet achterblijven. Spontaan werd een commissie in het leven geroepen, die voor het eerst bij Schaap bijeen kwam. Dat gebeurde op een zondagmorgen, omdat er nog veel werk verzet moest worden op veel bedrijven. Er was grote achterstand opgelopen voor en tijdens de bevrijding. Het was toen gevaarlijk op het land, met de altijd aanwezige Engelse jachtvliegtuigen, de luchtgevechten, de VI's, razzia's enzovoort. Dat alles was nu voorbij. De feestcommissie bestond destijds uit de volgende personen, Jo v. Beem, Rinus Dodewaard, woonachtig op het Gelders hoofd, Jan Slijkhuis een evacué uit Arnhem, die bij Schaap onderdak gevonden had en ondergetekende. Besloten werd om eerst geld op te halen bij de bewoners van de klei.

Iedereen moest er bij horen. Oud en jong, evenals het personeel dat bij de verschillende boerderijen in dienst was. Na de inzameling bleek er voldoende geld aanwezig te zijn om een leuk feestje te kunnen bouwen. Johan Weijers van de Snauwert wilde zijn grote deel wel voor dit doel beschikbaar stellen. De voorbereidingen konden nu een aanvang nemen.

Verschillende boeren stelden tarwe beschikbaar en nadat het ingezameld was, werd besloten om die tarwe bij de firma Klein Hekkelder op Klein Amsterdam te laten malen. (Buulen genoemd.)

Jan Slijkhuis en Marten Schaap werden daarmee belast. Gerrit Jan Beker van de Welle stelde zijn rijtuig beschikbaar voor het vervoeren van het graan. Jo van Beem en Rinus Dodewaard en de evacué hadden inmiddels aan de firma de Weerd gevraagd of die voor bier kon zorgen, want dat was in die tijd nog maar mondjesmaat verkrijgbaar. De Weerd was bereid om een briefje uit te schrijven met daarop het verzoek aan de Grolschfabrieken in Groenlo om drie vaten bier beschikbaar te stellen aan de feestcommissie.

We moesten het dan wel zelf van de fabriek ophalen. Maar hoe daar te komen was de grote vraag. Jo van Beem, Rinus Dodewaard en de evacué namen dat karwei op zich. Met een gehuurde bakfiets vertrokken ze 's morgens om 07.00 uur richting Groenlo. Om beurten werden de pedalen bediend. Een man trapte en de andere lagen of zaten in de bakfiets. Zo werd er steeds gewisseld, maar het was toch een hele trap. De terugweg zou echter nog veel zwaarder worden, nu ook de drie vaten bier (veel groter dan tegenwoordig) een plaats op de bakfiets gekregen hadden. Eerst kregen de mannen nog een paar glazen bier aangeboden van de fabriek en toen kon de thuisreis aanvaard worden, 's Middags zo rond een uur of vier kwamen ze moe en bezweet weer op de Klei terug.

Ook limonade en een paar flessen wijn konden nog ergens op de kop getikt worden. De gebuilde tarwe was inmiddels naar een broer van Jo van Beem in Zutphen gebracht, die een bakkerij had. Die kreeg opdracht om van het aangevoerde meel broodjes en ook gebak te maken. Ook de mensen die de dansmuziek zouden verzorgen waren benaderd. Dat was de Reukersband uit Brummen. Een zeer bekend orkest in die dagen. Met het drumstel achter op de fiets en op de andere fiets de harmonika trokken zij in die dagen de omgeving door om feesten luister bij te zetten.

Als artiesten waren aangetrokken W. van Beem en ene Smit uit Zutphen. Het fanfarecorps uit Voorst werd gevraagd om een mars over de Klei te maken. Hiertoe waren ze wel bereid. Ze zouden vooraf gegaan worden door ruiters te paard. Alles was nu gereed en het feest kon nu beginnen. Op een mooie zaterdagavond in de zomer van 1945 was het zover. De fanfare stond opgesteld bij Bensch van de "Mheene". Toen ook de ruiters aanwezig waren kon de optocht beginnen.

De boerderij "De Schnauwert" in Voorst, 1945.
foto J. Harenberg, Zutphen

Aanvankelijk ging alles goed. Veldwachter Van Beek begeleidde de stoet. Maar op de Voorsterkleiweg ging er iets mis. Het paard van Frederiks dat voor het paard liep waarop Wim Onstein (toen knecht bij van de Water) gezeten was, sloeg achteruit. Wim Onstein kreeg de volle laag tegen zijn been. Dat hing er gebroken bij. De onfortuinlijke ruiter werd in de berm gelegd en de dokter werd geroepen. Hij werd per auto op advies van dokter Van Heuven naar het noodhospitaal op De Beele gebracht. Daar heeft hij twee dagen vertoefd, daarna heeft hij nog drie weken in het ziekenhuis in Zutphen gelegen. Vervolgens heeft hij nog zes maanden op krukken gelopen. Dat was een domper op het feest. Toen de fanfare met de overgebleven ruiters aankwamen bij de Snauwert, stonden er al veel buurtgenoten hun opwachting te maken. De fanfare werd een paar glazen bier aangeboden, waarna deze weer richting Voorst vertrokken. Door de aanwezigheid van de Reukersband zat de stemming er al spoedig in. Toen de artiesten aan de beurt kwamen met een liedje, schetsje en een mopje werd het feest compleet.

Het lied Tinusman, Tinusman doe het nog een keer werd uit volle borst meegezongen. Ook een schetsje waarbij een van de artiesten aan galstenen geopereerd moest worden en waarbij de dokter handenvol stenen uit de buik van de "patiënt" haalde en ze vervolgens in een emmer gooide sloeg goed aan bij de gasten. Een mopje weet ik mij nog te herinneren.

Dat luidde als volgt:

Een boer, die meende dat hij alles wist en een ander niets, had een zieke koe. Daarom werd de vee-arts geroepen. Deze onderzocht het dier maar kon de oorzaak van de ziekte niet vinden. Maar ik heb nog een middel om achter de kwaal te komen sprak de vee-arts tot de boer. Ik ga voor de koe staan. Ga jij nu eens achter de koe staan en til de staart van het dier op. Toen de boer dat gedaan had zei de vee-arts: "Kijk eens in de kont van het dier". De boer tuurde ijverig in het achterste van de koe. "Kun je mij nu zien staan", zei de vee-arts. De boer tuurde nog eens goed en zei: "Ik zie u niet staan". "Dan heb ik de oorzaak van de ziekte gevonden, als je me niet kunt zien staan dan heeft de koe een slag in zijn darm", zei de vee-arts. De boer begreep dat hij bij de neus genomen was en lachte als een boer die kiespijn heeft.

Nog lange tijd werd het feest voortgezet. De zon scheen al weer volop toen de laatste gasten huiswaarts keerden en hun slaapsteden opzochten of naar de wei gingen om de koeien te melken. Het bevrijdingsfeest was voorbij. De stoelen en tafels die ook van De Weerd gehuurd waren konden teruggebracht worden evenals de lege biervaten en wat dies meer zei. Helaas is commissielid Rinus Dodewaard spoedig daarna door een ontploffende granaat om het leven gekomen in Eefde waar hij werkte. Tijdens het inzamelen van munitie uit de oorlog is een granaat tijdens het op of afladen van de vrachtwagen gevallen en ontploft met het noodlottige gevolg.

Nu, 45 jaar later is er weer een commissie in het leven geroepen die weer voor activiteiten op de Klei wil zorgen. Het is te hopen dat de commissie een lang levenbeschoren is en dat zij een hechte band tussen de bewoners van de klei tot stand moge brengen, opdat alle buurtgenoten vrienden mogen worden of dat reeds geworden zijn.

J. Elfrink.

Na de oorlog vond men overal in onze gemeente de restanten van de gevechten. Loopgraven werden gedicht, vernield oorlogstuig ging naar de sloper. Op 29 juli 1945 stond dit antieke Duitse kanon nog bij de "Nieuwenhof" in Voorst. Op de foto staat de "jeugd van toen", v.l.n.r. de meisjes Reintje Weenink, Henny Huisman en Willemien Ketting.

W A A R S C H U W I N G

-0-0-0-0-0-

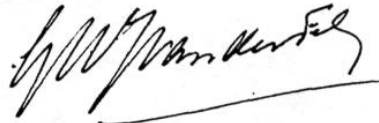
DE BURGEMEESTER der gemeente VOORST te TWELLO waarschuwt de ingezetenen der gemeente met grooten nadruk tegen het gebruik van z.g. "Booby traps" in den vorm van jachtpatronen, hier achtergelaten door het Duitsche leger.

De uitwerking op ieder jachtgeweer zal vernietigend zijn voor het wapen en in hooge mate levensgevaarlijk voor den schutter.

Bijzondere kenmerken van de patronen: Zwarte geparafineerde patroon, cal. 12, onderkent gemerkt: cartoucherie Francaise. De lengte van de geladen patroon is 65 m/m ongeladen, dus 70 m/m (2 3/4).

TWELLO, 22 Mei 1945.

DE BURGEMEESTER VOORNOEMD,

TOT BESLUIT

Graag willen wij allen die, op welke wijze dan ook, hebben meegewerkt aan de totstandkoming van dit speciale OORLOGS-NUMMER 1990 van "DE KRONIJCK" van harte dank zeggen voor hun inzet.

DE REDACTIE .
